T.C.
SELÇUK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
KAMU HUKUKU ANABİLİM DALI

ANAYASA HUKUKUNDA SEÇME HAKKI

Hazırlayan

Binnur AKKURT

044234001002

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Danışman

Prof. Dr. Faruk BİLİR

Konya 2019

SELÇUK
ÜNİVERSİTESİ

T.C.
SELÇUK ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü

BİLİMSEL ETİK SAYFASI

Bu tezin proje safhasından sonuçlanmasına kadarki bütün süreçlerde bilimsel etiğe ve akademik kurallara özenle riayet edildiğini, tez içindeki bütün bilgilerin etik davranış ve akademik kurallar çerçevesinde elde edilerek sunulduğunu, ayrıca tez yazım kurallarına uygun olarak hazırlanan bu çalışmada başkalarının eserlerinden yararlanılması durumunda bilimsel kurallara uygun olarak atıf yapıldığını bildiririm.

Binnur AKKURT

SELÇUK ÜNİVERSİTESİ

T. C.
SELÇUK ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü

Yüksek Lisans Tezi Kabul Formu

Öğrencinin	Adı Soyadı	**Binnur AKKURT**
	Numarası	**044234001002**
	Ana Bilim / Bilim Dalı	Kamu Hukuku
	Programı	Tezli Yüksek Lisans ☒ Doktora ☐
	Tez Danışmanı	**Prof. Dr. Faruk BİLİR**
	Tezin Adı	**Anayasa Hukukunda Seçme Hakkı**

Yukarıda adı geçen öğrenci tarafından hazırlanan **Anayasa Hukukunda Seçme Hakkı** başlıklı bu çalışma 14/06/2019 tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda oybirliği/oyçokluğu ile başarılı bulunarak, jürimiz tarafından yüksek lisans tezi olarak kabul edilmiştir.

Ünvanı, Adı Soyadı	Danışman ve Üyeler	İmza
Prof. Dr.	**Faruk BİLİR**	
Dr.Öğr.Üyesi	**Özlem ÇELİK**	
Dr. Öğr. Üyesi	Abdülkadir YILMAZ	

T. C.
SELÇUK ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü

Öğrencinin	Adı Soyadı	Binnur AKKURT
	Numarası	044234001002
	Ana Bilim / Bilim Dalı	Kamu Hukuku / Kamu Hukuku
	Programı	Tezli Yüksek Lisans ☒ Doktora ☐
	Tez Danışmanı	Prof. Dr. Faruk BİLİR
	Tezin Adı	**ANAYASA HUKUKUNDA SEÇME HAKKI**

ÖZET

Devletlerin iç hukuklarında, seçme hakkının da içerisinde bulunduğu belirli temel hak ve hürriyetler, anayasa ve ilgili kanunlar tarafından düzenlenme altına alınmış, sınırları tanımlanmış ve bireylere de etkili bir şekilde kullanım imkânı tanınmıştır. Seçme hakkının varlığı, demokratik bir seçim müessesinin bulunmasına bağlıdır. Demokratik bir seçimle iktidara gelmeyen yönetim, diktatör rejimin başlıca kaynağıdır.

Seçme hakkı Türkiye'de sadece Türk vatandaşlarına tanınmıştır. Ancak seçme hakkı ile ilgili çağdaş düzenlemelerde yerleşik yabancılara yerel seçimlerde seçme hakkı tanınmasına yönelik bir eğilim söz konusudur. Seçme hakkı, Anayasalarda, bir temel hak ve özgürlük olarak düzenlenmiş ve kabul edilmiş haklardandır. Ancak seçme hakkı da toplumun bu haklar ile ilgili beklentisinin en adil yollardan sağlanması için diğer haklar gibi sınırlandırılabilmektedir.

Demokrasi ile yönetilen ülkelerin olmazsa olmazı seçme hakkını kullanılmasının, kişilere külfet ve zahmet olacak şekilde yansıtılmaması ve seçme hakkının kullanılmasını teşvik eden yöntemler bulunması gerekir. Bu nedenle, ülkenin her toprağında, seçimlerin güvenli bir şekilde gerçekleşmesi sağlanmalı, seçmenler üzerlerinde etki ve baskı olmadan seçim sandıklarına gitmeleri ve tercihlerini özgür bir şekilde sandığa yansıtabilmeleri gerekmektedir.

T. C.
SELÇUK ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü

Öğrencinin		
	Adı Soyadı	Binnur AKKURT
	Numarası	044234001002
	Ana Bilim / Bilim Dalı	Kamu Hukuku / Kamu Hukuku
	Programı	Tezli Yüksek Lisans ☒ Doktora ☐
	Tez Danışmanı	Prof. Dr. Faruk BİLİR
	Tezin İngilizce Adı	VOTING RIGHT IN CONSTITUTIONAL LAW

SUMMARY

In the domestic law of the states, certain fundamental rights and freedoms, including the right to vote, have been regulated by the constitution and related laws, their borders have been defined and individuals have been given the opportunity to use them effectively. The existence of a right to vote depends on the existence of a democratic election institution. The government, which has not come to power with a democratic election, is the main source of the dictator regime.

The right to choose is only granted to Turkish citizens in Turkey. However, there is a tendency towards the right to vote in the local elections for foreigners who are resident in the contemporary arrangements concerning the right to vote. The right to vote is one of the rights that are regulated and accepted as a fundamental right and freedom in the Constitution. However, the right to choose can be limited as other rights to ensure the society's expectation about these rights in the most fair way.

The use of the right of choice for the countries which are governed by democracy should not be reflected in the way they are burdened and inconvenient, and there should be methods that encourage the use of the right to elect. Therefore, in every country of the country, elections should be ensured safely, voters should go to the ballot boxes without any influence and pressure and they should be able to freely reflect their preferences to the ballot box.

İÇİNDEKİLER

Bilimsel Etik Sayfası.....ii

Tez Kabul Formu.....iii

Özet.....iv

Summary.....v

İçindekiler.....vi

Kısaltmalar.....x

Giriş.....1

BİRİNCİ BÖLÜM

GENEL OLARAK SEÇME HAKKI KAVRAMI, SEÇME HAKKI KAVRAMININ DOĞUŞU VE TARİHSEL GELİŞİMİ

I- GENEL OLARAK SEÇME HAKKI KAVRAMI 3

A) TEMEL HAK VE HÜRRİYETLERİN SINIFLANDIRILMASI 3

1- *Jellinek*'in Sınıflandırmasına Göre Temel Hak Ve Hürriyetler 3

2- Yeni Sınıflandırmalara Göre Temel Hak Ve Hürriyetler 4

B) SEÇME HAKKININ TEMEL HAK VE HÜRRİYET SINIFLANDIRMASINDAKİ YERİ VE DEMOKRASİNİN UNSURLARI 5

II- SEÇME HAKKI KAVRAMININ DOĞUŞU 8

A) DEMOKRATİKLEŞMEDEN ÖNCE SEÇME HAKKI 8

1- Genel Olarak 8

2- Sınırlı Oy Sisteminin Seçme Hakkı Üzerindeki Etkileri 9

a- Malvarlığı ve Vergiyle Sınırlanan Seçme Hakkı 9

b- Cinsiyete Dayanarak Sınırlanan Seçme Hakkı 10

aa- Kadınlara Seçme Hakkının Uluslararası Anlamda Tanınması 11

bb- Kadınlara Seçme Hakkının Türkiye'de Tanınması 13

c- Irk Nedeniyle Sınırlanan Seçme Hakkı 15

d- Yetenek Nedeniyle Sınırlanan Seçme Hakkı 15

B) DEMOKRATİKLEŞME DÖNEMİNDE SEÇME HAKKI 17

1- Genel Olarak 17

2- Genel Oy Sisteminin Seçme Hakkı Üzerindeki Etkileri 18

III- SEÇME HAKKININ TARİHSEL GELİŞİMİ 19

A) TÜRK ANAYASALARIYLA SEÇME HAKKININ TARİHSEL GELİŞİMİ ... 19

1- Kanun-i Esasî Döneminde 19

2- 1921 Anayasası Döneminde 21

3- 1924 Anayasası Döneminde 22

4- 1961 Anayasası Döneminde 24

a- Genel Olarak 24

b- Seçme Hakkı 25

5- 1982 Anayasası Döneminde 26

a- Genel Olarak 26

b- Seçme Hakkı 28

B) ULUSLARARASI BELGELERDE SEÇME HAKKININ TARİHSEL GELİŞİMİ 33

1- İnsan Hakları Evrensel Bildirgesinde 35

a- Genel olarak 35

b- Seçme Hakkı Açısından 36

2- Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesinde 37

a- Genel olarak 37

b- Seçme Hakkı Açısından 38

3- Medenî ve Siyasî Haklara İlişkin Sözleşmede 42

a- Genel olarak 42

b- Seçme Hakkı Açısından 43

İKİNCİ BÖLÜM

SEÇME HAKKININ HUKUKÎ NİTELİĞİ, SEÇME HAKKINA EGEMEN OLAN ANAYASAL İLKELER VE SEÇME HAKKININ SINIRLANDIRILMASI

I- SEÇME HAKKININ HUKUKÎ NİTELİĞİ 50

A) DOĞAL VE SOYUT HAK GÖRÜŞÜ 50

B) GÖREV GÖRÜŞÜ 52

C) DİĞER FELSEFÎ VE SİYASÎ GÖRÜŞLER 53

D) GÖRÜŞLERİN SEÇME HAKKINA ETKİSİ 53

II- SEÇME HAKKINA EGEMEN OLAN ANAYASAL İLKELER 55

A) SERBESTLİK İLKESİ 56

B) GENELLİK İLKESİ 62

C) BİREYSELLİK İLKESİ 67

D) KİŞİSELLİK İLKESİ 68

E) GİZLİLİK İLKESİ 73

F) EŞİTLİK İLKESİ 77

G) TEK DERECELİ SEÇİM İLKESİ 85

H) YARGISAL DENETİM İLKESİ 86

I) AÇIK SAYIM VE DÖKÜM İLKESİ 92

J) MECBURÎ VE İHTİYARÎ OY İLKELERİ 94

III- SEÇME HAKKININ SINIRLANDIRILMASI 96

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

SEÇME HAKKININ ŞARTLARI, VE SEÇİM SİSTEMİ İLE İLİŞKİSİ

I- SEÇME HAKKININ ŞARTLARI 103

A) GENEL OLARAK 103

B) SEÇME HAKKINA İLİŞKİN OLUMLU ŞARTLAR 105

1- Vatandaşlık 105

2- Yaş 109

3- Seçmen Kütüğüne Kayıtlı Olmak 111

4- Diğer Olumlu Şartlar 115

a) Yerleşim Yeri 115

b) Öğrenim Durumu 117

C) SEÇME HAKKINA İLİŞKİN OLUMSUZ ŞARTLAR 118

1- Ehliyetsiz Olmamak 118

2- Kamu Hizmetinden Yasaklı Olmamak 121

3- Hükümlü Olmamak 125

4- Seçme Hakkına Engel Teşkil Eden Meslek veya Göreve Mensup Olmamak 132

5- Diğer Olumsuz Şartlar 133

II- SEÇME HAKKININ SEÇİM SİSTEMLERİ İLE İLİŞKİSİ 133

A) GENEL OLARAK 133

B) MEVCUT DURUM 136

Sonuç 140

Kaynakça 146

KISALTMALAR

AB. : Avrupa Birliği

AİHM. : Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi

AİHS. : Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi

AÜHFD. : Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi

AYM. : Anayasa Mahkemesi

C. : Cilt

CÜ. : Cumhuriyet Üniversitesi

ÇTTAD. : Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi

E. : Esas

e.t. : Erişim Tarihi

HFD. : Hacettepe Hukuk Fakültesi Dergisi

İHAM. : İnsan Hakları Avrupa Mahkemesi

İÜHFM. : İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası

K. : Karar

MHB. : Milletlerarası Hukuk ve Milletlerarası Özel Hukuk Bülteni

MÜHFAD. : Marmara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Hukuk Araştırmaları Dergisi

s. : Sayfa

S. : Sayı

TBB. : Türkiye Barolar Birliği

TBMM. : Türkiye Büyük Millet Meclisi

YSK. : Yüksek Seçim Kurulu

GİRİŞ

Halkın kendi kendisini yönetmesi ve egemenliğin halkta bulunması şeklinde tanımlanan demokrasi, artık günümüzde halkın toplanarak devlet yönetimi ile ilgili karar alma imkânı bulunmadığından siyasal bir doktrin halini almıştır. Halkın nüfus olarak site merkezlerine sığdığı ilk zamanlarda doğrudan demokrasi şeklinde uygulanabilen bu yönetim şekli, İsviçre'deki bazı kantonlar dışında artık günümüzde çoğalan nüfus artışı nedeniyle halkın egemenliğinin, halk adına, halk tarafından seçilmiş temsilciler aracılığı ile kullanıldığı temsili demokrasi yöntemi şeklinde karşımıza çıkmaktadır. Temsili demokraside seçimlerle belirlenen temsilciler bu yöntem sayesinde siyasal meşruiyetini sağlamaktadır. Yönetenlerin, yönetme iktidarını kazanması seçimler aracılığı ile olmaktadır. Bu sebeple de düzenli aralıklarla gerçekleştirilen seçimler demokratik rejim ve yönetim açısından meşruiyet sağlamaktadır. Bundan dolayı siyasal yöneticileri kararlaştırılmasında ve yöneticilerin aldıkları kararlarda ana kaynak seçimlerdir.

Demokratik bir şekilde yönetilen toplumların olmazsa olmaz şartı serbest seçimlerdir. Ancak sadece bir yönetimin seçimle belirlenmesi, o yönetimin demokratik olduğu anlamına gelmemektedir. Çoğunluğun tercih ettiği yöneticilerin seçilmesinin yanında çoğunluktan farkı bulunan kesinlerin temel hak ve özgürlüklerinin sağlanması ve seçimlerde belirlenen halk kararının hür ve serbest bir şekilde oluşması gerekir. Seçimler demokratik yönetimlerin yapı taşıdır ancak seçimlerin uluslararası alanda kabul görmüş, serbest ve adil seçim koşullarına uygun bir şekilde gerçekleştirilmesi gerekir.

Bireylerin demokratik olarak, seçme hakkını elde etmeleri uzun süren mücadeleler sonucunda elde edilmiştir. 17. ve 18. yüzyılda yapılan mücadeleler sonucunda meydana gelen gelişmeler ve bu dönemde oluşan düşüncelerin neticesinde 18. yüzyıl sonlarına gelindiğinde demokrasiler kurulmaya ve buna bağlı fikirler gelişmeye başlamıştır. Özellikler Feodalizmin sona ermesiyle birlikte ilk kez mülk sahibi olanlar da olsa erkeklere seçme hakkı tanınmaya başlamıştır. Fransız İhtilalinden sonra ise mülk sahibi olmasalar bile erkekler için seçme hakkının tanınması, akabinde seçme hakkının ırk ayrımı yapılmaksızın tüm erkeklere ve en son olarak da kadınlara seçme hakkının tanınması ile birlikte, seçme hakkı sürekli olarak ilerleme kaydetmiştir. Seçme hakkının demokratik bir özellik elde etmesiyle birlikte, seçmenlerin siyasi iktidarın belirlenmesine etki etmeleri sağlanmış ve bu durumun sonucu olarak seçimler sonucu belirlenen siyasi iktidarın seçimler ile belirlenen sonuçlara katlanmak

durumunda kalmışlardır. Seçme hakkı, bir temel hak ve özgürlük olarak kabullenilmiş, Anayasal olarak güvence altına alınmıştır.

Seçme hakkına birçok uluslararası alanda düzenlenen insan hakları belgelerinde yer edinmiş, özellikle "İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi", "Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi", "Medeni ve Siyasal Haklar Sözleşmesi"nde yapılan düzenlemelerle somut bir varlık kazanmıştır. Ülkemizde de 1982 Anayasası ve öncesinde düzenlenen anayasalarımızda seçme hakkı tanınmış ve etkin hale gelebilmesi için hukuki teminatlar sağlanmıştır. Çalışmamızda seçme hakkının kapsamı ve güvenceleri, tarihsel gelişimi, iç hukukumuzda ve uluslararası düzenlemelerde ele alınışı, sınıflandırılması, seçme hakkını etkileyen anayasal ilkeler konuları üzerinde durulması planlanmaktadır. Bu konular üzerinde durulurken seçme hakkı ile ilgili mevzuat hükümleri, seçimlerin ülkemizde ve başka ülkelerde nasıl uygulandığı, Yüksek Seçim Kurulu, Anayasa Mahkemesi ve Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi kararları da eklenerek, seçme hakkının fiilen nasıl uygulandığı gösterilmeye gayret edilecektir.

Çalışmamızın ilk bölümünde, seçme hakkına ilişkin kavramlar üzerinde durulacak, seçme hakkının doğuşu ve Türk anayasalarında ve uluslararası belgelerde seçme hakkının tarihsel gelişiminden bahsedilecektir. Böylece seçme hakkının tarihsel süreçte ortaya çıkışı, teorik görüşler ve kavramların açıklaması yapılacaktır. İkinci bölümde, seçme hakkının hukuki niteliği ile ilgili olarak genel bir giriş yapıldıktan sonra ve seçme hakkına egemen olan ilkeler olan; serbestlik, genellik, bireysellik, kişisellik, gizlilik, eşitlik, tek dereceli seçim, yargısal denetim açık sayım ve döküm, mecburî ve ihtiyarî oy ilkeleri ayrı ayrı açıklanacak ve seçme hakkının sınırlandırılması konusuna değinilecektir.Üçüncü ve son bölümde ise, seçme hakkının şartları olumlu şartları olan vatandaşlık, yaş, seçmen kütüğüne kayıtlı olmak, yerleşim yeri, öğrenim durumu ve olumsuz şartlar olarak geçen ehliyetsiz olmamak, kamu hizmetinden yasaklı olmamak, hükümlü olmamak, seçme hakkına engel teşkil eden meslek veya göreve mensup olmamak ve diğer olumsuz şartlar üzerinde ayrıntılı bir şekilde durulacak, son olarak da seçme hakkının seçim sistemleri ile ilişkisi konusuna da açıklama getirilmeye çalışılacaktır. Sonuç kısmında ise seçme hakkı ile ilgili olarak tespit edilen olgular açıklanmaya çalışılacaktır.

BİRİNCİ BÖLÜM

GENEL OLARAK SEÇME HAKKI KAVRAMI, SEÇME HAKKI KAVRAMININ DOĞUŞU VE TARİHSEL GELİŞİMİ

I- GENEL OLARAK SEÇME HAKKI KAVRAMI

Seçme Hakkı, bireylerin devlet işlerinin yürütülmesine belli ölçülerde, oy kullanmak suretiyle dâhil olması anlamına gelmektedir. Bireylerin devlet işlerine belli ölçülerde dahil olabilmesi ise, seçme hakkının, temel hak ve özgürlük olarak tanınması, bu hakkın anayasal yollarla güvence altına alınması durumunda söz konusu olabilecektir. Seçme hakkını açıklayabilmemiz için öncelikle temel hak ve hürriyetlerin sınıflandırmasını incelememiz gerekmektedir.

A) TEMEL HAK VE HÜRRİYETLERİN SINIFLANDIRILMASI

1- *Jellinek*'in Sınıflandırmasına Göre Temel Hak Ve Hürriyetler

Temel Hak ve Özgürlükler, temeli *George Jellinek*'a dayanan görüşe göre "pozitif statü hakları", "negatif statü hakları" ve "aktif statü hakları" şeklinde üçe ayrılmaktadır[1]. *Jellinek*'in bu ayrımı insan hakları konusunda yıllar süren uğraşlar sonunda elde edilen ve bugün demokrasi ile yönetilen ülkelerin çoğunda kabul gören bir sınıflandırmadır. Genellikle demokrasiye uygun olarak çıkarılmış anayasalar (Türkiye Cumhuriyet 1982 Anayasası da dâhil) ve uluslararası sözleşmeler *Jellinek'*ın tasnifi dikkate alınarak düzenlenmiştir[2].

Buna göre *pozitif statü hakları*; sosyal haklar veya isteme hakkı olarak da adlandırılmaktadır. Devletin pozitif olarak davranışta bulunması gereken, devlete yardım, hizmet ve katkıda bulunma zorunluluğu doğuran ve sosyal alanda ödev ve fonksiyonlar yükleyen haklardır. Ayrıca kişilere de devletten hizmet, fonksiyon, yardım ve ödevleri talep etme hakkı da doğurmaktadır. Bu haklara örnek olarak, eğitim ve sağlık hizmeti verilebilir.

Negatif statü hakları ise koruyucu haklar olarak da adlandırılmaktadırlar. Devlet tarafından müdahale edilmemesi ve ihlal edilmemesi gereken ve kişilere özel sınırlar çizen

---

1 Kapani, Münci: Kamu Hürriyetleri, Ankara 2013, s. 6.

2 Atar, Yavuz: Türk Anayasa Hukuku, Ankara 2018, s.129; Algan, Bülent: Ekonomik, Sosyal Ve Kültürel Hakların Korunması, Ankara 2007, s.38-40.

haklardır. Bu haklar devlete negatif bir tutumda bulunmayı yüklemektedir yani devlete kişilere karışmama sorumluluğu yükler ve bireyler tarafından uygulanan haklardandır. Bu haklara da, yaşama hakkı ve düşünce hürriyeti örnek gösterilebilir.

Aktif Statü Hakları, diğer bir deyişle katılma hakkı; bireylere devlet yönetimine aktif bir şekilde katkıda bulunma, bireylerin siyasi kararlarda söz sahibi olmasını sağlayan haklardır. Dilekçe hakkı ve siyasi parti kurma hakkı bu haklara örnek olarak verilebilir.

2- Yeni Sınıflandırmalara Göre Temel Hak Ve Hürriyetler

George *Jellinek*'in görüşü, klasik görüş olarak benimsenmiştir. Ancak artık bu ayrımın yeterli olmadığına dair görüşler de bulunmaktadır. Klasik ayrımın yetersiz olduğunun düşünülmesine neden olan haklardan biri, çevre hakkıdır. Çevre hakkını klasik görüşe göre yapılan ayrımlardan hiçbiri tam olarak kapsamadığı düşünülmektedir. Ayrıca ihtiyaçlar arttıkça, içerik ve muhteva olarak farklı çeşitlilikte yeni hak gurupları da gelişecektir. Bu nedenle klasik ayrımın yetersiz olduğu düşünülmektedir.

Henüz anayasalarda yer almamakla beraber, temel hak ve hürriyetlerin yeni bir takım sınıflandırmaları bulunmaktadır. İlk kez, Fransız hukukçu Karel Vasak, 1979 tarihinde önerilen ayrıma göre temel hak ve hürriyetlerin ortaya çıktıkları tarih dikkate alınarak, "Birinci kuşak haklar", "İkinci kuşak haklar" ve "Üçüncü kuşak haklar" olarak sınıflandırılmaktadır[3]:

1- Birinci kuşak haklar; "İnsan Kişiliğinin Korunmasına İlişkin Medeni ve Siyasal Haklar"dır. Jellinek'in klasik tasnifindeki negatif statü ve aktif statü haklarını kapsamaktadır. "1789 Fransız İnsan ve Yurttaş Hakları Bildirisi" ve "1770 Amerikan İnsan Hakları Bildirgesi" ile kabul edilmişlerdir.

2- İkinci kuşak haklar; "Ekonomik, sosyal ve Kültürel Haklar"dır. Bu hakkın amacı insanın, insanlık onuru içerisinde yaşamasıdır. Bu haklar fikir olarak, Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra ortaya çıkmıştır fakat fiiliyata dökülmesi, çoğunlukla İkinci Dünya Savaşı sonrasında gerçekleşmiştir. Bu haklar da Jellinek'in ayrımına göre pozitif statü hakları

[3] Gözler, Kemal: Anayasa Hukukunun Genel Teorisi, Cilt:1, Bursa, 2011, c.2, s.511; Aydoğdu, Yasin: Türk Hukukunda Siyasi Haklar Ve Siyasi Hakların Kullanılmasının Engellenmesi Suçu, TBB Dergisi 2017 (128), s.45.

içerisinde yer almaktadır. Bu haklar sosyal devlet fikrinin oluşum ve gelişimiyle de beraber gerçekleşmiştir.

3- Üçüncü kuşak haklar; "Dayanışma hakları" Bu hakkın amacı da insanın, insanlığa yakışır bir çevrede, barış ve huzur içinde yaşamasıdır. Yirminci yüzyılın son çeyreğinde oluşan bu haklar üçüncü dünya devletlerinin sömürgecilikten kurtulmalarının etkili olduğu düşünülmektedir. 1982 yılında düzenlenen "Dayanışma Haklarına İlişkin Uluslar arası Pakt Ön Tasarısı'nda dayanışma hakları düzenlenmiştir. Tasarıya göre, "çevre hakkı, barış hakkı, insanlığın ortak malvarlığına saygı hakkı ev gelişme hakkı" gibi haklar bu kategorinin içinde bulunmaktadır[4].

Ancak doktrinde, dayanışma haklarının öznesinin kolektif yapılar olduğu ve temel hak ve hürriyetlerin öznesinin yalnızca bireyler olabileceğinden bu ayrıma ilişkin eleştiriler yapılmaktadır[5].

Ayrıca, ihtiyaçlar karşısında, ilerleyen zamanlarda, yeni haklar oluştukça da başka tasnif türleri belirlenebilecektir[6].

B) SEÇME HAKKININ TEMEL HAK VE HÜRRİYET SINIFLANDIRMASINDAKİ YERİ VE DEMOKRASİNİN UNSURLARI

Seçme hakkı, klasik (*Jellinek*'in) ayrım dikkate alındığında, aktif statü hakları içerisinde yer almaktadır. Kişilere oy kullanmak suretiyle aktif bir edim sağlayarak, kişilerin devlet yönetimine katılma, devlet yönetimini denetleme ve devlet tarafından alınan siyasi kararlar sürecinde söz sahibi olabilmesine imkân sağlamaktadır. Seçme hakkı referandum ve halk oylaması gibi yöntemlerle kullanılarak, dinamik bir siyasete katılma ve denetleme

---

4 Dayanışma hakları: *Çevre hakkı;* bireylerin sağlıklı, dengeli, hayatlarını geliştirmeye ve doğayı korumaya müsait bir çevrede yaşayabilmesini sağlayan haklardır. *Barış hakkı;* gelecek nesilleri savaş tehditlerinden uzaklaştırabilmek için, bireylerin iyi ilişkiler ve güvenlik içinde yaşaması, uluslar arası boyutlarda tehdit ve kuvvet kullanmanın engellenmesi, insanlık ve savaş suçları, kitle imha silahlarının engellenmesi gibi unsurları bünyesinde barındırmaktadır. *Gelişme hakkı;* her devletin, uluslar arası boyutta, refah bakımından, meşru bir şekilde adil bir pay sahibi olabilme hakkıdır. Ayrıntılı bilgi ve açıklamalar için bkz. Kabaoğlu, İbrahim Ö.: Özgürlükler Hukuku, İstanbul 1993, s.286-294.

5 Erdoğan, Mustafa: Anayasal Demokrasi, Ankara, 2013, s. 149-150.

6 Atar (2018): s:130-131; Kabaoğlu (1993), s.281-294.

mekanizmasıdır[7]. Aktif statü hakları, vatandaşlık hakları ile şekillenir ve koruma altına alınır. Kişilerin vatandaşlık hakkından faydalanabilmesi için ya bireyin hürriyeti kamu hizmetine dâhil olacak ya da kamu kişilerin hürriyetlerini kullanabileceği bir alan oluşturacaktır. Kişilerin hürriyetleri ile kamu düzeni birbirlerini kapsayacaklardır[8].

Bazı yazarlar, seçme hakkının tam olarak bir insan hakkı olmadığını savunmaktadırlar. İnsan hakları, sadece insan olmak sebebiyle doğuştan sahip olunan hakları içerir. İnsan haklarının süjesi, vatandaşlık gibi herhangi bir siyasal ayrıma gidilmeksizin bütün insanlardır. Bu nedenle seçme hakkını, insan haklarından kapsamında değerlendirmek yerine kamu hürriyetleri kapsamında değerlendirmektedirler[9]. Siyasî hakkın, bireyin devlet yönetimine katılmasını sağlayan hak seçme hakkının dâhil olduğu siyasî hakların tanımı yapılırken vatandaş kavramının belirgin bir şekilde belirtildiğini görmekteyiz. Bu nedenle, siyasî hakları vatandaşlık hakkı olarak sınıflandıran yazarlar da bulunmaktadır[10]. Siyasî hakların kullanılması ile sadece devlet yönetimine katılım sağlanmamakta aynı zamanda siyasi haklar, yöneticilere verilen yetkileri kullanmak ve yönetim ile ilgili görevlerde bulunacak kişileri atamak, kamu düzenini sağlamak gibi hakları da kapsamaktadır. Bu hususlar değerlendirildiğinde, bu hakların "devletin yapısında doğrudan etki yaratan haklar" olarak değerlendirmek de mümkündür[11].

Seçme hakkı, tek başına yeterli olmasa da demokrasinin vazgeçilmez bir unsurudur. Latince bir kelime olan demokrasi "demos" anlamı halk ve "kratos" anlamı yönetim kelimelerinin birleşmesinden oluşmuştur ve anlamı "halkın yönetimi"dir. Çağdaş yönetimlerde hâkim olan demokrasi, seçmenlerin devletin yönetimine katılması anlamına gelmektedir. Demokrasi, oyları azınlıkta kalan bireylerin haklarının, oyları çoğunlukta olan bireyler tarafından ortadan kaldırılmadığı bir yönetim biçimidir[12]. Demokrasinin unsurları;

---

7 Yelekin, Süleyman: Ceza Mahkumiyetinin Seçme ve Seçilme Hakkına Etkisi, Ankara 2018, s.6.

8 Gören, Zafer: Aktif Statü Hakları, Cevdet Yavuz'a Armağan, 2012, s.3304.

9 Erdoğan: s.267-268; Çeçen: s.26; Kapani: s.11-12; Güveyi, Ümit: Türkiye'de Seçme Ve Seçilme Hakkı Boyutunda Yaşanan Demokratikleşme Sürecinin Kısa Tarihçesi Ve Bu Süreçte Kadim Türk Kültürünün Rolü, TBB Dergisi 2018 (137). s.39.

10 Erem, Faruk: Siyasî Haklara Karşı İşlenen Suçlar, AÜHFD, C. 8, S. 1-2, 1951, s. 75.

11 Öztürk, Necla: Yabancıların Yerel Seçimlerde Oy Kullanma Hakkı, MHB, Cilt: 33, Sayı 1, s.128.

12 Tunç, Hasan, Bilir, Faruk, Yavuz, Bülent: Türk Anayasa Hukuku, Ankara 2015, s.68.

i. Özgür bir ortamda, adil ve düzenli olarak yapılan seçimler,

ii. Seçmene, seçme imkânı sağlayacak birden çok siyasi partinin varlığı yani siyasi çoğulculuk ve bu partilerin yarışma ve ifade imkânlarının bulunması,

*iii. Temel hak ve hürriyetler*in, özellikle ifade özgürlüğünün, kişilere tanınması ve korunması,

iv. Çoğunluğun yönetim hakkı ve azınlığın muhalefet hakkı bulunması,

v. Seçilmiş kişi veya organların üstün olması,

vi. genel oy hakkı, yani her yetişkinin kapsayacak şekilde seçme hakkının bulunması, şeklindedir[13].

Görüldüğü üzere seçme hakkı, demokrasinin uygulanması açısından kişilere tanınan ve vazgeçilmesi mümkün olamayan bir haktır. Seçme hakkı demokratik toplum için gereklidir ancak demokratik bir seçimin varlığı için, sadece bireylere seçme hakkının tanınması yeterli değildir. Demokrasinin tüm unsurlarını taşıyan, birbirinden farklı düşüncelerin hür bir şekilde açıklanabildiği ve bu düşüncelerin siyasi partiler aracılığı ile açıklandığı siyasi çekişmenin serbestçe ifade edilebildiği durumlarda demokratik seçimler söz konusu olabilir. Bu imkânların bulunmaması durumunda ise *monist rejim*[14] söz konusu olacaktır, bu durumda *çoğulcu rejim*lerden bahsedilmesi mümkün değildir[15].

Seçme hakkı, seçmenlere yaşadıkları toplumu yönetecek olan kişileri belirleme hakkı vermektedir. Yönetecek kişileri belirlemenin yanında onları denetleme imkânı da

---

[13] Genellikle Robert Dahl'ın demokrasinin varlığının kabulü için bulunması gereken asgari şartları kabul görmüştür. Ayrıntılı bilgi için bkz. Tunç, Bilir, Yavuz (2015): s.70; Atar (2018): s:78-79; Erdoğan, Mustafa: Anayasal Demokrasi, Ankara 2001, s. 241-263.

[14] Monist rejim.devleti yönetme yetkisinin tek bir kişi ya da organa ait olmasıdır.

[15] Çoğulcu (liberal demokrasi de denmektedir) görüşe göre; demokrasi halkın, halk tarafından seçilen çoğunluk tarafından yönetilmesidir. Ancak bu çoğunluğun yönetimi mutlak değildir. Azınlıkta kalanların da bir gün çoğunluk olabileceklerinin kabul edilerek, azınlığın haklarının korunması gerektiğini savunmaktadır. Azınlık haklarının kısıtlanabileceği kaygısı ile bu görüş ortaya çıkmıştır. Bkz. Tunç, Bilir, Yavuz (2015): s.69. Çoğulcu demokrasi ile yönetilen devletlerde, siyasi sistemler birbirini denetler, dengeler ve birbirlerinin hatalarını düzeltirler. Ayrıntılı bilgi için bkz. Gözlügöl, Sadi Vakkas: Avrupa Kamu Düzeninin Bir Parçası Olarak Çoğulcu Demokrasinin Temel Gerekleri, Hacettepe Hukuk Fakültesi Dergisi, 3(2), 2013, s.63.

sunmaktadır. Öyle ki seçilen yöneticiler tekrar seçilmeme ihtimali karşısında davranışlarını seçmenlerin isteklerine göre belirleme ve seçmenlerin beğenisine göre hareket etmeye teşvik etmektedir. Aksi durumda yöneticilerin oy oranlarının düşmesi ve tekrar seçilememesi durumu söz konusu olacaktır. Yönetenler açısından seçme hakkının bir denetim hâline dönüşmesi, ancak oy hakkı sahiplerinin tutumunu beğenmediği yöneticiyi oy kullanmak suretiyle iktidardan indirerek yerine başka yöneticiler getirme imkânına sahip olması ve oylarını herhangi bir baskı altında kalmadan, hür bir şekilde serbestçe kullanabilmesi hâlinde mümkündür. Ayrıca bunların yanında seçmene, seçme imkânı sağlayacak birden fazla alternatif siyasi partinin varlığı ve bu partilerin eşit imkânlarla seçmenlere ulaşabilme imkânına sahip olması hâlinde mümkündür.

Aynı şekilde, özgür ve serbest bir şekilde seçme hakkının kullanılabilmesi için, temel hak ve hürriyetlerin bireylere tanınması ve güvence altına alınması gerekmektedir. Yalnızca bu imkânlar dâhilinde seçme hakkı yöneticileri etkili bir şekilde denetleme olanağı sağlayabilir. Eğer seçmenlere bu imkânlar sağlanmaz, seçmenler özgürce ve serbest bir şekilde oy kullanamaz, özgür bir şekilde muhalefet edemezlerse, seçme hakkı tanınmasının ve oy kullanılmasının hiçbir değeri olmaz.

II- SEÇME HAKKI KAVRAMININ DOĞUŞU

Demokrasi kavramının ortaya çıkmasıyla beraber bireylerin, kendilerini yönetenlerin kutsal, mutlak ve her türlü isteklerine boyun eğilmesi gerektiğine dair düşünceleri değişmiş ve bu düşünceler yerini, bireylerin yöneticilerini seçme ve yönetime katılmasına imkân sağlayan hakların oluşmasına bırakmıştır. Bu gelişmeler sonucunda seçme hakkı kavramı ortaya çıkmıştır.

A) DEMOKRATİKLEŞMEDEN ÖNCE SEÇME HAKKI

1- Genel Olarak

Seçme hakkı, kolaylıkla elde edilmiş bir hak değildir. İlk çağlardan itibaren demokratikleşmenin yaşandığı ondokuz/yirminci yüzyıla kadar zorlu ve uzun bir gelişim göstermiştir. Seçme hakkı feodal yapının sona ermesiyle öncelikle malvarlığına sahip erkelere tanınmıştır. Fransız ihtilali sonrasında ise malvarlığı olmayan erkekler de bu hakka sahip olabilmişlerdir[16]. Bu zorlu, uzun ve birbirini izleyen olaylar sonucunda günümüzdeki

[16] Konan, Belkıs: Türk Kadınının Siyasi Hakları Kazanma Süreci, AUHFD, 60 (1) 2011, s.160.

anlamıyla seçme hakkı oluşabilmiştir. Daha önce belirttiğimiz gibi, demokrasi yunanca bir kelimedir ve *deme* [17]mahalle, *kratos* ise yönetmek anlamına gelmektedir. Demos kratia kelimelerinden halkın yönetimi anlamı çıkmaktadır. Ancak Eski Yunan döneminde oluşan demokrasi bütün bireyleri kapsamamaktadır ve siyaset hakkı sadece erkelere, özgür bireylere, toprak sahibi olan, 18/30[18] yaşından büyük Atinalılara aittir. Kölelerin, kadınların, yabancıların ve 18/30 yaşından küçükleri oy kullanma hakları bulunmamaktadır. Görüldüğü üzere seçme hakkı ilk dönemlerinde malvarlığı, öğrenim durumu, cinsiyet, mülkiyet gibi kriterlere dayanılarak sınırlandırılmıştır. Yani demokratikleşmeden önce toplumlarda sınırlı oy sisteminin uygulandığı görülmektedir.

2- Sınırlı Oy Sisteminin Seçme Hakkı Üzerindeki Etkileri

Sınırlı oy sistemi, bireylere seçmenlik sıfatını, bireyin bazı kriterlere sahip olması durumunda vermektedir. Sınırlı oy sisteminin bazı çeşitlerinde seçme hakkı malvarlığı, vergi gibi seçmenlerin maddi durumlarıyla sınırlandırılmıştır. Sınırlı oy sisteminin diğer bir çeşidinde, seçmenlere seçme yetkisi cinsiyet, tabiiyet gibi sınırlamalarla verildiği görülmektedir. Ehliyete ilişkin olarak getirilen sınırlandırmalar da sınırlı oy hakkının gelişmiş bir türü olarak karşımıza çıkmaktadır. Sınırlı oy sistemi çeşitlerini şu şekilde incelememiz mümkündür:

a- Malvarlığı ve Vergiyle Sınırlanan Seçme Hakkı

Malvarlığı ve vergiyle sınırlanan seçme hakkı, karşımıza çıkan sınırlı oy sisteminin en eski hallerinden biridir ve monarşik-oligarşik oluşumlu devletlerde karşımıza çıkmıştır. Özellikle Batı Avrupa'da yönetimde egemen olan varlıklı kişilerin 19. Yüzyıl sonuna kadar seçme hakkını, kendi topluluklarının hak ettiği bir ayrıcalık olarak görmesi temeline dayanmaktadır. Buradaki malvarlığından kastedilen özellikle toprak mülkiyetidir ve o dönemlerde toprak mülkiyeti yönetimlerin en temel yapısı olarak görülüyordu[19]. Toprak mülkiyetinde dayanan sınırlandırmayı haklı göstermek için de malvarlığının bireylerdeki

---

[17] Eski Yunan döneminde Kleisthenes zamanında kan bağına dayanan teşkilatlar yerini mahalle (demos) teşkilatlanmasına bırakmıştır.

[18] Atina Sitesinde halk meclislerine üye olmak için 18 yaşını doldurmuş olmak, jüri ve beşyüzler meclisine üye olabilmek için de 30 yaşını doldurmuş olmak gerekirdi. Ayrıntılı bilgi için bkz., ALKAN, Mehmet Ö.: Seçim Sistemi Tercihinin Misyon Boyutu, Ankara 2006, s.135.

[19] Teziç, Erdoğan: Anayasa Hukuku, İstanbul 1998, s.236-237.

manevi değerlerin bir göstergesi olarak sayıyorlardı. Görüşlerini haklı göstermek için; servet kazanma yeteneğine sahip olan bireylerin, devlet yönetiminde de başarılı olacaklarını, ayrıca menfaatleri bu yönde olacağından, topraklarını koruma düşüncesi ile yönetimin düzen ve barışını en iyi şekilde sağlayacaklarını, zaman bakımından da geçim kaygıları olmadığı için yönetime katılma imkânlarının daha çok olduğunu, yoksulların ise oylarını menfaatleri gereği zenginlere satabileceklerini ileri sürmektedirler[20].

Vergi ödenmesine ilişkin sınırlamalarda ise, bu görüşü savunanlar, vergi vermeyen bireylerin, vergi veren bireylerin paralarıyla sağlıklı bir şekilde işlemde bulunamayacaklarını, az bir miktar dahi vergi ödeyemeyenlerin sorumsuz olduklarını ve seçme yetisine sahip olamayacaklarını savunmaktadırlar.

Günümüzde artık seçme hakkının kullanılmasında malvarlığı ve vergi ödenmesi gibi şartların bulunması önemini kaybetmiştir. Ancak hala Batı Afrika'da bazı toplumlarında oy hakkı içim vergi ödeme şartı aranmaktadır. Doğu ve Orta Afrika toplumlarında ise malvarlığının bulunması şartının bulunduğu görülmektedir[21].

b- Cinsiyete Dayanarak Sınırlanan Seçme Hakkı

Bu sınırlamayı sınırlı seçme hakkının bir çeşidi olarak görmeyen ve genel seçme hakkına ilişkin bir düzenleme olduğuna dair görüşler de bulunmaktadır. Ancak bu ayrım genel seçme hakkının mantığına aykırı olduğundan cinsiyete dayana sınırlamanın sınırlı seçme hakkının bir çeşidi olmasının daha uygun olacağı kanaatindeyim.

Bu sınırlamanın kadınlara seçme hakkı tanınmaması şeklinde olduğu görülmektedir. Erkeğin kadından üstün olduğu varsayımı, en eski toplumlarda bile bulunmaktadır. Eski zamanlarda bu görüş toplum hayatında iş bölümüne dayanmaktaydı ve günümüzde kadına verilen bu rol önemli ölçüde azalsa da, rolün etkisi halen devam ettirmektedir[22]. Seçme hakkının cinsiyete ilişkin sınırlanmasında, genel olarak toplumun kadınlara, kadınların sosyal statüleri, ataerkil görüş, iş bölümü, biyolojik-fizyolojik yapı ve inanç gibi nedenlerle seçme hakkı vermemesi durumu söz konusudur. Kadınların statü olarak erkeklerin altında kalması, kadınların iş bölümü anlamında ev ve çocuk bakımı ile ilgilenmesi gerektiği, dış işlerin daha

---

[20] Karamustafaoğlu, Tunçer: Seçme Hakkının Demokratik İlkeleri, Ankara, AUHF Yayınları, 1970, s. 9.

[21] Karamustafaoğlu: s. 11.

[22] Negiz, Nilüfer: Siyasette Kadın Olmak, Yerel Siyaset, Sayı:19, Temmuz 2007, s.34.

çok erkekler tarafından halledilmesi, kadınlara seçme hakkının verilmesinin onların kadınsı niteliklerinin zarar görmesine neden olacağı ve yapılarına uygun olmadığı, seçme ve seçilme hakkının kadınlara tanınması durumunda aile hayatının zarar görebileceği, zaten kadının kullanacağı oyun kocasının oyunun kopyası olacağından gereksiz olduğu ve kadınların mantığıyla değil duygularıyla hareket edeceği için kadınlara seçme hakkı verilmesinin doğru olmayacağı gibi birçok gerekçeyle kadınların senelerce oy hakkı sınırlandırılmıştır.

Günümüzde Zanzibar, Bahama, Sudan, Nijerya gibi ülkeler dışında ve Avrupa'da İsviçre'nin bazı kantonları dışında tüm toplumlarda kadınlara seçme hakkı tanınmıştır[23].

aa- Kadınlara Seçme Hakkının Uluslararası Anlamda Tanınması

Kadınların seçme hakkından ve karar almaya yetkili organlardan dışlanması Antik Roma Dönemine kadar dayanmaktadır ve genel oy ilkesinin önündeki en büyük engellerden biridir. Kadının din ve feodal yapının neden olduğu kısıtlamalardan kurtulma isteği ilk kez Rönesans hareketleri ile başlamıştır. Bu hareketler sonucunda kadınlar bazı medeni haklar elde etmişlerse de seçme hakkı veya herhangi bir siyasal hak elde edilmemiştir. Fransız İhtilali döneminde kadın haklarına ilişkin bir bildirge yayınlanmıştır. Fransız kralına sunulan dilekçe ile kadınlar için seçme hakkı istenmiştir ancak kral tarafından istek uygun görülmemiştir. Yine endüstri devrimi döneminde kadınlara birtakım haklar daha verilmiştir. Nihayet 20. Yüzyıla gelindiğinde kadın haklarını savunan feminizm hareketi[24] ile birçok batı ülkesine (Avusturalya, Norveç, Finlandiya, Yeni Zelanda gibi) kadınlara seçme hakkı verilmeye başlanmıştır. Kadınlara Seçme Hakkı ilk olarak 1869 yılında Amerika Birleşik Devletleri'nin Wyoming Federe Devletinde tanınmıştır. Birinci Dünya Savaşı döneminde İngiltere, sonrasında da Amerika Birleşik Devletlerinde (Önce Amerika'nın bazı eyaletlerinde kabul edilmiş olup, Federal Anayasada 1919 yılında yapılan değişiklikle Amerika Birleşik Devletlerinde kabul edilmiştir) kadınlara seçme hakkı tanınmıştır[25]. İkinci Dünya Savaşı sonrası da, savaş sırasında kadınların önemli roller almasının da etkisiyle, kadınlar 65 ülkede seçme hakkına sahip olmuşlardır.

---

[23] Karamustafaoğlu (1970), s. 33-34.

[24] Ayrıntılı bilgi için bkz. Karamustafaoğlu (1970), s. 24-34.

[25] Konan (2011), s.160-161; Teziç (1998), s.238.

Seçme hakkının Avrupa'da kadınlara tanınması, son olarak 1971 yılında İsviçre'de kabul etmiştir, hatta İsviçre'nin bazı kantonlarında kadınlara seçme hakkı daha sonra tanınmıştır. Mesela Appenzell Kontonu'unda kadınlara seçme hakkı 1990 yılında tanınmıştır. Güney Afrika'da seçme hakkı 1917 yılında sadece beyaz kadınlar için tanınmıştır. Suudi Arabistan da ise Krallık Kararnamesi ile ilk kez 2015 yılında yerel seçimlerde geçerli olmak üzere kadınlara seçme ve seçilme hakkı tanınmıştır[26].

Feminizm hareketinin sonucunda elde edilen kazanımlarda biri de, "Birleşmiş Milletler Genel Kurulu" tarafından 18.12.1979 yılında kabul edilen, 03.09.1981 yılında yürürlüğe giren, "Kadınlara Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Önlenmesi Uluslararası Sözleşmesi"dir(CEDAW). "Kadınlara Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Önlenmesi Uluslararası Sözleşmesi" ile kadınlara yönelik cinsiyete dayalı ayrımlılığı uluslar arası alanda engellemek ve temel amaçlarında biri de genel oy ilkesinin kadınlar açısında da geçerli hale getirebilmektir.

"Kadınlara Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Önlenmesi Uluslararası Sözleşmesi" nin 1. Maddesinde[27] kadın ayrımcılığının ne olduğu tanımlanmıştır. "Kadınlara Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Önlenmesi Uluslararası Sözleşmesi"nin 2. Maddesinde[28] ise kadın ayrımcılığına karşı, sözleşmeye taraf ülkelerin izleyeceği politika açıklanmıştır.

---

[26] Anayurt, Ömer: Anayasa Hukuku Genel Kısım (Temel İlkeler, Kavram ve Kurumlar), Ankara, 2018, s.477.

[27] "Kadınlara Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Önlenmesi Uluslararası Sözleşmesi" Madde 1: "İşbu Sözleşme'ye göre Kadınlara karşı ayrım deyimi kadınların medeni durumlarına bakılmaksızın ve kadın ile erkek eşitliğine dayalı olarak politik, ekonomik, sosyal, kültürel, medeni ve diğer alanlardaki insan hakları ve temel özgürlüklerinin tanınmasını, kullanılmasını ve bunlardan yararlanılmasını engelleyen veya ortadan kaldıran veya bunu amaçlayan ve cinsivete bağlı olarak yapılan herhangi bir ayrım, mahrumiyet veya kısıtlama anlamına gelecektir."

[28] "Kadınlara Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Önlenmesi Uluslararası Sözleşmesi" Madde 2: "Taraf Devletler, kadınlara karşı her türlü ayrımı kınar, tüm uygun yollardan yararlanarak ve gecikmeksizin kadınlara karşı ayrımı ortadan kaldırıcı bir politika izlemeyi kabul eder ve bu amaçla aşağıdaki hususları taahhüt ederler: a. Kadın ile erkek eşitliği ilkesini kendi anayasalarına ve diğer ilgili yasalara henüz girmemişse dahil etmeyi ve yasalar ile ve diğer uygun yollarla bu ilkenin uygulanmasını sağlamayı; b. Kadınlara karşı her türlü ayrımı yasaklayan ve gerekli yerlerde yaptırımları da içeren yasal ve diğer uygun önlemleri kabul etmeyi; c. Kadın haklarının erkeklerle eşit temelde himayesini, yetkili ulusal mahkemeler ve diğer kuruluşlarla kadının her tür ayrımcılığa karşı etkin bir şekilde korunmasını sağlamayı; d. Kadınlara karşı herhangi bir ayrımcı hareket yapılmasından veya uygulanmasından kaçınmayı ve kamu yetkilileri ile kuruluşlarının bu yükümlülüğe

Seçme Hakkı ise "Kadınlara Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Önlenmesi Uluslararası Sözleşmesi"nin 7. Maddesinde düzenlenmiştir. "Kadınlara Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Önlenmesi Uluslararası Sözleşmesi" 7. Maddesi:

"*Taraf Devletler, ülkenin politika ve kamu hayatında, kadınlara karşı ayrımı önlemek için tüm önlemleri alacaklar ve özellikle kadınlara erkeklerle eşit şartlarla aşağıdaki hakları sağlayacaklardır:*

a. Bütün seçimlerde ve halk oylamalarında oy kullanmak ve halk tarafından seçilen organlara seçilebilmek;

b. Hükümet politikasının hazırlanmasına ve uygulanmasına katılmak, kamu görevinde bulunabilmek ve hükümetin her kademesinde kamu görevleri ifa etmek;

c. Ülkenin kamu ve politik hayatı ile ilgili hükümet dışı kuruluşlara ve derneklere katılmak" şeklindedir. Ancak Sözleşmede, taraf devletler tarafından Sözleşme Maddelerinin yerine getirilip getirilmediğine dair bir denetim mekanizması düzenlenmemiştir. Bu eksiklik de "Birleşmiş Milletler Genel Kurulu" tarafından 06.10.1999 tarihinde kabul edilen "ek ihtiyari protokol" ile tamamlanmıştır.

bb- Kadınlara Seçme Hakkının Türkiye'de Tanınması

Türkiye'de kadınlara seçme hakkının tanınması, Batı Ülkelerine nispeten erken olmuştur. İlk olarak Osmanlı Devleti II. Meşrutiyet döneminde kadınların sosyal hayattaki sorunları bakımından önemli kırılmalar ve ciddi gelişmeler görülmüştür. Kadının toplumdaki etkinliği çoğaldıkça, kadının toplumdaki rolü de önemsenmeye başlanmıştır. Böylece Türkiye Cumhuriyeti döneminde kadınların elde edeceği siyasi haklara 2.meşrutiyet dönemi zemin hazırlamıştır[29].

---

uyumlu olarak hareket etmelerini sağlamayı; e. Herhangi bir kişi veya kuruluşun kadınlara karşı ayrım yapma girişimini önlemek için bütün uygun önlemleri almayı; f. Kadınlara karşı ayrımcılık oluşturulan mevcut yasa, yönetmelik, adet ve uygulamaları değiştirmek veya feshetmek için yasal düzenlemeler de dahil gerekli bütün uygun önlemleri almayı; g. Kadınlara karşı ayrımcılık oluşturan bütün ulusal cezai hükümleri yürürlükten kaldırmayı."

[29] Sağ, Vahap: Tarihsel Süreç İçerisinde Türk Kadını ve Atatürk, C.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, Cilt 2, Sayı 1, s.17-18.

Kadınlara seçme hakkının tanınması, kadınların kendi çabalarından çok Atatürk'ün kadınların gerçek değerini sağlamak düşüncesi ve Modern Türk Devletini kurmak felsefesinin ürünü olarak ortaya çıkmıştır. Mondros Mütarekesi'nden sonra işgallere karşı protesto için mitingler düzenleyen, kurtuluş savaşında erkelerle beraber mücadele eden, mermi ve giyecek imalatı ve cephelere taşınması faaliyetlerini gerçekleştiren ve bu yolla toplumsal hayatta varlığını ispatlayan, Türk kadınlarının hak ettikleri değeri görmeleri için Atatürk çok mücadele vermiştir[30]. Atatürk, dünyanın en kültürlü ve modern kadınlarının Türk kadınları olmasını istemiş ve bu isteğini gerçekleştirmek için Türk kadınına bir dizi hak tanımıştır[31]. Kadın haklarına sahip olabilmek amacıyla 1923 tarihinde Kadın Hakları Fırkası oluşturulmuş, 1924 yılında Türk kadınlar birliği adında dernek kurulmuştur. Kadınlara seçme hakkı verilmesi ilk defa 1923 yılında yapılan meclis milletvekili seçim kanunu görüşmelerinde gündeme gelmiş ancak bu görüşmeler bu durumun şeriata saygısızlık anlamına geleceği gerekçesiyle kabul görmemiştir.[32] Kadınlara seçme hakkı verilmesi fikrine, uzun süre şeriata saygısızlık olacağı gerekçesiyle karşı çıkılması dolayısıyla, Türkiye'de feminist düşünceye dayanan akımlar doğmamış olmasına rağmen, bu akımların mücadeleleri kadar sert ve zorlu mücadeleler verilmiştir. Bu mücadeleler sonucunda kadınlara seçme hakkı tanınması yolunda ilk adım 1930 yılında çıkarılan Belediye Yasası ile atılmıştır. Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nde ilk defa kadınlara belediye seçimlerinde oy kullanma hakkı tanınmıştır. Yine 1933 yılında kabul edilen Köy Kanunu değişikliği ile kadınlara köy muhtarı ve heyetini seçme hakkı tanınmıştır. Son olarak da 1934 yılında yapılan Anayasa değişikliği ile herkesi heyecanlandıran büyük bir adım atılmış ve kadınlara milletvekili seçme hakkı tanınmıştır[33]. Kadınlara tanınan seçme ve seçilme hakkından sonra yapılan 8 Şubat 1935 tarihli milletvekili seçimlerinde ise TBMM'de 18 kadın milletvekili ile %4.5 temsil oranı o yıllarda dünya çapında, Finlandiya'dan sonra kadın milletvekili olarak ulaşılan en ileri orandır[34].

---

30 Ayrıntılı bilgi için bkz. Kalender, Nesrin Damla: Kadınlara Seçme ve Seçilme Hakkının Verildiği 1935 Seçimleri ve İzmir Basını, Yayınlamamış Yüksek Lisans Tezi, İzmir 2006, s.23.

31 Duroğlu, Sibel: Türkiye'de İlk Kadın Milletvekilleri, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2007, s.122-123.

32 Konan (2011), s.166.

33 Güneş, Günver, Türk Kadınının Muhtarlık Ve Köy İhtiyar Heyetlerine Seçme Seçilme Hakkını Kazanması Ve Türkiye'nin İlk Kadın Muhtarı Gül Esin (Hanım), ÇTTAD, IX/20-21, (2010), s.173.

34 Duroğlu: s.123.

c- Irk Nedeniyle Sınırlanan Seçme Hakkı

Irk çeşitliliğinin çok görüldüğü toplumlarda (Amerika Birleşik Devletleri, Almanya, Avustralya, Güney Afrika Birliği gibi ülkeler) ırk nedeniyle sınırlamalara çok rastlanmıştır. Amerika Birleşik Devletinde zencilere karşı ırk nedeniyle getirilen sınırlamalar, (Seçim Vergisi, Büyükbaba Şartı/Grandfather Clause, anayasayı okuyup anlayabilme şartı)[35] dolaylı olarak getirilmişken, Almanya'da Nazi döneminde 1935 tarihli "Nuremberg Kanunları" ile Yahudilerin oy kullanmaları doğrudan yasaklanmıştır. Özellikle siyah ırktan gelen insanlara seçme hakkı tanınmaması durumu, demokratik ilkelerle ciddi çatışmalar yaşanmasına neden olmuştur. Seçme hakkını ırk farklılığı nedeniyle sınırlandırılması gerektiği görüşünde olanlar, bu durumu tarih yasalarına benzetmektedirler ve ırkın karşısında diğer güçlerin önemsiz olduğunu ve değiştirmeye çalışmak çabasının gereksiz olduğunu savunmaktadırlar. Irkları da üstün ırk ve aşağı ırk (Yahudi ya da zenciler gibi) olarak ayırmaktadırlar. Aşağı ırktan olanların üstün ırkın siyasi kaderine müdahale etmelerini düşünülemez olarak görmektedirler. Gerçekten bu şekilde bir düşünce demokratik toplumlar açısından kesinlikle kabul edilemez ve demokratik açıdan bir kara lekedir.

Günümüzde bu ayrım da önemini yitirmiş bulunmaktadır ancak halen bazı modern ülkelerde ırk farklılığı sebebiyle kamu haklarının sınırlandığı veya kullandırılmadığı görülmektedir.

d- Yetenek Nedeniyle Sınırlanan Seçme Hakkı

Yetenek nedeniyle oy hakkının sınırlandırılmasında seçme hakkı seçmenin belirli bir öğrenime ya da bilgiye sahip olması şartına bağlanmıştır. Oy hakkının doğru ve topluma faydalı bir şekilde kullanılabilmesi için seçmende fikri yetenek aranmaktadır. Bu sınırlamanın amacı malvarlığına dayanan sınırlamaların doğurduğu sonuçları yumuşatmak ve biraz da olsa seçmen kitlesini arttırabilmektir. Ancak öğrenim sahibi olabilmek de bir şekilde maddiyata dayandığından, fakir aile çocuklarının seçme hakkından yararlanabilme imkânı yine

[35] Büyükbaba şartına göre, eğer erkek seçmen 1 Ocak 1867 den önce bulunduğu yer kurallarına göre oy kullanma yetkisi bulunmuyor ve bu maddenin kabul edildiği tarihte 21 yaşından küçük oğul/torunu bulunmuyorsa, o seçmen oy kullanamayacaktır. Bu durumda, zaten zencilerden hiçbirinin büyükbabasına oy kullanma hakkı tanınmadığından dolaylı bir şekilde zencilerin oy hakkı kısıtlanmış olacaktır. Ayrıntılı Bilgi için bkz. Teziç (1998): s. 239; Karamustafaoğlu (1970): s,45-46.

bulunmayacaktır. Bu nedenle bu sınırlama da malvarlığına dayanan kısıtlama ile bağdaşmaktadır.

Aynı zamanda bu sınırlamadaki diğer bir amaç okuma yazması olamayan bireyleri oy kullanmasını engellemektir. Bilgisiz bireylerin, kültürlerde negatif etki ve yönetimde olumsuzluklar oluşturacaklardır. Bu görüşe göre, okuma yazması olmayan bireyler, kolay aldatılır, sürü şeklinde hareket ederler, basit ve sıradandırlar, Ülkerlerin kötü bir yönetimle yönetilmelerine neden olurlar. Bu durum uygarlıklar için tehlikelidir ve engellenmesi gerekir. Bireylerin okuma-yazma bilip bilmediklerinin denetimini de, genellikle seçmen kütüğüne kayıt yaptırılırken bireyleri sınava tabi tutmak suretiyle gerçekleştirmektedirler.

1912 İtalya seçimlerinde okuryazarlık şartı nedeniyle erkek seçmenlerin %90'dan fazlası oy kullanamamıştır. Bugün hala Bazı Latin Amerika devletlerinde akur yazarlık şartı devem etmektedir ve nüfusun %50si oy kullanamamaktadır. Yine günümüzde Amerika Birleşik Devletlerinde halen oy kullanabilmek için anayasayı okuyup anlama kriteri (Literacy test) devam etmektedir ve bu kriter nedeniyle yakın zamana kadar zencilerin ancak %5 kadarı oy kullanabilmekteydi[36].

Seçmenin okuryazar, kültürlü ve bilgili olması istenen bir durumdur. Seçim ve siyasi konuları kadar karmaşıktır ki, bu konuları anlamak için okuryazar olmak da yeterli gelmeyecektir. Belki okuryazar olmak kötü niyetli politikaları ve politik yalanlar, yolsuzluklar ve sömürülere karşı bireylerin aldatılmalarını engelleyebilir. Ancak okuryazar olmak ile siyasi durumların farkında olabilmek tamamen farklı şeylerdir. Seçmen için okuryazar olama kriteri getirmek büyük bir halk kütlesinin seçme hakkından yoksun olması anlamına gelecektir.

Türkiye'de 1961 Anayasası ön tasarısında, kabul edilmeyen, Cumhuriyet Senatosu seçimlerinde oy kullanabilmek için belli bir eğitim almış olma şartı konusu gündeme gelmiştir. Ancak 1924, 1961 ve 1982 Anayasalarında eğitim durumu ile ilgili herhangi bir kısıtlama gelmemiş ve düşünülmemiştir.

[36] Karamustafaoğlu (1970): s. 12-20; Teziç (1998): s.237.

B) DEMOKRATİKLEŞME DÖNEMİNDE SEÇME HAKKI

1- Genel Olarak

Genel oy hakkı, bütün vatandaşların yetenek, ırk, cinsiyet, malvarlığı gibi nedenlerle bir sınırlandırmaya tabi olmaksızın oy kullanma hakkına sahip olmasıdır. Genel oy hakkı demokratikleşme döneminin olmazsa olmazıdır. Batıda ondokuzuncu yüzyılın sonlarında oy hakkı genişletilmiş ve genel oy hakkında doğru ilerleme kaydedilmiştir. Bu yüzyılda genel oy hakkına doğru ilerleme, erkeklere oy hakkı tanıma şeklide gerçekleşmiştir. Daha önce de ayrıntılı bir şekilde anlattığımız gibi kadınlara oy hakkı ancak yirminci yüzyılın başlarında gerçekleşebilmiştir.[37]

Genel oy hakkının temelleri on sekizinci yüzyılın sonuna doğru Amerika Birleşik Devletleri ve Fransız bildirgeleri ile atılmıştır. Amerika koloni döneminde, kolonilerde kadınların ve kölelerin oy hakkı yoktu, erkeklere tanınan oy hakkı ise sınırlı olduğu için erkeklerin ancak dörtte biri seçime katılabiliyordu. Amerika, Avrupa gibi feodalizm etkisinde kalmadığı için oy kullanma hakkı daha erken genişlemiş ancak oy hakkının eşitliği kolay bir şekilde sağlanamamıştır. Mesela beyaz erkekler seçme hakkını çabuk elde etmişlerken, kadın ve zenciler seçme hakkına uzun bir süreçte ve uzun mücadeleler sonucunda kavuşabilmiştir.

Fransız devriminde de, bireylerin doğal, devredilemeyen, zamanaşımına uğramayan ve devredilemeyecek haklarından bahsedilmiştir. Aristokratik, monarşik ve kiliselere dokunulmazlık sağlayan yapılardan kurtulmuş, halk egemenliğine dayanan bir düzene geçmek amaçlanmıştır. Ancak devrimin amacı halk egemenliği olsa da uygulamada bu durumun tersi söz konusu olmuştur çünkü devrimler burjuva sınıfının liderliğinde yürütülmüştür. Fransa'da, Fransız Devriminden, 1848 yılına gelinceye kadar seçme hakkı bir genişletilip bir daraltılmış ve düzenli bir gelişme sağlanamamıştır. 1848 yılına gelindiğinde ise halk topluluğu harekete geçmiş ve Fransız Devrimi ilkelerinin herhangi bir sınırlama olmaksızın uygulanmasını istemişlerdir. Bunun sonucunda da Fransa tarihinde ilk kez bütün vatandaşı olan erkeklere seçme hakkı vermiştir. Fransa'da tam anlamıyla genel oy hakkı kadınlara da seçme hakkı verilmesiyle ikinci dünya savaşından sonra gerçekleşmiştir.

İngiltere'de ise yönetim, reform kanunları kabul edilene kadar (ilk reform kanunu 1832 yılında kabul edilmiştir), tamamen varlıklı bireylerin kontrolündeydi. Liyakat veya

[37] Teziç (2015): s.240; Karamustafaoğlu: s.57-83.

başarının hiçbir önemi yoktu. İngiltere'de, ilki 1832 yılında kabul edilmek üzere toplam yüzonaltı yılda tamamlanan beş tane reform kanunu ile çok zorlu süreçler geçirmek suretiyle demokratikleşme sürecine geçilebilmiştir.

Türkiye'de seçme hakkının demokratlaşması ise batılı devletlerden çok sonra olmuştur. Osmanlı Devleti'nde anayasa çıkarılması, halk tarafından gerçekleştirilen reform hareketi şeklinde gerçekleşmemiş, bürokraside bulunan reformcu gurubun etkileriyle padişahın yetkilerini halkın temsilcileri ile kullanması şeklinde gerçekleşmiş, böylece sınır oy hakkı tanınmıştır. Birinci meşrutiyet döneminde hazırlanan seçim kanunu 1908 ve 1942 tarihleri arasında değişiklikler yapılarak bu tarihler arasında yapılan tüm seçimlerde uygulanmıştır. Ancak cumhuriyet döneminde seçme hakkı üzerindeki sınırlandırmalar (vergi şartı gibi) kaldırılabilmiş, onsekiz yaşını dolduran bütün erkelere seçme hakkı verilmiştir. 1934 yılına gelindiğinde de kadınlara seçme hakkı verilerek, genel oy hakkına dayalı sisteme tam olarak geçilmiştir.

Görüldüğü üzere, demokratikleşme sürecine geçiş, kolay bir şekilde olmamıştır. Seçme hakkının demokratikleşmesi, yönetimde bulunan ayrıcalıklı gurupların elinden kurtulmasını sağlamıştır. Demokratikleşme sürecinin ilk aşaması aristokratlarla burjuva takımının çatışması şeklinde gerçekleşirken, ikinci aşamada burjuva takımı ile proletaryanın çatışması şeklinde gerçekleşmiştir. Bu çatışmaların, devrimlerin ve reformların sonucunda toplumlarda ayrımcı yapılardan kurtulunmuş ve demokratikleşme dolayısıyla genel oy hakkına kavuşulmuştur. Özellikle sanayi devrimi sonrasında oluşan şartlar sonucunda ayrıcalıklı guruplar artık halkın yönetime katılmadan halkı yönetmenin imkânsız olduğunu anlamışlardır. Bu gelişmeler sonucunda da seçme hakkının alanı genişletilmiş ve seçme hakkı herkese eşit bir şekilde sadece insan olması nedeniyle tanınmıştır. Irk, malvarlığı, ehliyet ve cinsiyet gibi kısıtlamalardan kurtulmuştur. [38]

2- Genel Oy Sisteminin Seçme Hakkı Üzerindeki Etkileri

Bir yönetimin demokratik rejim haline gelebilmesi için, demokrasinin unsurları dâhilinde, o yönetimin seçiminin "serbest ve adil" (free and fair) bir şekilde yapılması gerekmektedir[39]. Demokrasinin anlamı olan halkın yönetiminin, halkın genel ve eşit oyla

[38] Karamustafaoğlu (1970): s.57-83.

[39] Gönenç, Levent: Türkiye'de Seçim Uyuşmazlıkları ve Çözüm Yolları, Ankara 2008, s.1.

gerçekleştirilen serbest seçimler sonrasında, seçtiği temsilcilerin yönetilme gelmesiyle mümkün olabilir[40]. Ancak bu şekilde vatandaşların yönetime katılabilmesi mümkün olabilecektir. Gerçekten de seçme hakkı demokrasinin kalbidir ve vatandaşların iradelerinin tam olarak yansımasıyla yani herhangi bir sınırlama olmaksızın genel oy hakkının tanıması halinde demokrasi tam anlamıyla gerçekleşebilecektir. Demokraside bahsedilen halk, zengin, beyaz, eğitimli ya da erkek seçmenler değildir, herhangi bir kısıtlama olmaksızın tüm halkın yönetime katılması amaçlanmaktadır. İleride ayrıntılı bir şekle açıklanacağı üzere, "İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi" 21. Maddesinde "*1. Herkes, doğrudan veya serbestçe seçilmiş temsilciler aracılığı ile ülkesinin yönetimine katılma hakkına sahiptir. 2. Herkesin ülkesinin kamu hizmetlerinden eşit olarak yararlanma hakkı vardır. 3. Halkın iradesi hükümet otoritesinin temelidir. Bu irade, gizli veya serbestliği sağlayacak benzeri bir yöntemle genel ve eşit oy verme yoluyla yapılacak ve belirli aralıklarla tekrarlanacak dürüst seçimlerle belirlenir.*" denmektedir. Bu madde göz önüne alındığında, seçme hakkının tüm vatandaşların hakkı olduğu ve tüm vatandaşlara tanınması gerektiği açıkça ortadadır. Bireylerin varoluşlarından kaynaklı ortak özellikleri bulunmaktadır ve sırf bu nedenle insan hakları herkes için geçerlidir[41]. Demokratik kurumlar, kişilerin temel hak ve özgürlüklerini devamlı ve bütün olarak kullanabilmeleri için kişilere imkân ve fırsatlar sağlayan şartları sağlamak için oluşturulmuşlardır. Demokrasi ile yönetilen devletlerde, demokratikleşme temel hak ve hürriyetlerin sürekli olarak ve etkin bir şekilde korunması ve geliştirilmesi manasını taşımaktadır[42]. Açıklanan nedenlerle, genel oy hakkının tanınması seçme hakkının tabanını genişletmiş ve demokratik ve vazgeçilemez bir ilke haline getirmiştir.

III- SEÇME HAKKININ TARİHSEL GELİŞİMİ

A) TÜRK ANAYASALARIYLA SEÇME HAKKININ TARİHSEL GELİŞİMİ

1- Kanun-i Esasî Döneminde

Osmanlı Devleti'nde padişah, halife sıfatı dolayısıyla Allah'ın iradesi ile devleti yönetmekteydi. Reformcu görüşte olan Osmanlı aydınları, Osmanlı halkının da kaynağı Allah olan haklarının bulunduğunu ve bu hakların inkâr edilemeyecek ve kaldırılamayacak nitelikte

---

[40] Öden, Merih: Seçmenlerin "Kişi Tercihi' Açısından Seçim Sistemleri, Ankara, 2003, s.11.

[41] Kuzu, Burhan: Türk Anayasa Metinleri ve İlgili Mevzuat, İstanbul, 2011, s.877; Çeçen, Anıl, "İnsan Haklarının Düşünsel Boyutları", İnsan Hakları Yıllığı, c.III-VI, Ankara, 1981-1982, s.7.

[42] Gözlügöl: s.65.

olduklarını savunmuşlardır. Ancak Osmanlı aydınlarının bu reformları batıdakinin aksine halkın desteğinden yosun olduğundan, etkili bir sosyal değişiklik yapmayı başaramamıştır[43].

Kanun-i Esasi'de, ilk defa seçme hakkı dolaylı bir şekilde de olsa düzenlemiştir. Kanun-i Esasi'nin 66. maddesi mebusan meclisi üyelerinin seçiminin özel bir kanunla düzenlenmesine izin vermekteydi. Ancak o dönemdeki şartlar dâhilinde geçici bir yönetmelik çıkarılmakla yetinilmiştir. Yönetmeliğe göre meclis üyelerini seçme hakkı doğrudan halka tarafından değil, idare meclis üyeleri aracılığı ile kullanılmaktadır. 1281 tarihli mahalli idare seçimlerini düzenleyen Vilayet Teşkilatı kanuna göre 18 yaşını doldurmuş, yıllık en az 50 kuruş vergi ödeyen bireyler mahalli seçimlerde oy kullanabilirlerdi. Ancak uygulamada seçme hakkı halk tarafından değil, Osmanlı bürokrasisinde etkili olan kişiler tarafından seçilen idari meclis üyeleri tarafından seçilmiştir.

Kanun-i Esasi'nin, seçme hakkının özel bir kanunla düzenlenmesine ilişkin maddesinin gereği olarak, kurulduktan kısa bir süre sonra kapatılan Meclis-i Mebusan tarafından, İntihab-ı Mebusan Kanunu adı verilen seçim kanununu çıkarılmıştır. İntihab-ı Mebusan Kanununda iki dereceli bir seçim usulü ve yine sınırlı seçme hakkı düzenlenmekteydi. Seçme hakkı, devlete vergi veren ve hizmetkârlık yapmayan erkeklere tanınmıştır. Ancak İntihab-ı Mebusan Kanununun kabulünden sonra seçim yapılamadan Meclis-i Mebusan dağıtılmıştır. İntihab-ı Mebusan Kanunu ikinci meşrutiyetin ilanından sonra (kanunun düzenlenmesinden 30 yıl sonra) 1908, 1912, 1914 ve 1919 yıllarında yapılan mebusan seçimlerinde uygulanabilmiştir. Türk tarihinde "Hürriyetin İlanı" olarak anılan II. Meşrutiyetin ilanı ile çok partili hayata geçilmiş, hükümdarın yetkileri Kanun-i Esasi'de yapılan değişikliklerle gerçekten sınırlandırılmıştır[44].

Görüldüğü üzere Türkiye'de Kanun-i Esasi'nin uygulandığı dönemde sınırlı seçme hakkı uygulanmaktadır. Kimsenin hizmetkârlığında bulunmayan, vergi ödeyen erkelere seçme hakkı tanınmıştır. Ayrıca kanun gereğince seçimlerde uygulanan iki dereceli seçim usulü halkın iradesinin seçimlere tam olarak yansımasına engel olmuştur. Oy hakkı, seçimlerde halkın aktif bir rol almasını engellemiştir.

---

[43] Karamustafaoğlu (1970): s.98-99.

[44] Ayrıntılı bilgi için bkz. Tunaya, Tarık Zafer: Hürriyetin İlanı, İstanbul, 1959 s.1; Gözler, Kemal: Türk Anayasa Hukuku Dersleri, Bursa, 2004, s.39; Akın, Rıdvan: Türk Siyasal Tarihi 1908-2000, İstanbul, 2012, s.23.

2- 1921 Anayasası Döneminde

Kurtuluş savaşının devam ettiği dönemde, kurucu meclis tarafından kabul edilmiş olan 1921 Anayasası, Osmanlı ve Türk tarihinin hazırlanış ve kabulü açısından kısa fakat en demokratik[45] anayasasıdır. Kanun-i Esasi'yi ilga etmemiş olan 23 maddelik bir anayasadır ve en önemli maddesi kuşkusuz "milli egemenlik ilkesi"dir[46]. 1921 Anayasasında, meclis hükümeti sistemi[47] ve yerel katılım[48] ilkesini benimsenmiştir. 1921 Anayasası döneminde, 3 Kasım 1922 yılında saltanatın kaldırılmasına karar verilmiş, 29 Ekim 1923 tarihinde yapılan anayasa değişikliği ile de Anayasanın 1. maddesine "Türkiye Devletinin hükümet şekli, Cumhuriyettir" hükmü eklenmek suretiyle Cumhuriyet ilan edilmiştir[49].

1921 Anayasasında seçme hakkına ilişkin olarak, anayasanın 4. maddesinde milletvekili seçimlerinin vilayet seçim çevrelerinden yapılacağı, 5. maddesinde de seçimlerin iki yılda bir yapılacağı belirtilmiş olup, seçme hakkına ilişkin bu maddeler dışında herhangi bir düzenleme bulunmamaktadır.

1921 Anayasa tasarısının görüşmeleri esnasında seçimlerin tek dereceli olarak yapılması teklif edilmişse de, bu teklif reddedilerek, seçimlerin iki dereceli olarak yapılmasına oy çokluğu ile karar verilmiştir[50]. Yine bu dönemde seçim kanunu olarak İntihabı Mebusan Kanunu yürürlüktedir.

---

45 Özbudun, Ergun: 1921 Anayasası, Ankara 1992, s.2.

46 Atar: s. 42.

47 "Büyük Millet Meclisi Hükümeti" olarak adlandırılmaktadır. Ayrıntılı bilgi için bkz. Arsel, İlhan: Türk Anayasa Hukuku, Ankara, 1959, s.64.

48 Tanör, Bülent: Osmanlı-Türk Anayasal Gelişmeleri(1789-1980), İstanbul, 1995, s.218-221

49 1921 Anayasası hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Özbudun, Ergun: 1921 Anayasası, Ankara, 1992; Tunç, Bilir, Yavuz (2015): s.33-37; Atar (2018): s.42-44; Tanör (1995), s.205-240; Aldıkaçtı, Orhan: Anayasa Hukukumuzun Gelişmesi ve 1961 Anayasası, İstanbul, 1982, s.76-86; Özçelik, Selçuk,: Anayasa Hukuku Dersleri, İstanbul, 1983, s.84-87; Armağan, Servet: Türk Esas Teşkilat Hukuku, İstanbul, 1979, S.26-27; Gürbüz, Yaşar: Anayasa-Görüşler-Taslak, İstanbul, 1982, s.6-7; Tikveş, Özkan: Teorik ve Pratik Anayasa Hukuku, İzmir, 1982 s.144-146; Erdoğan, Mustafa: Türkiye'de Anayasalar ve Siyaset, Ankara 2003, s.42-50; Dal, Kemal: Türk Esas Teşkilat Hukuku, Ankara, 1984, s.14-26,

50 Tanör, (1995): s.251.

3- 1924 Anayasası Döneminde

Geçiş anayasası olan 1921 Anayasasında devletin kuruluşu ve temel hak ve hürriyetler konularında yeterli düzenleme bulunmaması nedeniyle, 1924 Anayasası yapılmıştır. 1924 Anayasası sert bir anayasa olup, karma bir hükümet sistemi kurmuştur, "çoğunlukçu demokrasi"[51] anlayışını ve temel hak ve hürriyetler konusunda "tabi hak anlayışı"nı benimsemiştir. 1924 Anayasası, 1961 Anayasası dönemine kadar, anayasa maddelerinde yapılan çeşitli değişikliklerle[52] yürürlükte kalmıştır. Bu değişikliklerden biri de, 1937 yılında yapılan 1924 Anayasasına laiklik ile ilgili maddeler eklenmesidir[53].

1924 Anayasasının 10. maddesi olan "*on sekiz yaşını ikmal eden her erkek Türk mebusan intihabına iştirak etme hakkını haizdir*" hükmüyle Türk tarihinde ilk defa seçme hakkı anayasal düzenlemeye kavuşmuştur. Görüldüğü üzere, 1924 Anayasası ile seçme hakkı sadece erkeklere tanınmıştır. Ancak çıkarılan "İntihab-ı Mebusan Kanunu Muvakkatının Bazı Mevaddını Muadil Kanunu" ile seçme hakkı için şart koşulan "az çok vergi verme" "başkasının hizmetinde bulunmama" kuralları kaldırılmış, 18 yaşını dolduran her Türk erkeğine seçme hakkı tanınmıştır.

---

[51] Çoğunlukçu demokrasiye göre; çoğunluğun mutlak bir yönetme hakkı vardır ve bu mutlak yönetme hakkı azınlık hakları ile sınırlandırılmamalıdır. 1924 Anayasasında çoğunlukçu demokrasi anlayışının benimsenmesinin nedenleri ise şöyledir: 1924 Anayasası hazırlanılırken, Fransız anayasasından esinlenilmiş ve bu anayasadan hükümler alınmış olup, çoğunlukçu demokrasi anlayışı o dönem Fransa'da da hâkim bir anlayıştı. Yine bu dönemde milli iradeye padişah tarafından zarar verilebileceği görüşü benimsenmiş ancak çoğunluğun azınlık haklarına zarar verebileceği akla gelmemiştir. O dönemdeki koşullar nedeniyle devlet programının işleyebilmesi önem arz etmekteydi ve bunun sağlanmasına çoğunlukçu demokrasi uygun bir ortam sağlamaktaydı. 1924 Anayasası ile kabul gören çoğunlukçu demokrasi anlayışı, tek partili dönemde çok büyük olumsuzluklar doğurmamıştır ancak çok partili hayata geçiş sonrasında, ciddi boyutlarda siyasal kutuplaşmaya sebebiyet vermiştir. Ayrıntılı bilgi için bkz. Özbudun (1998): s.13., Tunç, Bilir, Yavuz (2015): s.41-42.

[52] Kadınlara seçme ve seçilme hakkı tanınması, altı ilkenin eklenmesi ve laiklik maddesinin eklenmesi gibi değişiklikler yapılmıştır.

[53] 1924 anayasası ile ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. Tunç, Bilir, Yavuz (2015): s.37-43; Atar (2018): s.44-46; Tanör (1995), s.241-274; Özbudun, Ergun: Türk Anayasa Hukuku, Ankara, 1998, s.9-13; Aldıkaçtı (1982), s.86-93; Özçelik (1983), s.86-93; Armağan (1979), s. 27-31; Tikveş (1982), s.146-152; Dal (1984), s.35-45; Gözübüyük, Seref A.:Anayasa Hukuku, Ankara, 2000, s.125-128; Eroğul, Cem: Anatüzüğe Giriş: Ankara, 1993, s. 192-198.

1924 Anayasasının 10. maddesinde, 1934 yılında 2599 sayılı Kanun ile yapılan değişiklikle, ilk kez kadınlara seçme hakkı tanınmıştır. Yine 2599 sayılı Kanun ile yapılan değişiklikle, seçimlere katılarak oy kullanabilmek için 1924 Anayasasında 18 yaşını ikmal etmesi şartı bulunmakta iken 22 yaşın ikmaline çıkartılmıştır.

1942 yılına kadar, seçimlerde İntihabı Mebusan Kanunu uygulanmış olup, cumhuriyetin kabulünden sonra İntihabı Mebusan Kanununda düzenlenen seçme hakkı genişletilmiş ancak 1942 yılına kadar yeni bir kanun kabul edilmemiştir. Dağınık bir seçim kanunu olan, İntihab-ı Mebusan Kanunu, 14.12.1942 tarih 4320 sayılı Mebus Seçimi Kanununun kabulü ile yürürlülükten kaldırılmış ve kanun toplanabilmiştir[54]. İntihab-ı Mebusan Kanunu ile getirilen iki dereceli seçme usulü 1942 yılında kabul edilen Mebus Seçimi Kanununun uygulanmasına kadar devam etmiş, bu nedenle de seçmenlerin seçimde aktif rol oynaması mümkün olmamıştır. İki Dereceli seçim usulünün uygulandığı dönemde seçimler parti gözetiminde yapılıyordu, ayrıca adayın milletvekili olarak seçilmesi için ne miktarda oy alması gerektiği de düzenlenmediği için tek oyla bile milletvekili olarak seçilenler olmuştur[55].

Türkiye'de meşrutiyetten itibaren seçimlerde iki dereceli seçim usulü, 1946 yılına gelinceye kadar uygulanmıştır. Bu durum da açıkça ortaya koymaktadır ki, ilk seçimin yapıldığı 1908 yılından, 1950 yılına gelinceye kadar seçimler, modern seçimlerde bulunması gereken "genel, serbest, tek dereceli, gizli" nitelik taşımamaktadır ve demokratik değillerdir. Ayrıca 1942 yılında çıkarılan Mebus Seçimi Kanunu ve bu kanunda 1948 yılında yapılan değişikliklerde de "gizli oy-açık döküm" şartları gerçekleşmediğinden seçimlerin güvenli bir şekilde yapılmasını sağlayamamıştır.

Adil ve güvenilir seçimler, 16.02.1950 tarih 5545 sayılı Milletvekilleri Seçimi Kanununun 1. maddesi olan "milletvekili seçimleri tek derecelidir ve ekseriyet usulüne göre genel, eşit, gizli oyla yapılır" hükmü ile mümkün olmuştur. Böylece 1942 tarihli Mebus Seçimi Kanununda düzenlenmeyen "gizli oy-açık döküm" şartı, bu kanun ile Türk Hukuk

---

[54] Yelekin (2018), s.22; Varlık, Ülkü, Ören, Banu: Seçim Sistemleri ve Türkiye'de Seçimler, İstanbul, 2001, s.80-82.

[55] Karamustafaoğlu, s. 106-107.

Tarihine girmiştir. Ayrıca bu kanun ile Yüksek Seçim Kurulu kurulmuştur dolayısıyla seçimlerin yargısal denetimi de düzenlenmiştir[56].

4- 1961 Anayasası Döneminde

a- Genel Olarak

27 Mayıs 1960 tarihinde yapılan askeri müdahalenin sonucunda, kurucu meclis tarafından 1961 Anayasası yapılmıştır. Bu askeri müdahalenin nedenlerinin başında ise, "çoğunlukçu" bir demokrasi anlayışı benimseyen 1924 Anayasası'nın, çok partili sisteme geçiş sonrasında sistemin güvenli bir şekilde işlemesini sağlayamaması gelmektedir. Ayrıca Osmanlı Devleti tazminat döneminden itibaren, yenileşme hareketlerini destekleyen ve öncülük eden, sivil, asker ve aydın kesimin, çok partili sistemde, çoğunlukçu demokrasinin de sebebiyet vermesiyle, ikinci plana atılmasına getirilen bir tepki darbeye neden olduğu görüşünde olan yazarlar da vardır[57]. Yine demokratik niteliklerini kaybeden yönetime karşı yapıldığı ve demokratik hayatı yeniden kurmak istendiği için askeri müdahalenin yapıldığı ileri sürülmüştür[58].

1961 Anayasası hükümet sistemi olarak, parlamenter hükümet sistemi ve kuvvetler ayrılığını da yumuşak şekliyle kabul etmiştir. 1961 Anayasası'nda "anayasanın üstülüğü" ilke olarak açıkça düzenlenmiştir. Anayasa Mahkemesi ve Yüksek Hâkimler Kurulu kurulmuştur. Klasik hak ve hürriyetler genişletilmiş ve sosyal haklar da ilk defa anayasada düzenlenmiştir. 1971-1973 tarihleri arasında, 1961 Anayasası'nda, yürütmeyi güçlendiren, yargı bağımsızlığı ve temel hak ve hürriyetleri ise kısıtlayan bazı önemli değişiklikler yapılmıştır[59].

---

56 Yelekin (2018), s.22.

57 Tanör, (2002): s.365; Karatepe, Şükrü: Darbeler Anayasalar ve Modernleşme, İstanbul, 1993, s.108.

58 Özbudun, Ergun,: Demokrasiye Geçiş Sürecinde Anayasa Yapımı, Ankara 1993, s.59.

59 1961 anayasası ile ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. Tunç, Bilir, Yavuz (2015): s.43-50; Atar (2018): s.47-50; Tanör, Bülent: İki Anayasa (1961-1982), İstanbul, 1986, s.7-94; Özbudun, (1998), s.17-25; Aldıkaçtı (1982), s.124-366; Soysal, Mümtaz: 100 soruda Anayasanın Anlamı, İstanbul, 1986, s.63-125; Özçelik (1983), s.93-313; Armağan (1979), s. 31-95; Dal (1984), s.45-96; Karatepe, Şükrü: Darbeler, Anayasalar ve Modernleşme, İstanbul, 1993, s.217-244.

b- Seçme Hakkı

Seçme hakkı, 1961 Anayasası'nın 55.maddesinde "*Vatandaşlar, kanunda gösterilen şartlara uygun olarak seçme ve seçilme hakkına sahiptir. Seçimler, serbest, eşit, gizli, tek dereceli genel oy, açık sayım ve döküm esaslarına göre yapılır*" şeklinde düzenlenmiştir. Yine 1961 Anayasasına göre yasama, "senato" ve "millet meclisi" olarak iki yapıdan oluştuğundan, 1961 Anayasası'nın 71. maddesi de "*Millet Meclisi seçimlerinde seçmen olan her Türk, Cumhuriyet Senatosu seçimlerinde de aynı şartlarda oy kullanır*" şeklinde düzenlenmiştir.

1961 Anayasası'nda seçme hakkının şartlarının belirlenmesi ise kanunlara bırakılmıştır. Bu nedenle bu hususlar:

1- 26.04.1961 tarihli 298 sayılı Seçimlerin Temel Hükümleri ve Seçmen Kütükleri Hakkında Kanun,

2- 24.05.1961 tarihli 304 sayılı Cumhuriyet Senatosu Üyelerinin Seçimi Kanunu,

3- 25.05.1961 tarihli 306 sayılı Milletvekili Seçimi Kanunu,

4- 13.07.1965 tarihli 648 sayılı Siyasi Partiler Kanununda düzenlenmiştir.

1961 Anayasası ile seçme hakkı ile ilgili olarak getirilen en önemli değişiklikler; seçme yaşının 21 olması, partiye aday olacak kişilerin de seçimle belirlenmesi, subayların da oy kullanabilmesi ve "nispi seçim sistemin"nin uygulamaya geçilmesidir[60].

1961 Anayasası döneminde, Millet Meclisi seçimlerinde, seçim sistemi olarak da 1961 yılı seçimlerinde barajlı d'Hont sistemi[61], 1964 yılı seçimlerinde milli bakiye[62] sistemi, 1969, 1973, 1977 seçimlerin de ise barajsız olarak d'hont sistemi uygulanmıştır.

---

60 Tanör, (1997): s.385-386.

61 d'Hont sisteminde, seçime katılan ittifak, parti ve bağımsız adayların isimleri ve aldıkları oylar alt alta yazılarak, oylar sırayla bire, ,ikiye, üçe…. ,o bölgede ne kadar milletvekili çıkacaksa o kadar sayıya bölünür. Ardından çıkan sayılar büyükten küçüğe doğru sıralanır ve o bölgeden çıkacak milletvekili sayısı kadar çıkan sayılara göre en büyük sayıdan başlanarak, milletvekilleri belirlenir.

62 Millî bakiye (ulusal artık) nispi temsil ile beraber kullanılmaktadır ve meclise kullanılan oyların en adil şekilde yansıtılmasını ve oyların mecliste adil olarak temsilini sağlayan seçim sistemidir. Millî bakiye sisteminde, seçim bölgelerindeki milletvekili sayıları nispi temsil sistemine göre belirlenerek, siyasi partilerin seçim bölgelerinde aldığı bütün artık oylar toplanır. Toplanan artık oylar ise siyasi partilerin, açıkta kalan milletvekili sayısına bölünerek bir milli seçim kotası elde edilir. Her partinin aldığı oy da, bu

Ayrıca 1961 Anayasa'nın 75. maddesi, "*Seçimler yargı organlarının genel yönetimi ve denetimi altında yapılır. Seçimlerin başlamasından bitimine kadar, seçimin düzen içinde yönetimi ve dürüstlüğü ile ilgili bütün işlemleri yapma ve yaptırma, seçim süresince ve seçimden sonra seçim kanunlarıyla ilgili bütün yolsuzlukları, şikâyet ve itirazları inceleme ve kesin karara bağlama ve Türkiye Büyük Millet Meclisi üyelerinin seçim tutanaklarını kabul etme görevi Yüksek Seçim Kurulu'nundur*" şeklinde düzenlenerek seçimlerin anayasal güvence altına alınması sağlanmıştır.

5- 1982 Anayasası Döneminde

a- Genel Olarak

1982 Anayasası'nın çıkarılma nedenlerini ise şu başlıklarda toplayabiliriz:

1- 1961 Anayasası'nın uygulandığı dönem boyunca iktidarda bulunan kesim, 1961 Anayasası hazırlanırken görüşmelerde temsil edilmemişti.

2- Ciddi bir şekilde şiddet olaylarında (özellikle öğrenci olayları) artış görünmüş ve bu durumun gerekçesi olarak 1961 Anayasası'nın yürütmeyi zayıf olarak düzenlemesinden kaynaklandığı ileri sürülmüştür.

3- 1961 Anayasası döneminde uygulanan seçim sistemi (d'Hont sisteminin barajsız uygulanması gibi) istikrarsız hükümetler kurulmasına neden olmuştur.

4- 1961 Anayasası'nda 1971-1973 tarihleri arasında yürütmeyi kuvvetlendirmek için yapılan değişikliklere rağmen, bu değişikliklerin yeterli olmaması ve yürütmenin zayıf kalması[63].

---

belirlenen milli seçim kotasına bölünerek, elde edilen sonuçla orantılı olarak milletvekilleri dağıtılır.

[63] Bu konuda ayrıntılı bilgi için bkz. Tunç, Bilir, Yavuz (2015): s.50-53; Atar (2018): s.53-54; Tanör (1986), s.97-99; Özbudun, (1993), s.58-70; Soysal (1986), s.129-132; Özçelik (1983), s.313-318; Armağan (1979), s. 31-95; Dal (1984), s.45-96; Karatepe, Şükrü: Darbeler, Anayasalar ve Modernleşme, İstanbul, 1993, s.217-244; Kuzu, Burhan: 1982 Anayasasının Temel Nitelikleri ve Getirdiği Yenilikler, İstanbul, 1990, s.1-79; Yayla, Yıldızhan: Anayasa Hukuku Ders Notları, İstanbul, 1985, S. 81-82; Soysal, (1993), s.81; Turhan, Mehmet: Hükümet Sistemleri ve 1982 Anayasası, Diyarbakır, 1989, s.91; Gözler, Kemal: Türk Anayasa Hukuku, Bursa, 2000, s.89; Tanör, Bülent, Yüzbaşıoğlu Necmi: 1982 Anayasası'na Göre Türk Anayasa Hukuku, İstanbul, 2001, s.27.

Anlatılan nedenlerle 12 Eylül 1980 yılında gerçekleşen askeri darbe sonrasında 1982 Anayasası hazırlanmıştır. "Danışma Meclisi" ve "Milli Güvenlik Konseyi" atama yöntemiyle oluşturulmuş ve bu oluşumlarda da Kurucu Meclis meydana getirilmiştir. Kurucu Meclis tarafından hazırlanan 1982 Anayasası referanduma sunulmuş, referandumda %91.37 oranında evet oyu alarak kabul edilmiş, sonrasında da yürürlüğe girmiştir. Ancak 1982 Anayasası'nın yürürlülüğe girişi kademeli olarak gerçekleşmiş, 6 Aralık 1983 tarihinde meclisin göreve başlamasıyla "Danışma Meclisi" ve "Milli Güvenlik Konseyi" görevi sonlandırılmış, bu nedenle de demokrasiye geçiş uzun bir zaman almıştır.[64]

1982 Anayasası ile 1961 Anayasası; askeri müdahale sonucunda çıkarılmaları, kurucu meclisler tarafından hazırlanmaları ve referandum ile kabul edilmeleri açısından benzerlik taşımaktadırlar. Buna karşın farklılıkları ise şu şekildedir:

1- 1961 Anayasası'nın Kurucu Meclisinin sivil tarafı olan Temsilciler Meclisi kısmen de olsa temsili nitelik taşımakta iken, 1982 Anayasası'nın Kurucu Meclisinin sivil tarafı olan Danışma Meclisi üyeleri atanarak belirlenmiştir.

2- Temsilciler Meclisinde siyasi partilere (DP dışında) yer verilmesine karşılık, Danışma Meclisinde siyasi partilere yer sağlanmamıştır.

3- Temsilciler Meclisinin karar almakta üstünlüğü varken, Danışma Meclisinde ise nihai kararlar Milli Güvenlik Konseyi tarafından alınmaktaydı.

4- 1961 Anayasası'nın referandumda kabul edilmemesi durumunda temsilciler meclisi tarafından yeni bir anayasa hazırlaması kararlaştırılmışken, bu konuda 1982 Anayasası hazırlanma aşamasında, referandumda kabul edilmemesi durumunda ne yapılabileceğine dair düzenleme bulunmamaktadır.

5- 1961 Anayasası referandumunda siyasi partiler aktif roller almışken, 1982 Anayasası referandumunda siyasi partilerin aktif rol almaları yasaklanmıştır[65].

---

64 Özbudun, Ergun: Türk Anayasa Hukuku, Ankara, 1998, s.32.

65 Bu konuda ayrıntılı bilgi için bkz. Tunç, Bilir, Yavuz (2015): s.55-56; Atar (2018): s.54-55; Özbudun, (1993), s.58-70; Özbudun, (1998), s.30-33; Tanör (1986), s.9-17; Soysal (1986), s.66-70; Tanör, Yüzbaşıoğlu: 2001, s.36-37.

1982 Anayasası'nın özellikleri ise; kazuistik ve katı bir anayasadır. "Hürriyet-otorite dengesinde" ağırlığı otoriteye vermiştir. Siyasal sistemde yaşanan tıkanıklıkları giderici hükümlere yer vermiştir[66]. Demokrasi modeli olarak, daha az katılımcı bir model tercih etmiş ve geçiş dönemi düzenlemesine gitmiştir. 1982 Anayasası yürürlülüğünden itibaren farklı tarihlerde değişiklikler yapılmıştır ve bu değişiklikler genelde olumlu değişiklik olarak değerlendirilmektedir.[67]

b- Seçme Hakkı

Seçme hakkı, 1982 Anayasası'nın ikinci kısmında düzenlenen "*Temel Haklar ve Ödevler*"in dördüncü bölümü olan "*Siyasi Haklar ve Ödevler*" kısmında düzenlenmiş olup, başlığı "*Seçme, Seçilme ve Siyasi Faaliyette Bulunma Hakları*" olan 67. maddesine hüküm altına alınmıştır.

1982 Anayasası'nın 67. maddesi "*Vatandaşlar, kanunda gösterilen şartlara uygun olarak, seçme, seçilme ve bağımsız olarak veya bir siyasî parti içinde siyasî faaliyette bulunma ve halkoylamasına katılma hakkına sahiptir.*

(Değişik: 23/7/1995-4121/5 md.) Seçimler ve halkoylaması serbest, eşit, gizli, tek dereceli, genel oy, açık sayım ve döküm esaslarına göre, yargı yönetim ve denetimi altında yapılır. Ancak, yurt dışında bulunan Türk vatandaşlarının oy hakkını kullanabilmeleri amacıyla kanun, uygulanabilir tedbirleri belirler.

(Değişik: 17/5/1987 - 3361/1 md.; 23/7/1995-4121/5 md.) Onsekiz yaşını dolduran her Türk vatandaşı seçme ve halkoylamasına katılma haklarına sahiptir. Bu hakların kullanılması kanunla düzenlenir.

---

66 Cumhurbaşkanına seçimleri yenileme yetkisi vermesi en önemlisidir.

67 1987, 1993, 1995, 1999, 2001, 2002, 2004, 2005, 2006, 2007, 2010, 2017 değişiklikleri vardır. 2017 yılında yapılan değişiklikle hükümet sistemi değiştirilerek başkanlık sistemine geçilmiştir. 2017 tarihli değişiklikler ile; milletvekili sayısı 600'e çıkmış, seçim dönemi 5 yıla çıkmış, TBMM ve Cumhurbaşkanı seçimini aynı gün yapılması düzenlenmiştir, bakanlar kurulu kaldırılarak yetkisi Cumhurbaşkanına verilmiştir, Cumhurbaşkanı halk tarafından seçildiği için, gensoru, güvenoylaması, khk düzenlemesi kaldırılmıştır, başkanlık sistemine uygun şekilde yasama ve yürütme yetkileri ve denetimi düzenlenmiştir, TBMM ve Cumhurbaşkanına gerekli durumlarda birlikte erken seçim kararı alma yetkisi verilmiş ve sıkıyönetim rejimi kaldırılmıştır. Ayrıntılı bilgi için bkz. Atar (2018), s.60.

(Değişik: 23/7/1995-4121/5 md.; 3/10/2001-4709/24 md.) Silah altında bulunan er ve erbaşlar ile askerî öğrenciler, taksirli suçlardan hüküm giyenler hariç ceza infaz kurumlarında bulunan hükümlüler oy kullanamazlar. Ceza infaz kurumları ve tutukevlerinde oy kullanılması ve oyların sayım ve dökümünde seçim emniyeti açısından alınması gerekli tedbirler Yüksek Seçim Kurulu tarafından tespit edilir ve görevli hâkimin yerinde yönetim ve denetimi altında yapılır.

(Ek fıkra: 23/7/1995-4121/5 md.) Seçim kanunları, temsilde adalet ve yönetimde istikrar ilkelerini bağdaştıracak biçimde düzenlenir.

(Ek fıkra: 3/10/2001-4709/24 md.) Seçim kanunlarında yapılan değişiklikler, yürürlüğe girdiği tarihten itibaren bir yıl içinde yapılacak seçimlerde uygulanmaz." şeklindedir.

Maddenin birinci fıkrasında "seçme, seçilme ve siyasi faaliyette bulunma hakkı"nın anayasal dayanağı düzenlenmiştir. İkinci fıkrada 'serbest, eşit, gizli, tek dereceli, genel oy, açık sayım ve döküm esasları' ve 'yargı yönetim ve denetimi' olan demokratik seçim ilkeleri düzenlenmiştir. Diğer fıkralarda ise seçim kanunlarına ilişkin düzenlemeler hükme bağlanmış, seçim kanunlarının "temsilde adalet ve yönetimde istikrar ilkesi" ile paralel bir şekilde düzenleneceği, seçim kanunlarında yapılan değişikliklerin yürürlük tarihinden sonra 1 yıl içinde yapılan seçimlerde uygulanmayacağı anayasal güvenceye bağlanmıştır. Seçim kurallarının da diğer hukuk kuralları gibi, hukuk devleti ilkesi gereğince önceden bilinebilir ve öngörülebilir olması gerekmektedir. Ancak Türkiye'de yapılan seçimlerden önce çoğunluğu elinde bulunduran siyasi parti/partiler sonraki seçimden kazanç elde etmek amacıyla seçim kanunlarında değişiklik yoluna gitmişlerdir. Çok partili siyasi hayata geçişten itibaren neredeyse her seçimden önce, toplamda otuzdan fazla seçim öncesi, seçim kanunu değişikliği bulunmaktadır. Bu durumun önlenmesi amacı ile 2001 yılında yapılan değişiklikle "Seçim kanunlarında yapılan değişiklikler, yürürlüğe girdiği tarihten itibaren bir yıl içinde yapılacak seçimlerde uygulanmaz" maddesi düzenlenmiştir [68].

[68] Türk, Hikmet Sami, Tuncer, Erol: Türkiye için Nasıl Bir Seçim Sistemi, Ankara, 1995, s.116; Özçelik, Fatmagül Kale: Uluslararası İnsan Hakları Hukukunda Demokrasi Teorisi Bağlamında Serbest Seçim Hakkı ve Türkiye, Ankara, 2019, s.299.

1982 Anayasası'nın 67.maddesinde "seçme ve seçilme hakkı" yanında siyasi faaliyette bulunma hakkının düzenlenme nedeni, 1982 Anayasasının gerekçesinde" *1961 Anayasasının siyasi haklarla ilgili maddelerinde vatandaşın asıl hakkı olan siyasi faaliyette bulunma ancak seçme seçilme, siyasi partiye girme ve çıkma ve bu bölümde sayılıp düzenlenen maddelerde gösterilenler olarak görülmekte idi,*

Halbuki vatandaşların asıl siyasi hakkı tek başına veya bir siyasi partide siyasi faaliyette bulunmadır. 1961'in düzenleme tarzı vatandaş sanki tek başına siyasi faaliyette bulunma hakkına sahip değilmiş intibaını uyandırmakta idi. Bu nedenle siyasi partilerde siyasi faaliyete katılanlarla tek başına siyasi faaliyette bulunanlar arasında tek başına olanlar aleyhine farklar yaratmakta idi.

76 ncı maddede seçme ve seçilme yanında vatandaşın tek başına veya bir siyasi partide siyasi faaliyette bulunma da yer almıştır."[69] Şeklinde açıklanmıştır.

---

[69] Seçme hakkını düzenleyen ve Danışma Meclisi tarafından kabul edilen, 1982 Anayasası'nın 67. maddesi gerekçesinin tamamı ise şu şekildedir: "1961 Cumhuriyet Anayasasının 55 nci maddesinin karşılığı olarak düzenlenmiş olan bu maddenin başlığı seçme, seçilme ve siyasi faaliyette bulunma olarak düşünülmüştür. 1961 Anayasasının siyasi haklarla ilgili maddelerinde vatandaşın asıl hakkı olan siyasi faaliyette bulunma ancak seçme seçilme, siyasi partiye girme ve çıkma ve bu bölümde sayılıp düzenlenen maddelerde gösterilenler olarak görülmekte idi, Halbuki vatandaşların asıl siyasi hakkı tek başına veya bir siyasi partide siyasi faaliyette bulunmadır. 1961'in düzenleme tarzı vatandaş sanki tek başına siyasi faaliyette bulunma hakkına sahip değilmiş intibaını uyandırmakta idi. Bu nedenle siyasi partilerde siyasi faaliyete katılanlarla tek başına siyasi faaliyette bulunanlar arasında tek başına olanlar aleyhine farklar yaratmakta idi. 76 ncı maddede seçme ve seçilme yanında vatandaşın tek başına veya bir siyasi partide siyasi faaliyette bulunma da yer almıştır. Seçme ve seçilme ile ilgili olarak 55 nci maddede yer alan bütün prensipler aynen muhafaza edilmiştir. Seçme ve seçilme alanında getirilen yenilik seçimlerle ilgili daha önce 87 nci maddedeki yargı güvencesi burada genel bir ilke olarak kabul edilmiştir. 76 ncı maddenin ikinci fıkrasında bu nedenle 'Seçimler, serbest, eşit, gizli, tek dereceli, genel oy, açık sayım ve döküm esaslarına göre yargı yönetim ve denetimi altında olur' şeklinde düzenlenmiştir. Bu suretle demokrasinin kaynağı olan egemenliğin seçim yolu ile yansımasında bütün seçimler yargı yönetim ve denetimi altına alınmıştır. Maddenin 3 üncü fıkrasında seçmen yaşı tespit edilmiştir. 1924 Anayasasında seçmen yaşı 22 olarak yer almıştı. 1961 Anayasası seçmen yaşına yer vermemiştir. Bundan sonra seçmen yaşı partiler arasında çekişme konusu yapılmış bundan da huzursuzluk çıkmıştır. Bütün bu nedenlerle seçme hakkının 21 yaş dolduranlara tanınması uygun görülmüştür. Bu maddenin 4 üncü fıkrasında silah altında bulunan er ve erbaşlarla, ceza ve tevkif evlerinde bulunan tutuklular ve hükümlülerin oy kullanamayacaklarının uygun olacağı kabul edilmiştir. Son fıkra bu hakların kullanılmasının kanunla düzenleneceğini göstermektedir".

1982 Anayasası Döneminde seçme hakkı ile ilgili kanuni düzenlemeler ise:

1- "298 sayılı Seçimlerin Temel Hükümleri ve Seçmen Kütükleri Hakkında Kanun",

2- "2839 sayılı Milletvekili Seçimi Kanunu",

3- "1984 tarih 2972 sayılı Mahalli İdareler İle Mahalle Muhtarlıları ve İhtiyar Heyetleri Seçimi Hakkında Kanun"dur.

Serbest seçim hakkının unsularından olan seçilme hakkının kullanılma koşulları, 1982 Anayasası'nın 76. maddesine düzenlenmiştir[70]. 1982 Anayasası'nın 77. Maddesi'nde milletvekili ve cumhurbaşkanı seçimlerinin beş yılda bir yapılacağı düzenlenmiştir[71]. Serbest seçim hakkının bir diğer unsuru olan milletvekilliğini sürdürme hakkı 1982 Anayasası'nda düzenlenmemmiş olup, Anayasa Mahkemesi'ne yapılan bireysel başvurular sonucunda alınan kararlarla, anayasal sistemimizde bir kural haline gelebilmiştir. Anayasa Mahkemesi kararlarına göre, yapılan seçimler neticesinde milletvekili olarak seçilen ancak haklarında tutukluluk kararı bulunan kişilerin, aday olarak gösterilebilme ve milletvekili sıfatıyla

---

[70] 1982 Anayasası 76. maddesi: "Onsekiz yaşını dolduran her Türk milletvekili seçilebilir. En az ilkokul mezunu olmayanlar, kısıtlılar, askerlikle ilişiği olanlar, kamu hizmetinden yasaklılar, taksirli suçlar hariç toplam bir yıl veya daha fazla hapis ile ağır hapis cezasına hüküm giymiş olanlar; zimmet, ihtilas, irtikap, rüşvet, hırsızlık, dolandırıcılık, sahtecilik, inancı kötüye kullanma, dolanlı iflas gibi yüz kızartıcı suçlarla, kaçakçılık, Resmî ihale ve alım satımlara fesat karıştırma, Devlet sırlarını açığa vurma, terör eylemlerine katılma ve bu gibi eylemleri tahrik ve teşvik suçlarından biriyle hüküm giymiş olanlar, affa uğramış olsalar bile milletvekili seçilemezler. Hakimler ve savcılar, yüksek yargı organları mensupları, yükseköğretim kurumlarındaki öğretim elemanları, Yükseköğretim Kurulu üyeleri, kamu kurum ve kuruluşlarının memur statüsündeki görevlileri ile yaptıkları hizmet bakımından işçi niteliği taşımayan diğer kamu görevlileri ve Silahlı Kuvvetler mensupları, görevlerinden çekilmedikçe, aday olamazlar ve milletvekili seçilemezler."

13/10/2006 tarihli ve 5551 sayılı Kanunun 1 inci maddesiyle, milletvekili seçilebilme yaşı ile ilgili olarak "Otuz" ibaresi "Yirmibeş" şeklinde değiştirilmiş, daha sonra 21/1/2017 tarihli ve 6771 sayılı Kanunun 3 üncü maddesiyle "Yirmibeş" ibaresi "Onsekiz" şeklinde değiştirilmiştir. 21/1/2017 tarihli ve 6771 sayılı Kanunun 3 üncü maddesiyle, "yükümlü olduğu askerlik hizmetini yapmamış olanlar," ibaresi "askerlikle ilişiği olanlar," şeklinde değiştirilmiştir. 7/12/2002 tarihli ve 4777 sayılı Kanunun 1 inci maddesiyle, milletvekili seçilme şartları ile ilgili olarak "ideolojik veya anarşik eylemlere katılma" ibaresi, "terör eylemlerine katılma" şeklinde değiştirilmiştir.

[71] 1982 Anayasası 77. maddesi: "Türkiye Büyük Millet Meclisi ve Cumhurbaşkanlığı seçimleri beş yılda bir aynı günde yapılır. Süresi biten milletvekili yeniden seçilebilir. Cumhurbaşkanlığı seçiminde birinci oylamada gerekli çoğunluğun sağlanamaması halinde 101 inci maddedeki usule göre ikinci oylama yapılır."

mecliste bulunma hakkı vardır. Anayasa Mahkemesi tarafından verilen bu kararlar ile sadece tutuklu milletvekillerinin seçilme hakkı korunmamış, aynı zamanda bu durum seçmenlerin serbest iradelerini açıklamasına engel teşkil edebileceği düşünülerek milletvekili görevini sürdürme hakkı hukukumuzda açıklığa kavuşturulmuştur[72].

1981 Anayasası 2. maddesinde demokratik devlet ilkesini düzenlemiş, "egemenliğin Türk milletine olduğu" belirtilerek, milli egemenlik yani temsili demokrasi ilkesinde kabul edilmiştir[73]. Temsili demokrasi ilkesini kabul eden 1982 Anayasası, seçme hakkını dört anayasal işlevde tanımlamıştır:

1- Demokrasinin bir gereği ve aynı zamanda demokrasinin bir aracı olarak seçme hakkının kullanılması yoluyla, seçmenin kendilerini yöneten ve temsil edenleri seçebilme işlevi.

2- Siyasal katılım işlevi. Demokratik devletlerde siyasal katılıma en etkili şekilde seçim ve seçme hakkı ile dâhil olunabilir. Siyasal katılımın aracı olan seçme hakkı sayesinde halk, yöneticilerin seçim ve kararlarını etkileyebilmektedir.

3- Halkın doğrudan siyasal kararlara katılma işlevi. Bu işlev sadece halkoylaması olarak, anayasa değişiklikleri durumunda kullanılabilmektedir.

4- Yönetilenler tarafında alınan kararların ve seçmenler tarafından seçilen temsilcilerin demokratik meşruiyeti işlevi. Oy kullanma ve seçme hakkını kullanılmasında kullanılan yöntemlerin, eşit, dürüst ve adaletli bir şekilde gerçekleşmesi durumunda demokratik meşruiyet gerçekleşebilecektir. Halkın rızasını almadan yönetime geçen iktidarın demokratik meşruiyetinden söz edilemez. 1982 Anayasası'nda halkoylaması ve Cumhurbaşkanlığı seçiminde demokratik meşruiyet için ölçü olarak çoğunluk kuralı benimsenmiştir[74].

---

[72] Anayasa Mahkemesi Kararlarına örnek olarak; Mehmet Ali Balbay, Mehmet Haberal, Gülser Yıldırım, İbrahim Ayhan Kemal Aktaş ve Selma Irmak başvuruları gösterilebilir. Ancak Anayasa Mahkemesi Selahattin Demirtaş'ın milletvekilliğini sürdürme hakkı talebi ile ilgili olarak verdiği kararında, başvurunun hukuki dayanaktan yoksun olduğuna karar vererek bu görüşünü devam ettirmemiştir. Ayrıntılı bilgi için bkz. Özçelik: s.301-302.

[73] Temsili demokrasi: yöneticilerin halk tarafından serbest ve dürüst bir şekilde düzenlenen seçimlerle belirlenen demokrasi şeklidir. Seçme hakkı ve seçime dair güvenceler, demokratik bir rejimin varlığı için vazgeçilmez bir koşuldur. Ayrıntılı bilgi için bkz. Tanör, Yüzbaşıoğlu: s.219.

[74] Akartürk, Ekrem Ali: Oy Hakkının Anayasal İlkeleri, İstanbul, 2017, s.122-125.

B) ULUSLARARASI BELGELERDE SEÇME HAKKININ TARİHSEL GELİŞİMİ

İnsan Haklarının tarihsel gelişimine baktığımızda, insan hakları uzun süre, iktidarı sınırlamak ve halkı korumak amacıyla milli olarak yapılmıştır[75]. İlk evrensel hareketler ise, 1776 tarihi itibariyle kabul edilen "Amerikan Haklar Bildirgeleri"nde ve 1789 "Fransız İnsan ve Yurttaş Hakları Bildirisi"nde insanların doğuştan hakları olduğu ve yönetimlerin bu haklarla sınırlandırılması gerektiği belirtilerek başlatılmıştır. Bu bildiriler her ne kadar milli olarak çıkarılmışsa da tüm insanlara yönelik olarak, evrensel boyutta bir hürriyet anlayışı getirmişlerdir.

Yukarıda izah edildiği üzere seçme hakkı da, sadece ulusal hukuk ve anayasalarda düzenlenmemiştir. Ayrıca uluslararası alanda seçme hakkının düzenlendiği pek çok metin bulunmaktadır. Temel hak ve hürriyetlerden olan seçme hakkı, uluslararası belgelerle hukuken tartışılamayacak şekilde somut duruma gelmiştir. Uluslararası belgeler, bildiri, sözleşme ve bölgesel düzenleme şeklinde hazırlanmıştır.

Bildiri, belirli bir konu üzerinde üretilmiş, kendine özgün düşünceleri, konunun ilgililerinden oluşan bir topluluğa sunmak üzere, bilimsel bir üslupla oluşturulan çalışmalardır. Şüphesiz seçme hakkını düzenleyen bildiriler arasında en önemlisi "İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi"dir[76].

Seçme hakkı ile ilgili, düzenlenen uluslararası sözleşmelerden en önemlisi ise 1966 tarihinde imzalanan "Medeni ve Siyasi Haklar Sözleşmesi"dir.

Temel hak ve Hürriyetler, uluslararası hukukta kurulan birçok bölgesel örgütler aracılığı ile de bölgesel olarak korunmuştur. Özellikle 20. yüzyılın ikinci yarısından sonra bu bölgesel koruma hızlanarak artmaya başlamıştır. Bölgesel örgüt kurma fikri başlangıçta pek kabul görmemekle beraber, yapılan görüşmeler sonucunda coğrafi olarak aynı bölgede bulunan ülkelerin örgütlenerek insan haklarını koruması fikri benimsenmiştir. Asya'da

---

[75] Magna Carta, Habeas Caopus, Bill Of Rights gibi. Bu belgeler tüm insanlık için değil, sadece İngiliz Halkı için belli haklar tanınması için çıkarılmışsa da bu yolda yapılacak uluslar arası belgelere adım atma anlamında önem arz etmektedirler. Ayrıntılı Bilgi için bkz. Tunç, Bilir, Yavuz, s.102-103.

[76] Genel görüş, bildirinin hukuken bağlayıcı değil, yol gösterici, aynı zamanda ideal hedefleri gösterdiği yönündedir. Ayrıntılı bilgi için bkz. Akın, İlhan: Kamu Hukuku, İstanbul, 1974, s.370-371; Erdoğan, Mustafa: Anayasal Demokrasi, Ankara 2010, s.185.

bulunan Çin, Japonya, SSCB gibi ülkeler bölgesel örgüt fikrine karşı çıkmışlar, böyle bir talepleri de bulunmadığından, Asya bölgesinde bölgesel bir örgüt kurulamamıştır[77]. Bölgesel insan hakları kuruluşları, istekli ve gayretli üç bölge olan Avrupa, Amerika ve Afrika'da gerçekleşmiştir. Bu konuda ilk ve en önemli örgütlenme de "Avrupa Konseyi"dir. "Avrupa Konseyi" tarafından hazırlanan insan hakları sözleşmelerinin yanı sıra sözleşme maddelerine uyulmaması durumunu dikkate alarak oluşturduğu denetim mekanizması ile Amerika ve Afrika Bölgelerine örnek olmuştur. Seçme Hakkı konusu ise, Avrupa Konseyi tarafından düzenlenen "Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi" 1 nolu protokolünde hükme bağlanmıştır.

Türk Hukuku'nda uluslararası sözleşmeler ayrı bir öneme sahiptir. 1982 Anayasası 90. maddesinin son fıkrası "*Usulüne göre yürürlüğe konulmuş Milletlerarası andlaşmalar kanun hükmündedir. Bunlar hakkında Anayasaya aykırılık iddiası ile Anayasa Mahkemesine başvurulamaz. (Ek cümle: 7/5/2004-5170/7 md.) Usulüne göre yürürlüğe konulmuş temel hak ve özgürlüklere ilişkin milletlerarası andlaşmalarla kanunların aynı konuda farklı hükümler içermesi nedeniyle çıkabilecek uyuşmazlıklarda milletlerarası andlaşma hükümleri esas alınır."* denilerek temel hal ve hürriyetlerle ilgili düzenlenen uluslararası sözleşmeler normlar hiyerarşisi bakımından, bu hususlarda düzenlenen kanun maddelerinden üstün bir konuma yerleştirilmiştir[78].

Seçme hakkı da bir "temel hak ve özgürlük" olduğu için, seçme hakkı ile ilgili kanun maddeleriyle, uluslararası sözleşmeler arasında çatışma yaşanması durumunda normlar hiyerarşisi bakımından üstünlük uluslararası sözleşmelere ait olacaktır.

Şimdi uluslararası belgelerin tarihi gelişimlerini inceleyelim.

---

77 Gemalmaz, H.Burak: Ulusalüstü İnsan Hakları Hukukunun Genel Teorisine Giriş, İstanbul, 2010, s.912-913.

78 1982 Anayasası'nın 90. maddesine 2004 yılında eklenen "temel hak ve hürriyetlere" ilişkin düzenlenen uluslararası anlaşmalara normsal olarak üstünlük tanıyan bu fıkrada hangi anlaşmaların bu kategoride değerlendirileceğine ilişkin bir düzenleme bulunmadığından önemli sorunlara sebebiyet verebilecek niteliktedir. "Temel Hak ve Hürriyetler"e ilişkin uluslararası sözleşmeler tespit edilirken, sözleşme başlığı dikkate alınırsa dar bir yorum, sözleşme maddelerine bakılacak olursa geniş bir yorum söz konusu olacaktır. Ayrıntılı bilgi için bkz. Aybay, Rona: "Uluslar arası Antlaşmaların Türk Hukukundaki Yeri", *TBB Dergisi,* S.70, (2007), s.206.

1- İnsan Hakları Evrensel Bildirgesinde

a- Genel olarak

İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi 1948 tarihinde yayınlanmıştır. İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi'nin oluşmasına, 1789 tarihinde yayınlanan "Fransız İnsan ve Yurttaş Hakları Bildirisi" kaynaklık etmiştir. "Fransız İnsan ve Yurttaş Hakları Bildirisi" bölgesel olarak düzenlenmiş olmasına rağmen, evrensellik vurgusu yapmış, insan haklarını da doğal olarak süregelen, kutsal, vazgeçilemez, engellenemez ve kaybedilemez olarak ifade etmiştir[79]. "Fransız İnsan ve Yurttaş Hakları Bildirisi" 6. maddesinde yer alan "*Yasa, genel iradenin ifadesidir. Tüm yurttaşların, genel iradenin oluşumuna şahsen ve temsilcileri aracılığıyla katılma hakkı vardır.*" cümleleriyle açıkça genel seçme hakkı ifade edilmemişse de bu konuda önemli bir düzenleme olan İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi'ne öncülük etmiştir[80].

"Temel hak ve hürriyet"lerle ilgili olarak hak ve hürriyetleri açıklayan bir belge bulunmaması nedeni ile Birleşmiş Milletler bünyesinde bulunan İnsan Hakları Komisyonuna "temel hak ve hürriyet"lerle ilgili olarak hak ve hürriyetleri açıklayan bir belge hazırlama görevi verilmiştir. İnsan Hakları Komisyonu, değişik düşünce ve önerileri değerlendirerek ve bunları uzlaştırmak suretiyle bir önsöz ve 30 maddeden oluşan bir tasarı hazırlamış ve bu tasarı "Birleşmiş Milletler Genel Kurulu" tarafından, 8 çekimser, 48 kabul oyuyla 10 Aralık 1948 günü İnsan Hakları Evrensel Bildirisi olarak onaylanmış ve akabinde de ilan etmiştir. Türkiye Cumhuriyeti, "İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi"ni 27.05.1949 yılında kabul etmiştir.

İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi 1. İle 22. Maddelerinde yaşam hakkı, kişi güvenliği ve özel hayatın korunması, keyfi tutuklanmanın ve işkencenin yasaklanması, din-vicdan ve toplanma-dernek kurma hürriyeti gibi temel hak ve hürriyetler ve bunların yanında genel-eşit oy ilkesi ve herkesin devlet yönetimine katılma hakkı gibi siyasi haklardan bahsetmektedir. Ayrıca herkesin bir devletin ülkesi içinde seyahat ve yerleşme hakkının bulunduğu ve herkesin zulümle karşılaşması durumunda başka devletlere sığınma ve mülteci olma hakkına sahip olduğu belirtilmiştir[81].

---

79 Göze, Ayferi: Siyasal Düşünceler ve Yönetimler, İstanbul, 2011, s.585.

80 Özçelik: s.123-124.

81 Tunç, Bilir, Yavuz (2015): s.104-105; Hazır, Hayati: Anayasa Hukuku, Konya 1990 s.96-97.

Ayrıca bildirinin 23 ile 28. Maddesinde de sosyal güvenlik ve sendikal haklar, çalışma, ücretli tatil ile dinlenme ve işsizlikten kurtulma gibi sosyal ve ekonomik haklar düzenlenmiştir. Sosyal ve ekonomik hakların düzenlenmesiyle bildiri, "insanlık onuruna yakışır" bir yaşam için çağdaş gelişmelere ayak uyduran bir anlayış benimsemiştir.

Bildirinin son iki maddesinde de kişilerin topluma karşı ödevleri nedeniyle temel hak ve hürriyetlerin ne ölçüde sınırlanabileceği belirtilmiştir.[82] İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi'nde, bildirge maddelerine uyulmaması durumunda hukuki açıdan bir yaptırım ya da mükellefiyet düzenlenmemiştir. Bu nedenle de Birleşmiş Milletlere üye devletlerce kolayca kabul edilmiştir.[83]

b- Seçme Hakkı Açısından

İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi, 1. maddede insanların özgür, insanlık onuru ve haklar açısından doğduklarında itibaren eşit olduklarını, 2. maddesinde ise, bildirgede açıklanan hak ve özgürlüklerin herhangi bir ayrım yapılmaksızın herkese tanındığı ifade edilmiştir[84]. İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi'nin 21. maddesinde seçme hakkına ilişkin düzenleme bulunmaktadır. İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi'nin 21. maddesi şu şekildedir:

"*Herkes, doğrudan ya da özgürce seçilmiş temsilcileri aracılığı ile ülkesinin yönetimine katılma hakkına sahiptir.*

Herkes, ülkesinin kamu hizmetlerine eşit olarak girme hakkına sahiptir.

---

82 Bildiri metninin tamamı için bkz. Kuzu, Burhan: Türk Anayasa Metinleri ve İlgili Mevzuat, İstanbul, 1997, s.735-729.

83 Tunç, Bilir, Yavuz (2015): s.105.

84 İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi Madde 1- Bütün insanlar özgür, onur ve haklar bakımından eşit doğarlar. Akıl ve vicdana sahiptirler, birbirlerine karşı kardeşlik anlayışıyla davranmalıdırlar. Madde 2- Herkes, ırk, renk, cinsiyet, dil, din, siyasal veya başka bir görüş, ulusal veya sosyal köken, mülkiyet, doğuş veya herhangi başka bir ayrım gözetmeksizin bu Bildirge ile ilan olunan bütün haklardan ve bütün özgürlüklerden yararlanabilir. Ayrıca, ister bağımsız olsun, ister vesayet altında veya özerk olmayan ya da başka bir egemenlik kısıtlamasına bağlı ülke yurttaşı olsun, bir kimse hakkında, uyruğunda bulunduğu devlet veya 203 İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi ülkenin siyasal, hukuksal veya uluslararası statüsü bakımından hiçbir ayrım gözetilmeyecektir. Ayrıntılı bilgi için bkz. Akartürk: s.42.

Halkın iradesi kamu otoritesinin temelidir; bu irade gizli ya da serbestliği sağlayacak benzeri yöntemlerle genel ve eşit oy ilkesine uyularak yapılacak olan dönemsel ve dürüst seçimlerle belirir."

İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi 21. maddesine bakıldığında devlet yönetimine katılma hakkını geniş bir kapsamda değerlendiren, çoğulcu demokrasi anlayışını güven altında tutmak isteyen bir düzenlemedir[85]. Bireylerin devlet yönetimine katılma hakkını tanımakla birlikte halkın iradesinin yöneticilerin meşruluğunu sağlayacağı, bu meşruluğun ise "genel, eşit ve gizli oy"la periyodik ve dürüst seçimlerle gerçekleşebileceği ifade edilmektedir. Gerçekten İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi, halkın iradesi, genel ve eşit oy ve dürüst seçim kavramlarına çok önem vermiştir[86]. Ayrıca seçme hakkının demokratik ilkelerine gayet kapsamlı bir şekilde sıralanmıştır.

2- Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesinde

a- Genel olarak

"İnsan Hakları Sözleşmesi", "İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi", "Kişisel ve Siyasal Haklar Uluslararası sözleşmesi" ve "Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Uluslararası Sözleşmesi" uluslararası platformda etkili bir şekilde koruma sağlayamamıştır. Özellikle 2. Dünya Savaşı sonrası, temel hak ve hürriyetlerin koruma altına alınması ve bunun etkili bir şekilde korunması amaçlanmıştır. Uluslararası düzeyde insan hakları açısından gerekli ve etkili koruma, denetim mekanizması sağlanması yolu ile 03.09.1953'te Avrupa Ülkelerinde yürürlüğe giren "Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi" ile oluşmuştur[87]. Türkiye'de dâhil olmak üzere bazı Avrupa Ülkeleri bir araya gelerek sözleşmeyi 04.11.1950 yılında imzalamışlar, ancak belirttiğimiz gibi sözleşme 03.09.1953 yılında yürürlüğe girmiştir. Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesini, esin kaynağı olan İnsan Hakları Evrensel Bildirisi'nden daha dar kapsamlıdır ancak uluslararası hukuka büyük katkı sağlamış ve uluslararası hukukun gelişmesine etki etmiştir[88].

---

85 Bowring, Bill: "Negatif Pluralist Democracy The European Court of Human Rights Forgets The Rights of Electors", KHRP Legal Review, Vol. 11, 2007s.70.

86 Akın: Kamu Hukuku, s. 367.

87 Batum, Süheyl: Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ve Türk Anayasal Sistemine Etkileri, İstanbul, 1993, s.26-27; Kapani, s.68-69.

88 Ünal, Şeref: Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi, İnsan Haklarının Uluslararası İlkeleri, Ankara, 2001, s.66-67.

Kişi hak ve ödevleri ile siyasi hakları düzenleyen İnsan Hakları Sözleşmesi, bu hakların korunması ve denetimi bakımından, "Bakanlar Komitesi", "Avrupa İnsan Hakları Komisyonu" ve "Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi" adında üç organ oluşturmuştur. Bu üç organın siyasal ve yargısal yetkileri bulunmaktadır. Avrupa İnsan hakları Mahkemesi'nin Komisyon ve Divandan oluşan yapısı, 01.11.1998'de yürürlüğe giren 11 nolu protokol ile tek aşamalı hale gelmiştir. Yeni mahkemenin yapısı ise üç yargıçtan oluşan komite, yedi yargıçtan oluşan daire ve on yedi yargıçtan oluşan büyük daireden ibarettir. Mahkeme kararları bağlayıcıdır ancak her devlet kendi sınırları dâhilinde mahkeme kararının geçerliliğini tanıyıp tanımamakta serbesttir.

b- Seçme Hakkı Açısından

"Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi"nde klasik haklar düzenlenmesine rağmen seçme hakkına ilişkin bir hüküm bulunmamaktaydı. Aslında sözleşme taslağında seçme hakkına dair bir düzenleme bulunmuşsa da Avrupa Konseyi Bakanlar Komitesi, "Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi"nin yapılma amacının devletlerin siyasi yapısını düzenlemek değil, temel hak ve hürriyetleri güvence altına almak olduğu gerekçesi ile taslaktaki bu düzenlemeyi reddetmiştir, ancak demokrasinin temeli olan seçme hakkına ilişkin tartışmalar devam etmiştir.[89] "Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi"nde siyasi haklara yer verilmemesi, Sözleşme'de demokratik kurumlara yer verilmemiş olmasının, sözleşmeyi zayıflatacağı, Sözleşme'nin asıl amacının totaliter rejim ve diktatörlüğün önlenmesi olduğu gibi nedenlerle eleştirilmiştir[90].

Yapılan tartışmalar neticesinde, Sözleşmenin yürürlüğe girmesinden bir yıl sonra "Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi"ne, 20.03.1952 tarihinde Paris'te imzalanan ve 18.05.1954 tarihinde yürürlüğe giren ek protokol ile üç hak eklenmiştir. 1 no.lu protokolle sözleşmeye ilave edilen bu üç hak ise, "Mülkiyet Hakkı, Öğrenim Hakkı ve Serbest Seçim Hakkı"dır. 1 no.lu Ek Protokol'ün Serbest seçim hakkını düzenleyen 3. maddesi ise şu şekildedir;

---

89 Seçme hakkına ilişkin reddedilen taslak metni şu şekildedir: "Madde 3- Sözleşme, Taraf Devletlerin, demokrasini temel ilkelerine tamamen iyiniyetle saygı gösterme ve özellikle anaülkesine ilişkin olarak: 1- Hükümet tedbiri ve yasamanın halk iradesinin bir ifadesi olmasının güvencelemek amacıyla makul aralılarla, genel ve gizli oyla serbest seçimleri kabul ettiği, 2- Eleştiri hakkına ve bir siyasal muhalefet örgütleme hakkına müdahale edecek bir eylemde bulunmayacağı taahhüdünü içerir." Ayrıntılı bilgi için bkz. Şirin, Tolga: İnsan Hakları Avrupa Sözleşmesi'ne Göre Serbest Seçim Hakkı, Marmara Üniversitesi Hukuk Araştırmaları Dergisi, C.17, Sayı:1-2, 2011, s289-290.

90 Özçelik: s.130-131.

"*Yüksek sözleşen Taraflar yasama organının seçiminde halkın, kanaatinin özgürce açıklanmasını sağlayacak koşullar içinde, makul aralıklarla, gizli oyla serbest seçimler yapmayı taahhüt ederler*."

1 no.lu Ek Protokol'ün Serbest seçim hakkını düzenleyen 3. maddesi, halkı temsil etmesi için yasama organının, demokratik devlet yapısının temellerinden olan serbest seçimlerle belirlenmesi gerektiğini düzenlemiştir. Anılan maddede kişilere seçme hakkının tanınmasından çok, kişilerin seçme halını hür ve özgür bir şekilde kullanabilmesi amaçlanmıştır. Ancak Seçme Hakkına ilişkin 3. maddede "genel oy" ilkesine ilişkin bir düzenleme bulunmamaktadır. Bunun nedeni ise sözleşmeye taraf devletlerden bazılarının "genel oy" ilkesine ilişkin iç hukuklarında herhangi bir düzenlemeye yer vermemiş olmalarıdır. Yunanistan 1952, Güney Kıbrıs Cumhuriyet 1959, Portekiz 1976 yılında "genel oy" ilkesi ulusal hukuklarında kabul etmişlerdir. Bu durum ise seçme hakkına ilişkin 3. maddenin dar yorumlanmasına neden olmuştur[91].

"Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi"nin serbest seçim hakkını düzenleyen bu maddesi, Belçika kararı ile yerleşik içtihat haline gelerek, serbest seçme hakkının bireysel bir hak olduğu belirtilmiş ve bu hakkın sözleşmenin temeli olan haklardan olduğu vurgulanmıştır. Gerçekten Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi"nce ilk defa Mathieu Mohin ve Clerfayt Belçika davasında[92] irdelenmiş, seçme hakkının ölçütleri bu davada sonucunda alınan kararda ele alınmıştır ve İnsan Hakları Avrupa Mahkemesi tarafından seçme hakkı ile ilgili bu tarihten sonra bakılan davalara Mathieu Mohin ve Clerfayt Belçika davası esas alınmıştır.

Kararda "Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi"nin başlangıç bölümünde düzenlenen, temel hak ve hürriyetlerin en doğru şekliyle "etkili bir siyasal demokrasi" ile korunabileceği düzenlemesine atıf bulunmaktadır. "Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi"ne göre, "etkili bir siyasal demokrasi" ise; demokrasinin vazgeçilmesi imkânsız bir ilkesi olan "serbest seçim hakkı"nı düzenleyen maddesi sözleşme içinde birinci sırada önem taşımaktadır. İnsan Hakları Komisyonu ve "Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi", serbest seçimler serbest bir şekilde

---

91 Önceleri sözleşmenin seçme hakkına ilişkin 3. maddesi kişilere oy hakkı tanımaktan çok, sözleşmeye taraf ülkelere yasama organlarını serbest seçimle belirleme yükümlülüğü getirmesi görüşü benimsenmiştir. Koçak (2006): s.125.

92 Kararın ayrıntıları için bkz.; Gölcüklü, A. Feyyaz - Gözübüyük, A. Şeref, *Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ve Uygulaması*, 11.Ek Protokole Göre Hazırlanıp Genişletilmiş 3. Bası, Ankara, 2002, s.439-440.

yapılabilmesi hususunda kurumsal olarak bir hak olmaktan, her bireye oy hakkı düşüncesine ve en nihayetinde yasama organı seçimlerinde öznel katılım hakları kavramına "seçme" ve "seçimlerde aday olma" şeklinde bağlamıştır.

Sonuç olarak, "Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi" tarafından yerleşik içtihat haline gelen kararlarda seçme hakkının siyasi yönüne de değinilmiş, seçme hakkı aktif ve pasif seçme hakkı şeklinde değerlendirilmiştir.[93] Bu değerlendirmenin sonucu olarak da seçme hakkı bireysel siyasal bir hak olarak sözleşmenin sağladığı güvence kapsamına dâhil olmuş ve taraf devletlere seçme hakkının tanınması hususunda yükümlülüklerinin ciddiyeti ve önemi yansıtılmıştır.

Sözleşmeye taraf ülkelerin seçme hakkına ilişkin yükümlülükleri, sözleşmenin 10. maddesi olan ifade özgürlüğü[94] ve sözleşmenin 11. maddesi olan örgütlenme özgürlüğü[95] ile birlikte değerlendirildiğinde demokratik devlet ilkelerinin temel güvencesi olduğu görülmektedir. İfade özgürlüğü ve siyasi partilerin örgütlenme özgürlüğü serbest seçme hakkının olmazsa olmazıdır. Bir ülkede siyasi partilere, basın, dernek gibi yapılanmalara yasaklar ve baskılar varsa, o ülkede serbest seçimden söz edilemez.[96]

---

93 "Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi"nin 1987 tarihli kararı: "3. maddenin ifade biçimi, yanıltıcı biçimde devletlerarası bir görünüşe sahip olsa da öz itibariyle Sözleşme ve protokollerin diğer temel maddelerinden herhangi bir fark ortaya koymamaktadır. Bu ifadelerin kullanılmasının sebebinin, üstlenilen taahhüde daha büyük bir ciddiyet kazandırma isteğinden ve söz konusu alandaki temel yükümlülüğün, medeni ve siyasal hakların çoğunda olduğu gibi kaçınmak veya müdahalede bulunmamak değil, Devletin demokratik seçimleri hayata geçirmek üzere pozitif tedbirlerin benimsenmesi olduğu görülmektedir" Ayrıntılı bilgi için bkz. Şirin:s.292; Akartürk: s. 44-45.

94 Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, Sözleşmenin 10. maddesinin 2. fıkrasına aykırılık teşkil etmemek üzere saldırganlık içermeyen önemsiz haber ya da düşünce ile beraber devlet veya halkın bir kısmına karşı olan, inciten, sarsan, rahatsız eden fikirler bakımından da ifade özgürlüğünün geçerli olduğunu belirtmiştir. Dinler, Veysel: Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ve Siyasi Partiler, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Isparta, 2003, s. 130.

95 Örgütlenme özgürlüğü, ulusal ve kamu güvenliğinin sağlanması, barış ve düzenin korunması, suçun önlenmesi, sağlık, ahlak ve başkalarının hak ve özgürlüklerinin korunması amacı ile sınırlanabilir. Dinler: s.130.

96 Handyside kararı ile rahatsız olunmayan lehe haber ve fikirler değil, toplumu rahatsız, şoke ve taciz eden haber ve ifadelerin de sözleşme kapsamına dâhil olduğu belirtilmiştir. Ayrıntılı bilgi için bkz. Akartürk: s.45.

"Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi"ne göre; "halkın[97] kendi düşüncelerini serbestçe ifade etmesinin güvence altına alındığı koşullarda" deyimi, kişilerin ifadelerinde özgürlüğün yanı sıra, aslında tüm insanların seçme hakkını kullanırlarken "eşit bir şekilde muamele görmesi gerektiği" ilkesini de anlatmaktadır. "Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi" yakın bir tarihte verdiği bir kararında, Kıbrıs Türk'ü olan İbrahim Aziz isimli bir kişiye, Güney Kıbrıs'ta yaşamasına rağmen seçme hakkının kullandırılmaması ile ilgili bir davada, eşitlik ilkesine aykırılık bulunduğu şeklinde değerlendirme yapmıştır.

"Avrupa İnsan Hakları Sözleşmei" 1 no.lu Ek Protokol'ün serbest seçim hakkını düzenleyen 3. madde hükmünden "Avrupa İnsan Hakları Komisyonu" ve "Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi" şu sonuçları çıkarmışlardır:

1- Seçimler serbest olacak yani seçmenler seçme hakkını kullanırken özgürce düşüncelerini açıklanması için uygun ortam sağlanacaktır.

2- Seçme hakkının özgür ve korkusuz bir şekilde kullanabilmek için gereken diğer bir koşul da gizli oydur. Gizli oy şartının sağlanması için gerekli önlemler alınmalıdır.

3- Yönetecek veya temsil edecek kişilerin belirlenmesi için yapılan seçimlerde herkes eşit oy hakkına sahip olmalıdır.

4- Yönetecek veya temsil edecek kişilerin belirlenmesi için yapılan seçimlerin makul aralıklarla yapılması gerekmektedir.

5- Madde sadece yasama organının seçimi için geçerlidir; yasama organı dışında kanunlar tarafından düzenleyici işlemlerde bulunan organlar veya farklı gerekçelerle yapılan halk oylamaları bu madde şartları dışındadır.

6- Son olarak da seçim bir tercihtir. Bir tercihten söz edilebilmesi için de birbirine rakip olabilecek, birden fazla adayın bulunması gerekir. Tek partili seçim demokratik anlamda bir seçim değildir.

---

[97] Burada bahsedilen halk kavramı yeterince açık değildir. Anılan maddede halk kavramı açık bir şekilde ifade edilmemekle birlikte, Avrupa'da uygulanan demokrasi kavramı içinde, halk kelimesinden, bir devletin kendi vatandaşlarından bahsedildiği anlaşılmalıdır. Ayrıntılı bilgi için bkz. Koçak, Mustafa, "Seçim Sistemleri ve Demokrasi Karşılaştırmalı Analiz: İHAM ve AB Ölçütleri", Anayasa Yargısı, C:XXIII, 2006, s. 127.

Seçme hakkının kullanımı, "yaş, ikametgâh, ceza mahkûmiyeti" gibi nedenlerle devletler tarafından yapılan düzenlemelerle kısıtlılık ve bazı sınırlamalara neden olabilir. Fakat yapılacak düzenlemeler seçme hakkının kullanımını tehlikeye sokacak şekilde hakkın "öz"üne dokunmamalıdır[98].

3- Medenî ve Siyasî Haklara İlişkin Sözleşmede

a- Genel olarak

6 bölüm ve 53 maddeden oluşan "Medenî ve Siyasî Haklara İlişkin Sözleşme" 16 Aralık 1966 kabul edilmiştir. "Medenî ve Siyasî Haklara İlişkin Sözleşme", "İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi"nde düzenlenen klasik hakları ve temel hak ve hürriyetleri içermektedir. Medeni haklar ve siyasal haklar ile ilgili olarak "Medenî ve Siyasî Haklara İlişkin Sözleşme"siyle gelen en önemli yenilik, sözleşme maddelerine, sözleşmeye taraf devletlerce uygun davranılıp davranılmadığının bir denetim mekanizması tarafından korunmasıdır. Denetim görevini yerine getirmek üzere Sözleşme'nin 28. Maddesine[99] dayanılarak kurulan İnsan Hakları komitesi, "Medenî ve Siyasî Haklara İlişkin Sözleşme"sine taraf devletlerce belirlenecek ikişer aday arasından dört yıllık bir süre için seçilen on sekiz kişiden oluşmaktadır. Komite üyelerinin seçimi, "Medenî ve Siyasî Haklara İlişkin Sözleşme"sine taraf olan devletlerce, üyelerin en az üçte ikisinin katılımıyla yapılacak olan toplantıda, toplantıya katılan taraf devletlerin mutlak çoğunluğu ile en çok oyu alan adayların seçilmesi şeklinde gerçekleşmektedir.

İnsan Hakları Komitesi denetimini, bireysel ve devletlerarası olarak yapılan şikâyetlerin değerlendirilmesi ve rapor usulü ile gerçekleştirmektedir. İnsan Hakları Komitesi, sözleşmede belirtilen hak ve özgürlüklerin uygulanıp uygulanmadığını izleme, değerlendirme, taraf devletlerin bu hak ve özgürlükleri iç hukuklarında uygulamalarını sağlamak ve

---

98 Gölcüklü, Feyyaz- Gözübüyük, Şeref, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ve Uygulaması, Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi İnceleme ve Yargılama Yöntemi, Ankara, 2002 s. 437.

99 28. Maddesi: "İnsan Hakları Komitesi 1. Bir İnsan Hakları Komitesi kurulur (Bu Sözleşmede bundan sonra Komite adıyla geçecektir). Komite on sekiz üyeden meydana gelir ve aşağıda belirtilen görevleri yerine getirir. 2. Komite, bu Sözleşmeye Taraf olan Devletlerin yüksek bir ahlaki düzeye sahip olan ve insan hakları alanında uzmanlığı ile tanınmış bulunan vatandaşları arasından ve bir kısmı tercihen hukuk uygulamasında deneyim sahibi olan üyelerden kurulur. 3. Komite üyeleri seçimle göreve gelirler ve şahsi sıfatlarıyla görev yaparlar."

denetlemek gibi yetkileri vardır[100] ancak yargılama yapma fonksiyonu bulunmamaktadır, kararları bağlayıcı değildir[101]. İnsan Hakları Komitesi'nin, "Medenî ve Siyasî Haklara İlişkin Sözleşme"sine taraf devletlerin sözleşmeden doğan sorumluluklarını denetleme ve sözleşme maddelerini yorumlamak suretiyle ilgili madde kapsamını belirginleştirme yetkisi bulunmaktadır. İnsan Hakları Komitesi'nin belirtilen bu yetkisi "Medenî ve Siyasî Haklara İlişkin Sözleşme"nin 40/4 maddesinden kaynaklanmaktadır[102].

"Medenî ve Siyasî Haklara İlişkin Sözleşme"nin 6 ila 27. maddesi "İnsan Hakları Evrensel Bildirisi"nde düzenlenen klasik hakların tekrarı niteliğindedir ancak bu durum hukuken bağlayıcı özelliği olan bir belgede bu hakların tekrar düzenlenmesi anlamını taşımaktadır[103]. Bu haklar yaşam, adil yargılanma, kişi özgürlüğü ve kişi güvenliği gibi klasik haklardır.

b- Seçme Hakkı Açısından

Medenî ve Siyasî Haklara İlişkin Sözleşme'nin "Seçme, seçilme ve siyasi faaliyette bulunma hakkı"nın düzenlendiği 25. madde şu şekildedir:

"*Her yurttaş 2. maddede[104] belirtilen farklılıklar ve makul olmayan kısıtlamalar yapılmaksızın:*

a) Doğrudan doğruya kendisi yahut serbestçe seçilmiş temsilcileri aracılığıyla kamu yönetimine katılma,

---

100 Gülmez, Mesut: Birleşmiş Milletler Sisteminde İnsan Haklarının Korunması, Ankara, 2004, s. 199.

101 Kapani, (1993), s.66-68.

102 "Medenî ve Siyasî Haklara İlişkin Sözleşme"nin 40. maddesinin 4 bendi: "Komite, bu Sözleşmeye Taraf Devletlerin sundukları raporları inceler. Komite kendi hazırladığı raporları ve eğer gerekli görürse yaptığı genel yorumları Taraf Devletlere iletir. Komite, bu Sözleşmeye Taraf Devletlerden aldığı raporlarla birlikte hazırladığı genel yorumları Ekonomik ve Sosyal Konseye de iletebilir."

103 Gemalmaz: s.243.

104 Medenî ve Siyasî Haklara İlişkin Sözleşme'nin 2. Maddesi "Her devlet, kendi ülkesinde bulunan ve kendi yetkisine tabi bütün bireylere ırk, renk, cinsiyet, dil, din, siyasal ya da herhangi başka türlü fikir, ulusal veya toplumsal köken, mülkiyet, doğum ya da başka durumlara dayanan hiçbir ayırım yapmaksızın bu Sözleşme'de tanınan hakları sağlamak ve bu haklara saygı göstermekle yükümlüdür." şeklindedir.Ayrıntılı bilgi için bkz. Akartürk: s.45-46.

b) Genel ve eşit oya dayalı ve seçmenlerin özgür iradesinin ifadesini sağlayacak gizli oyla yapılan gerçek periyodik seçimlerde oy verme ve seçilme;

c) Genel eşitlik şartları içinde, ülkesinin kamu hizmetlerine girme hak ve imkânına sahiptir."

"Medenî ve Siyasî Haklara İlişkin Sözleşme"nin 25. maddesinin a bendinde "genel oy" esası ve seçmenler arasında sınırlamalar yapılmaması gerektiği belirtilmiş, b bendinde ise "gizli oy" ilkesinden bahsedilerek, seçimlerin periyodik aralıklarla yapılması gerektiği vurgulanmıştır. Seçmenlerin özgür iradesinin seçimlerde uygulanabilmesi için, seçmenlerin ve adayların her türlü baskı ve zorlamadan korunmaları, seçmenlerin özgür bir seçim atmosferinde siyasi tercihlerini rahat bir şekilde kullanabilmeleri gerekmektedir. Bu durum da ancak seçim sürecinin iyi yönetilmesi ve seçim sürecinde yaşanabilecek hukuksal sorunların bağımsız ve tarafsız kuruluş ya da mahkemelerce çözümünün sağlanması yöntemiyle mümkün olabilecektir. "Medenî ve Siyasî Haklara İlişkin Sözleşme"nin 25. maddesi, taraf devletlerin anayasaları ve hükümet şekilleri ne olursa olsun vatandaşların seçme hakkından yararlanabilmesi için gerekli yasal ve idari tedbirleri almalarını öngörmektedir. Bu düzenleme aynı zamanda, taraf devletlere seçme hakkının aktif bir şekilde kullanılması amacıyla, iç hukuklarında bu şartları sağlamaları yönünde bir yükümlülük de içermektedir. "Medenî ve Siyasî Haklara İlişkin Sözleşme"nin 25. Maddesi 25/b bendinde gerçek seçim kelimelerine vurgu yaparak, birden fazla adayın bulunduğu, tehdit baskı olmaksızın, seçmenlerin oyunu serbestçe kullandığı, dürüst-adil, düzenli aralıklarla gerçekleşen, seçmen iradelerinin sandığa yansıdığı ve hukuken korunan, sonuçlarına da saygı duyulan ve uygulanan seçimlerin uygulanmasını amaçlamaktadır[105].

İnsan Hakları Komitesi'nin, 1996 yılında 57. oturumda onaylanan "Medenî ve Siyasî Haklara İlişkin Sözleşme"nin 25. maddesi ile ilgili geniş kapsamlı 25 numaralı genel yorum kararı mevcuttur[106]. İnsan Hakları Komitesi'nin 25 numaralı genel yorumu, seçme hakkının

---

[105] Aydın, Nizamettin: Seçimlerin Yönetimi ve Denetimi, Bursa, 2015, s.116; Akartürk: s.46.

[106] 57. Oturum (1996) Genel Yorum No. 25: Karar Başlığı: "KAMU YÖNETİMİNE KATILMA, OY KULLANMA VE SEÇİLME HAKKI": "1. Sözleşme'nin 25. maddesi, her yurttaşın kamu yönetimine katılma, oy kullanma ve seçilme ve kamu hizmetlerine girme hakkını tanımakta ve korumaktadır. Sözleşme, anayasalara veya hükümet şekillerine bağlı kalmaksızın taraf Devletlerin yurttaşların bu haklardan faydalanabilmesi için gerekli yasama tedbirlerini ve idari tedbirleri almalarını öngörmektedir. 25. madde

bireylerin iradesi ve Sözleşme'deki ilkelere dayanan demokratik bir hükümetin temelini teşkil eder. 2. 25. madde ile düzenlenen haklar, kendi kaderini tayin hakkıyla ilgili ancak bu haktan farklıdır. 1. maddeden de anlaşılacağı üzere, bütün halklar kendi siyasal statülerini özgürce kararlaştırır ve kendi anayasalarını ve yöneticilerini seçmede özgürdür. 25. madde ise, kişilerin kamu yönetimine katılma haklarını düzenlemektedir. Maddede belirtilen bu bireysel haklar, birinci İhtiyari Protokol çerçevesinde bireysel başvurulara neden olabilir. 3. Sözleşme ile tanınan (ülkede yaşayan ve Devlet'in yetkisi altında bulunan herkese sağlanan) diğer hak ve özgürlüklerin aksine, 25 .madde 'her yurttaşın' haklarını korumaktadır. Taraf Devlet raporları, 25. madde ile korunan haklar kapsamında, yurttaşlığı tanımlayan hukuk kurallarını belirtmelidir. Bu hakların kullanılmasında bireyler arasında, ırk, renk, cinsiyet, dil, din, siyasal ya da başka fikir, ulusal ya da toplumsal köken, mülkiyet, doğum veya diğer statüler açısından ayrımcılık yapılmamalıdır. Yurttaşlığı doğumla veya telsik yoluyla kazananlar arasında yapılan ayrımcılık 25. madde ile uyum açısından sorunlar yaratabilir. Taraf Devlet raporları, sürekli yerleşim hakkı sahipleri gibi grupların bu haklardan, yerel seçimlerde oy kullanma hakkı ve kamu hizmeti alanlarında çalışabilme gibi, sınırlı şekilde yararlanıp yararlanmadıklarını belirtmelidir. 4. 25. madde ile korunan haklarla ilgili olarak öne sürülen her şart, objektif ve makul kriterlere dayanmalıdır. Örneğin, seçilmek veya belirli bir göreve atanmak için, seçme hakkı kullanılırken öngörülen yaştan daha büyük bir yaş sınırı belirlenebilir. Yurttaşların bu haklardan faydalanabilmesi yasal olarak belirlenmiş, objektif ve makul olan sebepler dışındaki sebeplerden ötürü askıya alınamaz veya kısıtlanamaz. Örneğin, zihinsel yetersizlik, oy kullanma veya kamu hizmetine girme hakkını kısıtlama nedenlerinden biri olarak görülebilir. 5. 25. maddenin (a) paragrafında yer alan kamu yönetimine katılma, yasama, yürütme yetkileri başta olmak üzere bütün siyasi yetkilerin kullanılmasıyla ilgili olan geniş bir kavramdır. Kamu yönetimi, tüm kamu kurumlarını, uluslararası, ulusal, bölgesel ve yerel anlamdaki tüm politikaların oluşturulmasını ve uygulanmasını içermektedir. Yetkilerin dağılımı ve her bir bireyin 25. madde çerçevesinde kamu yönetimine katılma hakkı anayasa veya diğer yasal güvencelerle koruma altına alınmalıdır. 6. Yurttaşlar yasama veya yürütme organlarının üyesi olarak, doğrudan kamu yönetimine katılabilir. Sözkonusu kamu yönetimine doğrudan katılma hakkı (b) paragrafı ile desteklenmektedir. Yurttaşlar, anayasalarını seçerek veya değiştirerek veya referandum ya da, (b) paragrafına uygun olan, diğer seçim yöntemleriyle kamuyu ilgilendiren konularda karar alma mekanizmalarına da katılarak doğrudan katılma hakkını kullanabilir. Yurttaşlar aynı zamanda, yerel konularda veya belirli bir toplumun faaliyetleri ile ilgili olarak karar verme yetkisine sahip olan halk meclislerinde veya hükümetle işbirliği içerisinde çalışan ve yurttaşları temsil eden kuruluşlarda görev alarak doğrudan yönetime katılma hakkını kullanabilirler. Yurttaşların doğrudan katılımının gerçekleştiği hallerde, yurttaşlar arasında 2. maddenin 1. paragrafında belirtilen konular açısından herhangi bir ayrım gözetilmemeli ve makul olmayan sınırlandırmalar uygulanmamalıdır. 7. Yurttaşların kamu yönetimine özgür iradeleri ile seçtikleri temsilciler aracılığıyla katılmalarının sözkonusu olduğu hallerde, bu temsilcilerin gerçekte hükümet yetkilerini kullandığı ve bu yetkileri kullanırken hesap verebilir olmaları gereği 25. maddenin içeriğinden anlaşılmaktadır. Ayrıca, temsilcilerin sadece kendilerine anayasaya uygun olarak verilen yetkileri kullanacakları da bu hükümden anlaşılmaktadır. Özgürce seçilmiş temsilciler aracılığıyla katılma, (b) paragrafına uygun şekilde gerçekleştirilen yasalara uygun şekilde yürütülen seçimlerle

gerçekleşmiş olacaktır. 8. Yurttaşların kamu yönetimine katılmalarının diğer bir yönü ise, kamuya aç›k tartışmalar, temsilcilerle görüşmeler ve yurttaşların örgütlenme kapasitesiyle ilgilidir. Kamu yönetimine katılım, ifade özgürlüğü, barışçı toplantı hakkı ve dernek kurma hakkının güvence altına alınmasıyla güçlendirilmelidir. 9. 25. maddenin (b) paragrafı, yurttaşların seçimlerde oy kullanarak veya seçilerek kamu yönetimine katılmasıyla ilgili hükümleri içerir. 25. maddenin (b) paragrafına uygun olarak gerçekleştirilen periyodik seçimler, temsilcilerin kendilerine verilen yasama ve yürütme yetkilerini kullanırken hesap verebilir olmaları açısından gereklidir. Seçimler, çok uzun olmayan zaman aralıkları içerisinde gerçekleştirilmeli ve hükümet otoritesi seçmenlerin özgür iradesi doğrultusunda şekillenebilmelidir. 25. maddenin (b) paragrafındaki hak ve özgürlükler yasa ile güvence altına alınmalıdır. 10. Seçimlerde ve referandumlarda oy kullanma hakkı yasalarla tanınmalıdır ve bu hak sadece oy kullanmak için belirli bir yaş sınırının öngörülmesi gibi makul nedenlerle sınırlandırılmalıdır. Oy kullanma hakkını, fiziksel engellilik gibi nedenlerle kısıtlamak veya okuma yazma, eğitim ve mülkiyet gibi konularla ilgili şartlar öne sürmek makul nedenler arasında değildir. Bir siyasi partiye mensup olma, oy kullanma hakkına sahip olabilme kriterlerinden biri olarak kabul edilemez. 11. Devletler, herkesin oy kullanma hakkına sahip olabilmesi ve bu hakkı kullanabilmesini sağlamak amacıyla etkili tedbirler almalıdır. Seçmen kayıt listesinin hazırlanmasının gerekli olduğu hallerde, kayıtlar yapılmalı ve kaydı sınırlayacak engeller ortaya konmamalıdır. Kayıt için ikametgâh şartlarının getirildiği hallerde, bu şartlar makul olmalı ve evsizleri oy kullanma hakkından mahrum edecek düzenlemeler getirilmemelidir. Kayıt veya oy kullanmanın engellenmesi, seçmenlerin baskı altında tutulması ve tehdit edilmesi ceza kanunlarıyla yasaklanmalı ve bu kanunlar işlerlik kazanmalıdır. Seçmenlerin eğitimi ve kayıt kampanyaları 25. maddedeki hakların bilinçli bir toplum tarafından kullanılmasının güvence altına alınması açısından gereklidir. 12. İfade özgürlüğü, barışçı toplantı hakkı ve dernek kurma hakları oy kullanma hakkının tam anlamıyla korunması ve etkili şekilde kullanılmasının vazgeçilmez şartlarındandır. Okuma yazma bilmeme, dil sorunları, yoksulluk veya seyahat özgürlüğünün engellenmesi gibi oy kullanma hakkına sahip kişilerin bu haklarını etkili şekilde kullanmalarını engelleyecek zorluklara karşı olumlu tedbirler alınmalıdır. Oy kullanma hakkıyla ilgili bilgi ve materyaller azınlık dillerinde de mevcut olmalıdır. Fotoğraf ve semboller gibi metotlarla okuma yazma bilmeyen seçmenlerin oylarını nasıl kullanacaklarına ilişkin yeterli bilgi edinmeleri sağlanmalıdır. Taraf Devletler raporlarında, bu paragrafta belirtilen zorlukların nasıl aşıldığına dair bilgi vermelidir. 13. Taraf Devlet raporları, oy kullanma hakkını düzenleyen kurallara ve raporun kapsadığı dönemde bu kuralların uygulanmasına yönelik bilgi vermelidir. Devlet raporları, yurttaşların oy verme hakkını kullanmalarını engelleyen olumsuzluklardan ve bu olumsuzlukları ortadan kaldırmak için alınan olumlu tedbirlerden de bahsetmelidir. 14. Taraf Devletler raporlarında yurttaşlarının oy kullanma hakkını ortadan kaldıracak hukuki düzenlemeleri belirlemeli ve açıklamalıdır. Oy kullanma hakkından mahrumiyet nedenleri objektif ve makul olmalıdır. Eğer bir suç nedeniyle mahkum edilme, oy kullanma hakkının askıya alınmasının gerekçesini oluşturursa, askıya alma süresi suçun niteliği ve verilen cezanın süresiyle orantılı olmalıdır. Özgürlüklerinden mahrum bırakılan ancak suçlu olduğu kesinleşmemiş kişiler, oy kullanma hakkından mahrum edilmemelidir. 15. Hakkın etkili şekilde uygulanması ve seçilme hakkı, seçme hakkına sahip olanların adayları özgürce belirleyebilmelerine olanak tanır. Seçilme hakkına sahip olmayı engelleyen asgari yaş sınırı gibi kısıtlamalar objektif ve makul

kriterlere dayandırılmalıdır. Seçilme hakkına sahip olabilecek adaylar, makul olmayan veya ayrımcılık içeren eğitim, ikametgâh, soy veya siyasi nedenlerden dolayı seçilme hakkından mahrum bırakılmamalıdır. Hiç kimse, bir kimsenin aday olması nedeniyle herhangi bir ayrımcılık ya da olumsuzlukla karşı karşıya bırakılmamalıdır. Taraf Devletler herhangi bir grup ya da kategorideki kimseleri aday olma hakkından yoksun bırakacak hukuki düzenlemeleri belirlemeli ve açıklamalıdır. 16. Seçim tarihlerine ilişin şartlar, harçlar veya peşin ödemeler makul olmalı ve ayrımcılık içermemelidir. Belirli mevkilerdeki kimselerin (yargıçlar, yüksek rütbeli askerler, kamu hizmeti verenler gibi) sahip olduğu imtiyazların belirli mevkilerle bağdaşmaması sözkonusu olursa, herhangi bir çıkar çatışmasını önlemeye yönelik tedbirler (b) paragrafı ile korunan hakları makul olmayacak şekilde sınırlandırmamalıdır. Seçimle göreve gelen kimselerin görevden alınması için gereken şartlar adil bir süreci, objektif ve makul kriterlere dayanan hukuk kurallarını içermelidir. 17. Bireylerin seçilme hakkı, adayların bir siyasi parti üyesi olması veya belirli bir siyasi partinin üyesi olmaması şartı getirilerek sınırlandırılmamalıdır. Eğer bir adayın seçilebilmesi için alması gereken bir asgari oy miktarı sözkonusu ise, bu sayı makul bir sayı olmalı ve adaylık için bir engel teşkil etmemelidir. Sözleşme'nin 5. maddesinin 1. paragrafı saklı kalmak kaydıyla, herhangi bir siyasi görüş bir kimseyi seçilme hakkından mahrum bırakmak amacının gerekçesi olmamalıdır. 18. Devlet raporları seçim sonucunda elde edilebilecek mevkilerin oluşturulmasıyla ilgili yasal hükümlere ve belirli mevkilerle ilgili olarak sınırlandırmalara ve bazı mevkilerin gerektirdiği özelliklere yer vermelidir. Raporlar, yaş sınırları ve varsa gerekli diğer özellikler ve sınırlandırmalara değinmelidir. Taraf Devlet raporları, bireylerin bazı kamu hizmetlerine (orduda ve polis teşkilatındaki görevler de dahil olmak üzere) girmesine engel teşkil edebilecek kısıtlamaları belirtmelidir. Seçimle kamu hizmetine girenlerin hizmetten alınmasıyla ilgili hukuki gerekçeler ve usuller açıklanmalıdır. 19. Seçimler, (b) paragrafına uygun şekilde, belirli dönemlerde, seçmenlerin iradelerini özgürce ortaya koymalarını garanti eden hukuk kuralları çerçevesinde, adil olarak gerçekleştirilmelidir. Oy kullanma hakkına sahip olanlar, diledikleri adayı seçebilmeli, referandum veya halkoylamalarında lehe veya aleyhe oy kullanabilmeli, hükümeti destekleyebilmeli veya hükümete karşı olabilmelidir. Seçmen, iradesini olumsuz yönde etkileyecek herhangi bir etki, tehdit veya zorlama ile karşı karşıya bırakılmamalıdır. Seçmenler, iradelerini özgürce oluşturabilmeli; şiddet eylemleri, zorlama gibi, iradelerini fesada uğratabilecek hiçbir eyleme maruz bırakılmamalıdır. Gerekli görülen hallerde seçim kampanyaları için ayrılan bütçelerde, seçmenlerin özgür iradesi gözardı edilmemek kaydıyla, veya herhangi bir adaya veya partiye ayrılan bütçede demokratik bir seçimi engelleyecek orantısızlıklar olmadığı sürece kısıtlamalara gidilebilir. Gerçek seçimlerin sonuçlarına saygı duyulmalı ve bu sonuçlar uygulanmalıdır. 20. Seçimleri yürütecek ve seçimlerin adil, tarafsız ve Sözleşme ile uyum sağlayan kurallara göre gerçekleşmesini sağlayacak bağımsız bir otorite kurulmalıdır. Taraf Devletler, seçimler süresince gizli oy ilkesini ve gıyapta oyun mevcut olduğu sistemlerde, bu uygulamayı güvence altına alacak tedbirleri almalıdır. Böylece, oy kullananlar nasıl ve ne şekilde oy kullandıklarını belirtmeye zorlanmamış veya oy kullanma aşamasında müdahaleden korunmuş olacaktır. Belirtilen haklar›n ortadan kaldırılması, Sözleşme'nin 25. maddesi ile bağdaşmaz niteliktedir. Oy sandıklarının güvenliği sağlanmalı ve oylar adaylar veya temsilcileri önünde sayılmalıdır. Seçmenlerin, oylamanın gizliliği ve oyların sayımına güvenebilmesi için oylama işlemi, sayma işlemi, yargısal gözden geçirme ve benzeri işlemler açısından bağımsız bir seçim

kontrolü gerçekleştirilmelidir. Engellilere, görme engellilere veya okuma yazma bilmeyenlere sağlanacak yardım bağımsız bir yardım olmalıdır. Seçmenler, alınan bütün tedbirlerden haberdar edilmelidir. 21. Sözleşme belirli bir seçim sistemini öngörmese de, taraf Devlet'in seçim sistemi 25. madde ile korunan haklar ile uyum içerisinde olmalıdır ve seçmenlerin özgür iradesine ve ifade özgürlüğüne etkililik kazandırmalıdır. Herkesin tek bir oy hakkına sahip olması ve herkesin eşit oy hakkına sahip olması gereklidir. Oyların sayım sistemi ve seçim barajları oy dağılımını saptırmamalı, bir grup lehine ayrımcılık yaratmamalı, yurttaşların kendi temsilcilerini özgürce seçme haklarını sınırlandırmamalı ve ortadan kaldırmamalıdır. 22. Devlet raporları, bağımsız ve periyodik seçimlerin güvence altına alınabilmesi için hangi tedbirlerin alındığını, seçim sistemi veya sistemlerinin seçmenlerin özgür iradesine nasıl etki kazandırdığını belirlemelidir. Raporlar seçim sistemlerini açıklamalı ve toplumdaki farklı siyasi görüşlerin seçilenler tarafından nasıl özgürce temsil edildiğini açıklamalıdır. Raporlar, bütün yurttaşların oy kullanma hakkı güvence altına alan konuları ve usulleri açıklamalı ve oy kullanma işleminin gizliliği, güvenliği ve geçerliliğinin hukuken nasıl güvence altına alındığını da belirtmelidir. Raporlarda ayrıca alınan tedbirlerin pratikte nasıl uygulandığına dair de bilgi verilmelidir. 23. 25. maddenin (c) paragrafı, yurttaşların genel anlamda eşit olarak kamu hizmetine girme hakkı ve fırsatı ile ilgilidir. Genel anlamda eşit olarak kamu hizmetine girme hakkının güvence altına alınabilmesi için, kamu hizmetine girme, terfi, askıya alma ve işten çıkarılma kriterleri ve usullerinin tarafsız ve makul olması gereklidir. Bütün yurttaşların ilgili kamu hizmetine girme hakkının olduğu durumlarda, hakkı güvence altına almak için olumlu tedbirler alınabilir. Kamu hizmetine girmeyi eşit fırsat ve esaslara tâbi tutma ve görev süresini güvence altına alma, kamu hizmetinde görev alanların siyasi müdahale ve baskılara maruz kalmasını önleyecektir. 25. maddenin, (c) paragrafındaki haklarını kullanırken bireylerin 2. maddenin 1. paragrafında yer alan nedenlerden dolayı ayrımcılığa maruz bırakılmamalarının güvence altına alınması özellikle önemlidir. 24. Devlet raporları, kamu hizmetlerine girebilme koşullarını, varsa sınırlandırmaları, atanma, terfi, askıya alma, görevden alma veya işten çıkarma usulleri ve ayrıca bu durumlarda uygulanabilecek yargısal ve benzeri denetim işlemlerini belirtmelidir. Raporlar ayrıca, kamu hizmetlerine girmede eşitliğin nasıl sağlandığını ve bu bağlamda özel tedbirlerin alınıp alınmadığını ve ne ölçüde tedbirler alındığını da belirtmelidir. 25. 25. madde ile korunan haklardan tam anlamıyla faydalanmanın güvence altına alınması için, yurttaşlar, adaylar ve seçilen temsilciler arasında kamuyu ilgilendiren konuların ve siyasi konuların özgürce konuşulması ve tartışılması gereklidir. Bu da, özgür basın veya diğer medya kuruluşlarının herhangi bir kısıtlama veya sansür gibi baskılar altında olmadan kamuoyu yaratabilmesi anlamına gelmektedir. Sözleşme'nin 19., 20., 22., maddeleri ile güvence altına alınan haklardan tamamıyla faydalanmanın sağlanması ve bu haklara saygı gösterilmesi, bireysel olarak veya bir siyasi parti veya benzer kuruluşların bünyesinde yer alarak siyasi faaliyette bulunabilme, kamuyu ilgilendiren konuları özgürce tartışabilme, barışçı toplantı hakkını kullanma, siyasi düşünceleri tartışabilme, siyasi düşünceleri tanıtma, karşı çıkabilme, siyasi metinler basabilme, seçim kampanyası yapabilme fırsatlarına sahip olabilmeyi de gerektirir. 26. Başkalarıyla bir araya gelip dernek kurma hakkı, siyasi ve kamusal amaçları olan kuruluşlar kurabilme ve bu kuruluşlarda görev alabilme hakkı 25. madde ile korunan hakların ayrılmaz bir parçasıdır. Siyasi partiler ve siyasi parti üyeliği, kamu yönetimine katılma ve seçme ve seçilebilme açısından belirgin bir rol oynamaktadır. Devletler, yurttaşların

unsurlarını ve Sözleşme'nin 25. Maddesinin kapsamını detaylı bir şekilde açıklamakla seçme hakkına somutluk kazandırmıştır. "İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi"nin ve "Medenî ve Siyasî Haklara İlişkin Sözleşme"nin seçme hakkı ile ilgili maddeleri beraber değerlendirildiğinde:

1- Yönetim anlayışının halkın iradesine dayanarak oluşturulması,

2- Yönetime, uygun özelliklere sahip kişilerin katılması,

3- seçimlerin periyodik aralıklarla yapılması,

4- 'genel oy', gizli oy' ve 'serbest seçim' ilkelerinin uygulanmasının seçimlerin ana unsuru olduğu ortaya çıkmaktadır[107].

25. madde çerçevesindeki haklarını kullanabilmelerine olanak tanınabilmesi için, siyasi partilerin iç işleyişlerinin, sözkonusu maddeye uygunluk göstermesini güvence altına almalıdır. 27. Sözleşme'nin 5. maddesinin, 1. paragrafına göre, Sözleşme'deki hiçbir hüküm, bu Sözleşme'de tanınan hak ve özgürlüklerin herhangi birinin ortadan kaldırılmasına ya da Sözleşme'de öngörülmüş olandan daha geniş ölçüde sınırlanmasına yönelik herhangi bir faaliyete girişme ya da bu yönde bir harekette bulunma hakkını sağlar biçimde yorumlanamaz.", (Derleyen ve Çeviren) Uyar, Lema: Birleşmiş Milletler'de İnsan Hakları Yorumları İnsan Hakları Komitesi ve Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Komitesi 1981-2006, İstanbul 2006, s.75 – 82.

[107] Özçelik: s.127.

İKİNCİ BÖLÜM

SEÇME HAKKININ HUKUKÎ NİTELİĞİ, SEÇME HAKKINA EGEMEN OLAN ANAYASAL İLKELER VE SEÇME HAKKININ SINIRLANDIRILMASI

I- SEÇME HAKKININ HUKUKÎ NİTELİĞİ

Seçme Hakkının hukuki niteliği ile ilgili, hukuki açıdan ve siyasi-felsefi açıdan değerlendirmeler yapılarak, değişik görüşler ortaya çıkmıştır. Eski Yunan şehir devletlerinde, seçme hakkı, vatandaşlık statüsünden kaynaklanan bir fiildir ve devlete bağlılığın bir kanıtıdır. Sonraki yıllarda kabul edilen görüşler gibi seçme hakkı kamu görevi yahut soyut bir hak olarak görülmemiştir. Şehir devletlerinde şehir ile birey özdeş durumdaydı, toplumcu veya bireyci bir görüş bulunmamaktaydı, vatandaş ayrıcalıklıydı ve statüsünün bir gereği olarak yönetime katılıp ve oy kullanabilmekteydiler.

Orta Çağda ise hâkim olan feodal görüşün etkisiyle seçme hakkı, bütün vatandaşlara ayrıcalık olarak değil, toplumda ekonomik öneme sahip vatandaşlara bir ayrıcalık olarak tanınmıştır. Belirli ölçüde malvarlığına sahip olamayan vatandaşa seçme hakkı da tanınmamıştır, özellikle toprak ya da çiftlik sahiplerine seçme hakkı tanınmıştır.

Günümüzde ise, demokratik anlayışın bir gereği olarak bu görüşlerin bir önemi bulunmamaktadır. Ancak günümüzde halen seçme hakkının kullanılmasında vatandaşlık şartı aranmaktadır. Günümüzde, seçme hakkının hukuki niteliği açısından bir hak mı yoksa bir görev mi olduğu konusunda tartışmalar yoğunlaşmaktadır[108].

A) DOĞAL VE SOYUT HAK GÖRÜŞÜ

Seçme hakkını doğal bir hak sayan görüşün kökeni çok eskiye dayanmaktadır ancak oy kullanmanın kişiye ait doğal bir hak olduğuna dair görüşlerin siyasi alanda etkisi 18. yüzyılda başlamıştır. "Sosyal Sözleşme"[109] ve "halk egemenliği"[110] dayanan görüşlerin

[108] Karamustafaoğlu: s.119-120.

[109] Toplumsal sözleşme veya diğer adıyla sosyal sözleşme; kişilerin karşılıklı olarak bazı kurallara uymak ve uzlaşmak gibi konularda ve birbirlerini karşılıklı olarak şiddet, sahtekârlık veya dikkatsizlik gibi durumlardan korumak için birleştirildiği ve anlaştırıldığı varsayan bir kavramdır.

ortaya çıkması ile yönetime dâhil olmak birey için soyut bir hak olduğuna dair düşünce, bu görüşü savunanların ilkesi haline gelmiştir[111]. "Halk egemenliği" anlayışında, halk egemenliğin sahibidir ve halkın bireysel iradelerinin toplanması suretiyle genel irade meydana gelmektedir. Oy kullanmak halkın asli hakkıdır ve halkın bu haktan yoksun bırakılması düşünülemez[112]. Bu anlayışa göre, seçim haktır ve halk bu hakkı kullanmakta serbesttir. Halk seçme hakkının kullanmakta serbest olduğu için, oy hakkı ihtiyaridir.

Düşünceleriyle Fransız İhtilalını de etkileyen ünlü filozof Jean-Jacques Rousseau'nun toplum sözleşmesi görüşünün kaynaklığını ettiği görüşle seçme hakkı insanlara bağlı ve doğmadan itibaren kazanılan bir hak olduğu anlayışı gelişmiştir. "Sosyal Sözleşme" ve "halk egemenliği" anlayışlarına göre, her bireyin elinde egemenliğin parçası vardır, egemenlik bu parçaların birleşmesiyle ortaya çıkmaktadır, bireylerin de ellerindeki egemenlik parçalarını oy vermek sureti ile kullanır, dolayısıyla seçme hakkı bireyler için vazgeçilmesi mümkün olmayan tabii bir haktır. Yine Fransız düşünür Montesquieu da bu görüşe katılmakta, bağımsız akıl ve iradesi bulunan bütün bireylerin seçme hakkına sahip olması gerektiği belirtmektedir.

Bu görüşlerin Fransız ihtilalı yanında Amerikan devrimine de etkisi olmuştur. Özellikle Thomas Paine'nin "tabi ve doğuştan kazanılmış" insan hakları ile ilgili sürükleyici söylemleri, Amerikan devrimcilerince içten bir şekilde benimsenmiştir.

Bu görüşlerin Fransa'da etkisi daha fazla olmuş, Fransız Devrimi liderlerinden Robespierre[113] ve Condorcet[114] bu görüşün destekçileri olmuşlardır. Fransız Meclisi, "halk

---

[110] Halk egemenliği, egemenliğin kişilerden bağımsız, farklı bir varlığa ait değil, egemenliğin doğrudan doğruya toplumu oluşturan kişilere ait olmasıdır. Halk egemenliğinin temeli kişilerin egemenliğine dayanmaktadır ve temelinde toplum sözleşmesi vardır. Halk egemenliği kavramı ilk kez Rousseau tarafından savunulmuştur. Ayrıntılı bilgi için bkz.İpek, Aydın: Ulus Egemenliği ve Halk Egemenliği Karşılaştırması ve Yeni Anayasa İçin Halk Egemenliği Önerisi, Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Sayı:20, Nisan 2008, s.218-219.

[111] Karamustafaoğlu: s.122.

[112] Jean-Jacques Rousseau seçme hakkı ile ilgili tanımı" seçme hakkı, hiçbir kuvvetin vatandaşı, kullanmaktan alıkoyamayacağı bir haktır." Ayrıntılı bilgi için bkz. Teziç (1998): s.245.

[113] Robespierre; egemenliğin vatandaşların hepsine ait olduğunu, vatandaşların siyasi temsilde payı olduğu ve vatandaşların tabi olacakları kanunların oluşumuna dahil olmalarının hakları olduğunu söylemiştir. Ayrıntılı bilgi için bkz. Karamustafaoğlu: s.122.

egemenliği"ne dayanan görüşü benimsemesine rağmen, seçme hakkını tüm vatandaşlara tanımamıştır. Oysa 1789 tarihli "İnsan ve Vatandaş Hakları Bildirisi"nde vatandaşların yönetimin kuruluşuna şahsen veya temsilcileri vasıtasıyla katılma hakkı belirtilmiştir[115].

B) GÖREV GÖRÜŞÜ

Bu görüş kaynağını "millet egemenliği"[116] kavramından almaktadır. Bu görüşe göre egemenlik, Jean-Jacques Rousseau'nun "halk egemenliği" anlayışındaki gibi, bireylerin elindeki parçaların birleşmesiyle oluşmamaktadır. "Millet egemenliği" anlayışında, milleti oluşturan halk değil, millet egemenliği sahibidir. Egemenliğin oluşmasında bireyler yalnızca onları temsil edecek kişileri seçmekle görevlidirler, bireylerin egemenliğin oluşumuna doğrudan dâhil olmaları mümkün değildir, yani halka verilen seçme hakkı sadece temsilcileri seçme görevinden ibarettir ve bu bir kamu görevidir. Seçme hakkı bir kamu görevi olarak kabul edildiğinden, zorunludur. Seçme hakkı bir kamu görevi olduğu için, seçme yetkisi, seçme hakkına yetenekli olan bireylere verilebilir, bu durum sonucunda "millet egemenliği" anlayışını sınırlı oy hakkını öngörmekteydi[117].

"Millet egemenliği", genel oya karşı bir anlayıştır. Bu görüş, Fransız devrimini gerçekleştiren burjuva sınıfının genel oy hakkına engel olmak amacına hizmet etmektedir,

---

[114] Condorcet; yapacakları anayasada tabi haklardan biri olarak, toplumun çıkarı göz önünde tutularak, şahsi olarak ya da serbest usulle seçilmiş temsilciler aracılığı ile oy kullanma hakkının düzenleneceğini söylemiştir. Ayrıntılı bilgi için bkz. Karamustafaoğlu: s.122.

[115] İnsan ve Vatandaş Hakları Bildirisi 6. madde "Kanun, genel iradenin ifadesidir. Bütün vatandaşların, şahsen veya temsilcileri vasıtasıyla, kanunun oluşuna katılmaya hakları vardır. İster korusun, ister cezalandırsın, kanun herkes için aynı olmalıdır.." Bildiri metni için bkz. Özman, Aydoğan, İnsan Hakları ile ilgili Temel Metinler, Ankara, 1967, s.11.

[116] Millet egemenliği; ulus egemenliği de denmektedir, egemenliğin bütün ulusa ait olması anlamına gelmektedir. Burada bahsedilen ulustan kasıt; geçmişten geleceğe kadar uzanan, manevi, hukuki ve siyasi bir varlıktan söz edilmektedir. Millet egemenliği anlayışının öncülerinden biri Sieyes'tir. Ayrıntılı bilgi için bkz. İpek: s.224.

[117] "Millet egemenliği" görüşünün savunucularından Barnave'e göre; "Seçmenlik niteliği hiç kimsenin hak iddia edemeyeceği bir kamu görevidir. Toplum bunu kendi yararına olarak tanıyabilir". Ayrıntılı bilgi için bkz. Teziç (1998): s.245.

çünkü devrimi gerçekleştiren burjuva sınıfı oy hakkını kendilerine ait bir ayrıcalık olarak görmektedirler[118].

Seçme hakkının kullanılması bireylerin özüne bağlı, tabi bir hak değildir ve seçmen ve millet kavramları birbirinden farklıdır, seçme hakkına kimlerin sahip olacağını kanun koyucu, kanunlarla belirler ve seçme hakkının kimlere ait olacağının önceden bilinebilmesi mümkün değildir. Kanun koyucu da seçme hakkının kimlere ait olacağını temsil ettiği ülkenin şartlarına göre düzenler[119].

C) DİĞER FELSEFÎ VE SİYASÎ GÖRÜŞLER

İnsanlar, sadece somut değil soyut ve manevi değerlere de sahip olan varlıklar olduklarından, onların mutluluk, düzen ve dirlik içinde yaşayabilmeleri için, siyasi haklar gibi soyut menfaatlere de ihtiyaçları bulunmaktadır. Seçme hakkı da bunlardan biridir. Bu görüşe göre; böyle bir hakka engel olunmasının insanın gelişimine engel olacağı hatta onun kişiliğine karşı suç işlenmesi anlamına geleceği ifade edilmektedir. Oy kullanmasına izin verilmeyen birey, kendisine danışılmayan kişi demektir ve bu durumda o bireyin kendisini hükümetin bir parçası gibi hissetmemesine neden olacaktır. Siyasi hak görüşüne göre, birey oy kullanmak istemeyebilir ancak kimsenin oy kullanma hakkının elinden alınmasını istemez. Seçme hakkını daha gerçekçi olacak şekilde siyasi açıdan değerlendiren görüşlere göre, seçme hakkı yönetim tarafından gerçekleştirilen kamuya ilişkin işlerin gerçekleştirilmesinden memnun olmayan kişiler için karşı gelme, protesto etme ve direnme hakkıdır[120].

D) GÖRÜŞLERİN SEÇME HAKKINA ETKİSİ

Bir devletin seçme hakkını bir hak ya da görev olarak benimsemesi, o devletin egemenliğe bakış açısına bağlıdır. Seçme hakkının bir hak ya da görev olduğuna dayanan görüşler, doğurdukları sonuçlar bakımından o zamanki değerlerini korumamaktadırlar. Ancak

---

[118] Fransız devrimini anayasasında, seçmenler ‘aktif vatandaş’, seçme hakkını kullanamayanlar ise ‘pasif vatandaş’tır. ‘Aktif vatandaş’ olma hakkı ise 25 yaşında ve en az üç işgününü kapsayacak şekilde vergi veren vatandaşlara aitti. 1793 Fransız Anayasası ile halk egemenliği görüşüne paralel bir şekilde, erkekler için genel oy hakkı düzenlenmiştir, böylece ‘aktif vatandaş’ ve ‘pasif vatandaş’ ayrımı son bulmuştur. Ayrıntılı bilgi için bkz. Teziç (1998): s.245.

[119] Karamustafaoğlu: s.123.

[120] Karamustafaoğlu: s.124.

seçme hakkı, anayasalarda ve seçim kanunlarında düzenleme altına alınırken, halen bu klasik görüşlerin sebeplerine ve dolayısıyla sonuçlarına dayanmaktadır.

Seçme hakkı subjektif bir hak olarak değerlendirilirse, bu durumda oy kullanma bireyler için ihtiyari, bireyin irade ve isteğine bağlı bir hak olur. Bunun yanında, seçme hakkını görev olarak kabul edersek, seçme hakkı bireylere doğuştan verilen asli bir hak olarak değil, bir kamu görevinin ifası niteliğinde değerlendirmiş oluruz ve bu görevi kanunlarla belirlenecek olan belli niteliklere haiz kişiler tarafından oy hakkı kullanılabilir. Hatta kanun koyucu seçme hakkını vatandaşları için mecburiyet veya yükümlülük haine getirebilir. Bu durumda mecburi oy hakkı söz konusu olacaktır. İhtiyari oy sistemi seçimlerin serbestliğine imkân tanırken, mecburi oy sistemi siyasi katılımı güçlendirmektedir.

Seçme hakkının bir görev olduğu savunulan görüşler "mecburi oy sistemi"nin, bir hak olduğunu savunan görüşler "genel oy" hakkının benimsenmesinde önemli roller oynamışlardır. "Mecburi oy sistemi" seçimlerde çekimser kalan seçmenin, bu çekimserliğini engellemek amacına hizmet etmek amacı ile uygulanmaktadır. "Mecburi oy sistemi"nde seçmen oy kullanıp kullanmama hususunda serbesttir ancak oy kullanmaması durumunda bazı yaptırımlar düzenlenmiştir. Bu yaptırımlara örnek olarak, para cezası uygulanması ve seçmenlik vasfının geçici olarak kaybedilmesi gösterilebilir[121].

Uygulamada seçme hakkı, hem bir hak hem de bir görev niteliği taşımaktadır. Seçme hakkı, bir hak olmakla birlikte mutlak ve tamamen seçmenlerin iradesine bağlı subjektif bir hak değildir, seçme hakkı kamu menfaati gereği bazı şartlara tabidir, kayıtsız şartsız bütün vatandaşlara tanınmamaktadır[122]. Burada seçme hakkına getirilen şartların amacı, seçme hakkını kısıtlamak değil, bireyler ve yaşadıkları toplum için faydalı hale getirmektir ve seçme hakkına getirilen bu şartlarla seçme hakkının bir hak olma özelliğine zarar vermemektedir. Tabi kanun koyucuların seçme hakkına getirdiği sınırlamalarla bu hakkın demokratik özelliğine zarar vermemesi gerekmektedir[123].

---

[121] Ayrıntılı bilgi için bkz. Teziç (1998): s.246.

[122] Seçme hakkına kamu menfaati gereği, seçim kanunları ile yabancı, çocuk ve akıl hastalarına getirilen kısıtlamalar gibi.

[123] Karamustafaoğlu: s.126-127.

II- SEÇME HAKKINA EGEMEN OLAN ANAYASAL İLKELER

Seçme hakkının gerçek anlamda var olabilmesi ve uygulanabilmesi için, hukukun üstünlüğüne dayanan demokratik bir rejimin uygulanması ve demokrasinin ilke ve kurumlarının anayasal güvence altına alınması gerekmektedir. Aynı şekilde seçme hakkının anayasal düzeyde tanınması ve korunması demokrasi ile yönetilen rejimlerde siyasal katılım bakımından çok önemlidir. Bu nedenle de seçimlerin, düzenli aralıklarla, "genel oy", "gizli oy", "kişisel oy", "eşit oy", "serbest oy" ve "doğrudan oy" gibi ilkeler ışığında yapılması ve bu ilkelerin anayasal güvenceye tabi kılınması son derece önemlidir[124]. Bu durumun korunması için insan hakları ile ilgili düzenlenen sözleşmelerde ve anayasalarda seçme hakkının uygulamasına yönelik demokratik ilkeler düzenleme altına alınmaktadır. Seçme hakkının demokratik ilkeleri ve bu ilkelerin sayısı ile ilgili uluslararası sözleşmelerde ve anayasa uygulamalarında ortak bir karar yoktur. En kapsamlı düzenleme "Medenî ve Siyasî Haklara İlişkin Sözleşme"ye aittir. Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi" sözleşmeye taraf devletlerin seçme hakkına ilişkin iç hukuk düzenlemelerine müdahale etmemektir. Bu sözleşmenin "seçme hakkının demokratik ilkeleri" ile ilgili ortak ilkesi oy hakkının doğrudan kullanılmasına ilişkin ilkedir[125].

"Seçme hakkının demokratik ilkeleri"ne dair ayrıntılı düzenlemeye Venedik Komiyonunca hazırlanan "Seçim Konularında İyi Uygulamalar Kuralları" isimli belge ile 2002 yılında rastlanmaktadır[126]. Belge bağlayıcı olamamasına rağmen seçme hakkı konusunda önemli bir belgedir ve bu belgeye göre. "Seçme hakkının demokratik ilkeleri", "genel oy", "gizli oy", "eşit oy", "serbest oy", "doğrudan oy" ve "seçimlerin belli aralıklarla yapılması" olmak üzere altı adettir. Bu belge ile "Seçme hakkının demokratik ilkeleri" ayrıntılı bir şekilde değerlendirilmiş ve seçme hakkı ile ilgili konularda meydana gelen durumların hangi ilke içerisinde değerlendirileceği belirlenmiştir[127].

---

124 Akartürk: s.51.

125 Şirin: s.315.

126 Belgenin Türkçe çevirisi için bkz. TBMM Araştırma Merkezi, Venedik Komisyonu (Avrupa Hukuk Yoluyla Demokrasi Komisyonu), Türkiye'ye İlişkin Görüşleri, Seçimler Yargı Ve Referanduma İlişkin Karar Ve Uygulama Kodları, https://www.tbmm.gov.tr/yayinlar/venedik_komisyonu.pdf, s:172-181

127 Özçelik: s.238.

1982 Anayasası'nın 67/1. maddesinde seçme hakkının kullanılmasına ilişkin uygulamanın kanunla düzenleneceği belirtilmiştir. Tabiî ki seçme hakkın kullanılmasına dair kanun koyucuya verilen bu yetki sınırsız değildir, temel hak ve özgürlük kapsamında güvence altına alınan seçme hakkı, 67/2. maddesi ile "Seçme hakkının demokratik ilkeleri" ile koruma altına alınmıştır. 1982 Anayasası 67/2 maddesinde düzenlenen bu ilkeler".. serbest, eşit, gizli, tek dereceli, genel oy, açık sayım ve döküm esaslarına göre, yargı yönetim ve denetimi altında yapılır" denilerek, bu şeklinde sıralanmıştır.

A) SERBESTLİK İLKESİ

Seçmenlerin, siyasal ve ekonomik etki, baskı ve zorlamalardan uzak bir şekilde oy kullanabilmelerini amaçlayan bir ilkedir. Bağımsız ve demokratik bir yönetimle yönetilen ülkelerin temel ilkesi sayılmaktadır ve oy kullanan bireyler üzerinde dış engel ve baskı kurulmasını engelleme amacı taşımaktadır. Seçmen hür iradesi ile istediği adaya oy vermekte bağımsızdır ve kimse de seçmen üzerinde, korkutma, yıldırma, yanıltma gibi yöntemler uygulayarak serbest seçme hakkına zarar vermemelidir[128]. Bahsedilen etki, baskı ve zorlamalar, fiziksel, manevi ve mali olabilir. Bunlardan en kolay fiziki baskı engellenebilir niteliktedir. Manevi baskı ise adayların seçmenlere hileli vaatlerde bulunması ya da onlara şantaj yapması şeklinde gerçekleşebilir. Mali açıdan bakılırsa da, adaylar arasında sahip oldukları mali kaynaklar açısından eşitsizlik söz konusu olabilir, bu durum da mali açıdan güçlü adayları tekel durumuna getirebilir ve seçmenlerin tercihinin serbest bir ortamda oluşması açısından olumsuzluklar yaratabilir[129]. Günümüzde seçme hakkında serbestlik ilkesi, seçme hakkını kullananlar açısından kanaat oluşturma ve ifade özgürlüğünün sağlanmasını da kapsamaktadır[130]. Temsili demokrasilerde, serbestlik ilkesi seçmenler tarafından, yöneticilerin serbest ve dürüst bir şekilde seçilmelerinin sağlanması açısından en önemli ilkedir[131]. Serbestlik ilkesi açısından, seçim ortamının seçmen iradesini yansıtması, alternatifleri bünyesinde barındıran seçmenlere tercih imkânı sağlayan seçimlerin varlığı da gerekmektedir.

---

128 Karamustafaoğlu: s.158-159.

129 Cotteret, Jean-Marie/ Emeri, Claude: Seçim Sistemleri, Çeviri Ahmet Kotil, İstanbul, s.30-31.

130 Akartürk: s.55.

131 Zabunoğlu, Gökçe: Türk Anayasal Düzeninde Siyasal Hak ve Özgürlüklerin Kapsamı ve Sınırları, Ankara, 2013, s.112.

Tek partili sistem veya adaylardan bazılarının diğerlerine nispeten daha avantajlı olmalarının sağlanması durumunda demokratik ve serbest bir seçimden söz edilmesi mümkün değildir[132].

Venedik Komisyonu tarafından, serbestlik ilkesi ile ilgili düzenlenen "Seçim Konularında İyi Uygulamalar Kuralları" dikkate alındığında[133], serbestlik ilkesi:

---

132 Akgün, Birol: Türkiye'de Seçmen Davranışı, Partiler Sistemi ve Siyasal Güven, Ankara, 2002, s.8.

133 Serbestlik ilkesi, Venedik Komiyonunca hazırlanan "Seçim Konularında İyi Uygulamalar Kuralları"nın 3. Maddesinde düzenlenmiştir. 3. Madde: "3.1. Seçmenlerin düşünce oluşturma özgürlüğü a. Devlet makamları tarafsızlık görevlerini yerine getirmelidir. Bu görev aşağıdaki konulara ilişkindir: i. basın; ii. afiş; iii. gösteri yapma hakkı; iv. siyasi partiler ve adayların finansmanı. b. Devlet makamlarının bir dizi pozitif yükümlülükleri bulunmaktadır, bunların yanı sıra bu makamlar: i. kendilerine ulaşan adaylıkları seçmenlere sunmak; ii. seçmenlerin aday olan kişileri veya aday listelerini bilmelerini sağlamak, örneğin uygun postalama yoluyla. iii. Yukarıda belirtilen söz konusu bilgiler ulusal azınlıkların kendi dillerinde de temin edilmelidir. c. Tarafsızlık görevinin ve seçmenlerin kanaat oluşturma özgürlüklerinin ihlali halinde uygulanmak üzere yaptırımlar uygulanmalıdır. 3.2. Seçmenlerin isteklerini açıklama özgürlükleri ve seçim hileleri ile mücadele i. Oy verme işlemleri basit olmalıdır. ii. Seçmenlere seçim sandığının bulunduğu bir merkezde oy kullanma imkanı her zaman sunulmalıdır. Başka bir şekilde oy kullanma aşağıda belirtilen hallerde kabul edilebilir: iii. Posta yoluyla oy kullanılmasına ancak posta hizmetlerinin tehlikesiz ve güvenilir olduğu yerlerde izin verilmelidir; posta yoluyla oy kullanma hakkı hastanede ve hapishanedeki kişiler veya hareket etme kabiliyeti azalmış olanlarla yurtdışında yaşayanlara hasredilebilir; bu konuda dolandırıcılık ve tehdit ile sindirmeye izin verilmemelidir. iv. Elektronik ortamda oy verme ancak tehlikesiz ve güvenilir olduğunda kullanılmalıdır; özellikle seçmenler oylarının teyit edildiğine yönelik bir bildirim alma ve olumsuz bir durumun varlığı halinde düzeltme imkanına sahip olmalıdırlar, gerektiğinde seçimin gizliliği ilkesine uygun olmak şartıyla elektronik oy verme sistemi şeffaf olmalıdır v. Vekalet yoluyla oy kullanma çok sıkı şartlara bağlanmalıdır; bir seçmenin sahip olabileceği vekaletname sayısı sınırlanmalıdır. vi. Gezici oy sandıklarının kullanımı ancak katı koşullara bağlanmış, hile ve usulsüzlük riskleri bertaraf edilmiş hallerde mümkün olmalıdır. vii. Seçim sonuçlarının doğruluğunun değerlendirilmesinde en az iki ölçüt kullanılmalıdır; kullanılan oyların sayısı ve seçim sandığındaki oy pusulaları. viii. Oy pusulaları seçim sandığının bulunduğu yerdeki görevliler tarafından tahrif edilmemeli veya herhangi bir şekilde işaretlenmemelidir. ix. Kullanılmamış oy pusulaları hiçbir şeklide seçim sandığının bulunduğu yer dışına çıkarılmamalıdır. x. Seçim sandığının bulunduğu yerde siyasi parti temsilcileri de bulunmalı ve adaylar tarafından görevlendirilen gözlemcilerin oy kullanma ve sayım işlemleri sırasında hazır bulunmalarına izin verilmelidir. xi. Askeri personel mümkün olduğu zamanlarda ikamet ettikleri yerlerde oy kullanmalıdırlar. Aksi takdirde, görev yerlerine en yakın seçim sandığına kaydolmaları tavsiye olunmaktadır. xii. Oy sayma işlemi tercihen seçim sandığının bulunduğu yerlerde yapılmalıdır. xiii. Oy sayma işlemi şeffaf olmalıdır. Gözlemciler, adayların temsilcileri ve basının bu esnada hazır bulunmalarına izin verilmelidir. Bu kişilerin ayrıca kayıtlara da ulaşabilmeleri gerekir. xiv. Sonuçlar bir üst makama açık bir şekilde iletilmelidir. xv.

1- Seçme hakkını kullananlar açısından kanaat oluşturma özgürlüğünün sağlanması için, kamu kurum ve otoritelerinin, siyasi partilerin seçimlerle ilgili reklam, gösteri, toplantı yapma gibi hakları konusunda, ayrıca parti ve adaylara yapılan yardımlarda eşit ve tarafsız olmaları, aynı zamanda da bu eşitliğin de ihlaline neden olacak hareket ve kişilere yaptırım uygulaması gerekmektedir. Kamu kurum ve otoritelerinin bu konularda eşit ve tarafsız olmaması durumunda seçimlerin serbestliğinden söz edilemez.

2- Seçme hakkını kullananların ifade özgülüğü, devlet veya başka kişi ve guruplar tarafından kısıtlanmamalıdır. Özellikle devlet seçmenlere baskı yapmamalı, dürüst seçim için gerekli yasal ve idari tedbirleri almalıdır. Seçimlerin dürüstlüğünün sağlanması için de seçim basitleştirilmeli, oyların sayımı doğru ve açık bir şekilde yapılmalı ayrıca gizli oy ilkesi de zedelenmemeli, seçim sonucu devlet tarafından ilan edilmeli ve sonuçlara göre gerekli oluşumlar sağlanmalıdır. Devlet tarafında hilelerin önüne geçilmeli, tarafsızlığı ve bağımsızlığı sağlanacak olan seçim kurulları aracılıyla seçimlerin düzeni sağlanmalıdır. Devlet içinde veya devletlerarası düzeyde yetkilendirilen gözlemcilerin seçimlerin dürüst bir şekilde yapılması konusunda denetlemelerine ve gözlem yapmalarına izin vermelidir. Seçim ve oy sayımı evrelerinin şeffaflığı, seçimin açık ve sade olması, seçim hilelerini engelleyebilecektir[134].

Yani serbestlik ilkesinin, seçmenin oy kullanacağı aday ile ilgi düşünce oluşturma ve bu düşünceyi de seçme hakkını kullanmak suretiyle ifade etme özgürlüğü olmak üzere iki seçeneği bulunmaktadır. Bu haklar da devlete seçmene karşı yapılabilecek etki, baskı ve zorlamalara karşı müdahalede bulunmak için yargısal ve idari düzenlemelerle pozitif bir edim yükümlülüğü yüklemektedir[135].

Daha önce de bahsettiğimiz, İnsan Hakları Komitesi'nin, 1996 yılında 57. oturumda onaylanan "Medenî ve Siyasî Haklara İlişkin Sözleşme"nin 25. maddesi ile ilgili geniş

Seçimlerle ilgili her türlü hile ve dolandırıcılık, devlet tarafından cezalandırmalıdır." TBMM Araştırma Merkezi, Venedik Komisyonu (Avrupa Hukuk Yoluyla Demokrasi Komisyonu), Türkiye'ye İlişkin Görüşleri, Seçimler Yargı Ve Referanduma İlişkin Karar Ve Uygulama Kodları, https://www.tbmm.gov.tr/yayinlar/venedik_komisyonu.pdf, s:176-178.

134 Akartürk: s.55-56.

135 Özçelik: s.240.

kapsamlı 25 numaralı genel yorumda seçimlerin serbestliği ilkesinin sınırları belirlenmiştir[136]. Ayrıca "Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin seçme hakkını düzenleyen 3. maddesinde belirtilen, "..halkın düşüncesini özgürce açıklaması.." ibaresi serbestlik ilkesini destekleyen ilgili maddelerdendir. Zira "Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi" kararlarında, "Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin seçme hakkını düzenleyen 3. maddesinde belirtilen ibarenin, seçmenlere baskı yapılamaması ve seçimlerinde yönlendirme yapılamayacağı anlamına geldiği ifade edilmiştir.

Serbestlik ilkesi, oy kullanmak vatandaş için bir haktır, bu nedenle bu ilke gereğince, demokratik sistemlerde, "ihtiyari oy sistemi"nin kabul edilmesi gerekmektedir ve demokratik ülkelerde "ihtiyari oy sistemi" yaygın olarak kullanılmaktadır[137]. Bu nedenle serbestlik ilkesinin istisnası olarak, devletlerin iç hukukunda, anayasa ya da kanunlarda düzenlenen, seçmen listesi ve kütüğüne kayıtlı, oy kullanma hakkı bulunan bireylerin hukuki veya fiil bir gerekçeleri bulunmamasına rağmen oy kullanmamaları halinde uygulanan para veya sair cezalar gösterilebilir[138].

Serbestlik ilkesi, ilk olarak 1961 Anayasası ile düzenlenmiştir. 1982 Anayasası, 67/2. Maddesinde ile de bu ilke korunmuştur. Günümüzde serbestlik ilkesi seçmenlerin kanat oluştururken ve ifadelerinde özgür olmasını güvence altına alan bir ilkesidir. Başka kişi ya da gruplar tarafından seçmenlerin ifade özgürlüğüne baskıya da tehdit uygulanması, seçim

---

136 "19.Seçimler, (b) paragrafına uygun şekilde, belirli dönemlerde, seçmenlerin iradelerini özgürce ortaya koymalarını garanti eden hukuk kuralları çerçevesinde, adil olarak gerçekleştirilmelidir. Oy kullanma hakkına sahip olanlar, diledikleri adayı seçebilmeli, referandum veya halkoylamalarında lehe veya aleyhe oy kullanabilmeli, hükümeti destekleyebilmeli veya hükümete karşı olabilmelidir. Seçmen, iradesini olumsuz yönde etkileyecek herhangi bir etki, tehdit veya zorlama ile karşı karşıya bırakılmamalıdır. Seçmenler, iradelerini özgürce oluşturabilmeli; şiddet eylemleri, zorlama gibi, iradelerini fesada uğratabilecek hiçbir eyleme maruz bırakılmamalıdır. Gerekli görülen hallerde seçim kampanyaları için ayrılan bütçelerde, seçmenlerin özgür iradesi gözardı edilmemek kaydıyla, veya herhangi bir adaya veya partiye ayrılan bütçede demokratik bir seçimi engelleyecek orantısızlıklar olmadığı sürece kısıtlamalara gidilebilir. Gerçek seçimlerin sonuçlarına saygı duyulmalı ve bu sonuçlar uygulanmalıdır." (Derleyen ve Çeviren) Uyar: s.75 – 82.

137 Özçelik: s.239.

138 Tunç, Bilir, Yavuz: s.156., Özbudun(1998): s.63.

hileleri uygulanarak iradesinin değiştirilmesi, adil ve dürüst seçim yapılmadığı algısının oluşması bu ilkeye aykırılık teşkil etmektedir[139].

1982 Anayasası 79/1-2. "*Seçimler, yargı organlarının genel yönetim ve denetimi altında yapılır. Seçimlerin başlamasından bitimine kadar, seçimin düzen içinde yönetimi ve dürüstlüğü ile ilgili bütün işlemleri yapma ve yaptırma, seçim süresince ve seçimden sonra seçim konularıyla ilgili bütün yolsuzlukları, şikayet ve itirazları inceleme ve kesin karara bağlama ve Türkiye Büyük Millet Meclisi üyelerinin seçim tutanaklarını ve Cumhurbaşkanlığı seçim tutanaklarını kabul etme görevi Yüksek Seçim Kurulunundur. Yüksek Seçim Kurulunun kararları aleyhine başka bir mercie başvurulamaz*" maddesi ile serbestlik ilkesinin sağlanması bakımından, seçimler güvence altına alınmıştır. 2017 yılında yapılan referandum ile mülga olan 1982 Anayasası 114. maddesinde serbestlik ilkesinin gerçekleşmesi ve seçmenler üzerinde baskı uygulanamaması için genel seçimlerden önce, görevlerinden çekilen adalet, içişleri, ulaştırma bakanlıkları yerine geçici bakanlar kurulu oluşturulmaktaydı.

Ayrıca "298 sayılı Seçimlerin Temel Hükümleri ve Seçmen Kütükleri Hakkında Kanun" madde 88'e; "*hiçbir seçmene sandık başında müdahale, telkin ve tavsiyede bulunulmaz*" düzenlemesi serbest seçim hakkına ilişkindir[140].

"298 sayılı Seçimlerin Temel Hükümleri ve Seçmen Kütükleri Hakkında Kanun" 94/A-B maddesinde hükme bağlanan yurt dışında ikamet eden seçmenlerin mektupla oy kullanmasına dair düzenleme, Anayasa Mahkemesi tarafından, serbestlik ilkesine aykırı olduğu gerekçesi ile iptal edilmiştir[141].

---

139 Akartürk: s. 137.

140 Serbest seçim ilkesi ihtiyari oy hakkının benimsenmesini gerektirmekteyken, 1982 Anayasası mecburi oy sistemini kabul etmiştir. 1982 Anayasası madde 175/8 "Halkoylamasına, milletvekili genel ve ara seçimlerine ve mahalli genel seçimlere iştiraki temin için, kanunla para cezası dâhil gerekli her türlü tedbir alınır." Şeklindedir. Ayrıntılı bilgi için bkz. Atar(2018): s.83.

141 Anayasa Mahkemesi Kararı E.2008/33, K.2008/113, 29.05.2008 tarihli kararın gerekçesi: "Anayasa Mahkemesi'nin kimi karlarında belirtildiği gibi, serbest oy ilkesi, seçmenin hiçbir yasa dışı el atmaya, baskıya ve etkiye kapılmadan oyunu kullanmasıdır. Serbest seçim, oyların bu ortamda kullanıldığı seçimdir. Oy kullanmayı etkileyecek, seçmenin özgür iradesini saptırabilecek her türlü etkileme baskı sayılır. Seçmeni dolaylı da olsa, olumlu ya da olumsuz etkiye açık tutacak her girişimin önlenmesi gerekir." Akartürk: s. 139.

298 sayılı Kanunda 13/3/2018 tarihli ve 7102 sayılı Kanunla yapılan değişiklik ile 82. maddeye "*Sandık çevresinde cebir, şiddet veya tehdit kullanarak sandık başı düzenini bozmaya kalkışanlar, sandık kurulu başkanı veya üyelerinden biri tarafından yapılan çağrı ya da seçmenlerin ihbarı üzerine gelen kolluk güçlerince derhal sandık çevresinden uzaklaştırılır ve gerekli yasal işlem yapılır. Seçmenlerce ihbar, o yer kolluk güçlerine şahsen yapılır.*" bendi eklenmiştir. 2018 yılında yapılan değişiklikten önce bu ihbar yetkisi sandık başkanına aitken, yapılan değişiklikle üye ve seçmenlere de bu yetki verilmiştir.

Serbestlik ilkesi gerçekleşmesi ve seçmenlere baskı yapılamaması ile ilgili "298 sayılı Seçimlerin Temel Hükümleri ve Seçmen Kütükleri Hakkında Kanun"nu 63, 64, 65 ve 66. maddelerinde yasaklar düzenlenmiştir[142]. Bu maddelerle kamu görevlileri ve kurumlarının seçmenler üzerinde baskı kurmasının engellenmesi için önlemler alınmıştır. Bu maddelerde

[142] "298 sayılı Seçimlerin Temel Hükümleri ve Seçmen Kütükleri Hakkında Kanun" Seçim süresince yapılamıyacak işler başlıklı 63. maddesi: "*62 nci maddede sayılanlarla, umumi menfaatlere hadim cemiyetler ve bunlarda bulunan memur ve hizmetliler seçimlerde de tarafsızlıklarını muhafaza etmek zorundadırlar. Yukarıda yazılı olanların, 5830 sayılı kanunda yazılı yasak hükümleri saklı kalmak üzere seçim süresince : a) Siyasi partilere veya adaylara her ne nam ile olursa olsun bağış ve yardımlarda bulunmaları, b) Memur ve hizmetlileriyle her türlü araç ve gereç ve imkanlarını siyasi bir partinin veya adayın emrinde veya her hangi bir siyasi faaliyette çalıştırmaları, kullanmaları veya kullandırmaları yasaktır. Birinci fıkrada yazılı olanlarla, Bankalar Kanununa tabi teşekküllerin, siyasi bir partinin lehinde veya aleyhinde veya vatandaşın oyuna tesir etmek maksadiyle her türlü yayınlarda bulunmaları yasaktır.(1) Daha önce basılmış ve yayınlanmış ve yukarıki fıkradaki mahiyeti taşıyan her türlü kitap, broşür, afiş ve bunlara benzer yayınlar da aynı hükme tabidir."* Törenlere ait yasaklar başlıklı 64.madde*: "Seçim propagandasının başlangıç tarihinden oy verme gününü takip eden güne kadar olan süre içinde, 62 nci maddede sayılı bütün daire, teşekkül ve müesseselerle Bankalar Kanununa tabi teşekküllere ait kaynaklardan yapılan iş ve hizmetler dolayısıyla, (açılış ve temel atma dahil) törenler tertiplemek, nutuklar söylemek, demeçler vermek ve bunlar hakkında her türlü vasıtayla yayınlarda bulunmak yasaktır*". Başbakan ve bakanlara ilişkin yasaklar başlıklı 65. madde: "*Seçim propagandasının başlangıç tarihinden oy verme gününü takip eden güne kadar olan süre içinde Başbakan ve bakanlarla, milletvekilleri, yurt içinde yapacakları seçim propagandası ile ilgili gezileri makam otomobilleri ve resmi hizmete tahsis edilen vasıtalarla yapamazlar. Bu maksatla yapacakları gezilerde, protokol icabı olan karşılama ve uğurlamalarla törenler yapılamaz ve resmi ziyafet verilemez. Yukarıda yazılı süre içinde Başbakan ve Bakanlar seçimle ilgili faaliyetlerinde ve konuşmalarında bu kanun hükümleriyle bağlıdırlar.*" Memurların gezilere katılma yasağı başlıklı 66. madde: *Seçim propagandasının başlangıç tarihinden oy verme gününü takip eden güne kadar geçen süre içinde Başbakan, bakanlar, milletvekilleri ve adayların seçim propagandası ile ilgili olarak yapacakları gezilere hiç bir memur katılamaz*."

sayılan kamu görevlileri ve kurumları arasında cumhurbaşkanı sayılmadığından, cumhurbaşkanının seçim zamanında, seçim ile ilgili görüş bildirmesi ve bu görüşlerin basında yayınlanmasında bir yasak bulunmamaktadır. 7 Haziran 2015 tarihli seçimlerde Cumhurbaşkanı'nın yaptığı konuşmalar ile ilgili yapılan eşitlik, serbestlik, dürüstlük ilkelerinin ihlal edildiği gerekçesi ile yapılan itirazları Yüksek seçim Kurulu reddetmiştir[143].

B) GENELLİK İLKESİ

Genellik ilkesi, malvarlığı, vergi ödeme şartı, yeterlilik ve cinsiyet gibi kısıtlamalar olmasızın, tüm vatandaşların seçme hakkına sahip olması anlamına gelmektedir. Bu nedenle "genel oy ilkesi", "sınırlı oy" uygulamasının uygulanmadığı bir sistemdir[144]. Genellik ilkesi, insan haklarının bir sonucu olarak, seçme hakkının sadece toplumun belirli kısmına tanınan ayrıcalık olmasından kurtulup, bütün bireylere tanınan bir hak olma özelliğini kazandığı bir süreçtir. Amerikan ve Fransız Devrimleriyle beraber, insanların doğuştan itibaren bazı hak ve hürriyetlere sahip olduğunun benimsenmesi ve hak ve hürriyetlere sahip olmak için insan olmanın yeterli görülmesi, genellik ilkesinin felsefi ve hukuki bakımdan temellerinin atılmasına vesile olmuştur[145]. Genellik ilkesi, seçme hakkına ilişkin yirminci yüzyılda malvarlığı ve vergiye dayanan kısıtlamaların kaldırılması sonucunda gelişme göstermiş, "Genel oy" un kabulü, ondokuzuncu yüzyıl sonlarına doğru yalnızca erkekler için tanınmıştır. Kadınlara seçme hakkının tanınması yirminci yüzyılın ilk yarısında kabul görmüştür[146]. Günümüzde genellik ilkesi demokrasinin vazgeçilemez bir prensibidir. Genellik kavramı, seçme hakkına sahip bireylerin, genel ve eşitlik ilkesine uygun bir şekilde seçimlere katılabilmeleri anlamını taşımaktadır. Seçme hakkına sahip bireyler belirlenirken devletlerin iç hukuklarında koyacakları şartlar, genellik ilkesine aykırılık olarak değerlendirilemez. Bu şartların amacı, seçme hakkının kısıtlanması değil, kamu yararının gerçekleştirilmesidir[147]. Kamu yararının sağlanması amacı ile seçme hakkı, tüm vatandaşlara değil, devletlerin iç hukuklarında belirlenen şartlara sahip olan bireylere tanınmıştır. Demokratik ülkeler açısından

---

143 Yüksek seçim Kurulu 2015/828 sayı 07.05.2015 tarihli kararı. Ayrıntılı bilgi için bkz. Özçelik: s.367-368.

144 Gözler, 2011, s.702.

145 Akartürk: s.52.

146 Kadınlara, Avrupa ülkelerinden İngiltere 1928, Fransa 1944, İtalya 1946, Belçika 1948, İsviçre 1971 yılında seçme hakkı tanımıştır. Özbudun (2004), s.84.

147 Karamustafaoğlu: s.166.

da bu durum söz konusudur, seçmenlik bütün vatandaşlara değil, seçme hakkını kullanmaya ehil olan bireylere tanınmaktadır[148]. Bu konuda önemli olan husus, genellik ilkesi ihlal edilmeden ve daraltılmadan, seçme hakkını topluma daha yaralı ve anlamlı hale getirmektedir. Bu anlamda, seçme hakkına uygulanacak kanuni sınır ve koşullar, seçme hakkının bir temel hak olduğu göz önünde bulundurularak, keyfi uygulamalarda kaçınılmak suretiyle gerçekleştirilmelidir[149].

Genel oy ilkesi, "Medeni ve Siyasi Haklar Sözleşmesi"nde açıkça düzenlenmişken, Avrupa'da düzenlenen bölgesel insan hakları sözleşmelerinde, sözleşmeye taraf devletlerin seçme hakkına ilişkin farklı düzenlemelerine sahip olmalarından dolayı genel oy ilkesine ilişkin düzenlemelere rastlanmamaktadır. Fakat "Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi"nin geliştirdiği içtihatlar neticesinde, seçme hakkına ilişkin genellik ilkesi sözleşme sistemine dâhil olmuştur[150].

Genellik ilkesi, kısıtlı oy ilkesinin karşıt kavramıdır, ancak bazı şartların varlığı halinde bu kuraldan sapılabilir. Günümüzde, genellik ilkesine, vatandaşlık, yaş, kamu hizmetlerinden yasaklı ve kısıtlı olmamak gibi koşullar getirilebilmektedir[151]. "Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi" yaş, vatandaşlık, ikamet şekline yapılacak kısıtlamaların meşru olduğunu ve genellik ilkesine aykırılık teşkil etmeyeceğini kabul etmiştir. Ancak yine "Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi" ülke nüfusuna dâhil grup ya da kategorideki bireylerin dışlanması durumunun, seçme hakkının amacına uygun bir sekide belirlenmesi gerektiğini belirtmiştir[152]. "Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi" kişi veya gurupların siyasi haklarının

---

148 Teziç (1998): s. 240.

149 Akartürk: s.53.

150 "Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi", genellik ilkesinden uzaklaşılması durumunda seçimle belirlenen yönetim ve bu yönetim tarafından hazırlanan kanunların demokratik anlamda geçerliliğinin tehlikeye girmesi söz konusu olacağını ve "Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi" tarafından düzenlenen korumanın genellik ilkesi ile sağlandığını belirtmiştir. Mahkeme'ye göre genellik ilkesi demokratik bir yönetimle yönetilen bir devlette bütün bireyleri kapsaması gereken temel bir ilke ve haktır. Ayrıntılı bilgi için bkz. Özçelik: s.243.

151 Gözler (2011): s.791-792.

152 "Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi" Matthews/Birleşik Krallık davasında verdiği 1999 tarihli kararda, Avrupa Parlementosu seçimlerinde, Cebelitarık'ta oturan bireylere seçme hakkı tanınmamasının, haklı bir gerekçeye dayanmayan, seçme hakkının elinden alınan kişiler kümesi oluşturması gerekçesi ile sözleşmenin

engellenmesinin genellik ilkesine ayrıca seçme hakkına zarar vereceği görüşündedir. "Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi" Aziz/Kıbrıs kararı ile Güney Kıbrıs Rum kesiminde yaşayan Türklerine seçme hakkı tanınmamasının etnik köken ile ilgili gerekçelere dayandığını ve ayrımcılık ile ilgili maddelerinde ihlal edildiğini tespit etmiştir[153].

Venedik Komisyonu tarafından hazırlanan ilke kararlarında[154], yaş, vatandaşlık, ikamet durumu, mahkûmiyet ve kısıtlı olmak durumlarına dayanarak, ölçülü olması ve

---

3. Maddesine aykırılık teşkil ettiğine karar vermiştir. Matthews/Birleşik Krallık, Başvuru numarası 24833/94, tarih 1999. Aynı şekilde Aziz/Kıbrıs davası ile ilgili verdiği kararda, Güney Kıbrıs Rum kesiminde ikamet eden İbrahim Aziz'in oy kullanmak için yaptığı başvurunun "Kıbrıs Türk Topluluğu üyesi" olması gerekçesi ile reddedilmesinin ayrımcılık ve seçme hakkına ilişkin maddeleri ihlal ettiğine hükmetmiştir. Ayrıca seçim yasası ile getirilen kuralların kişi veya grupların siyasi haklarını engelleyecek nitelikte olamayacağını belirtmiştir. Aziz/Kıbrıs, Başvuru numarası 69949/01, tarih 2004. Ayrıntılı bilgi için bkz. Özçelik: s.244-245.

153 Akbulut, Olgun(editör: Sibel İnceoğlu): Serbest Seçim Hakkı, İnsan Hakları Avrupa Sözleşmesi ve Anayasa-Anayasa Mahkemesine Bireysel Başvuru Kapsamında Bir İnceleme, İstanbul, 2013, s.546.

154 Genellik ilkesi, Venedik Komiyonunca hazırlanan "Seçim Konularında İyi Uygulamalar Kuralları"nın 3. Maddesinde düzenlenmiştir. 3. Madde: "1.1. Kural ve İstisnalar: Genel oy ilkesi kural olarak, bütün insanların oy kullanma ve aday olma hakkına sahip oldukları anlamına gelir. Ne var ki genel oy hakkı, belli bazı şartlara tabi tutulabilir ve aslında tutulmalıdır: a. Yaş i. Oy kullanma ve seçilme hakkı için bir asgari yaş şartı konmalıdır. ii. Oy kullanma hakkı, en azından, reşit olma yaşında kazanılmalıdır. iii. Aday olma, tercihe bağlı olarak oy kullanma hakkı ile aynı yaşta fakat her halükarda 25 yaşından sonra olmamak kaydıyla kazanılmalıdır. Belli görevler için (örn. Senato üyeliği, Devlet Başkanlığı) aranan yaş şartı saklıdır. b. Vatandaşlık i. Bir vatandaşlık şartı uygulanabilir. ii. Bununla birlikte, yabancılar için belli bir süre ikamet edildikten sonra yerel seçimlerde yabancılara oy hakkı tanınması tavsiye edilmektedir. c. İkametgâh i. Bir ikametgah şartı getirilebilir. ii. Bu durumda kastedilen, mutad meskendir. iii. Belli bir süre ikamet etme şartı, vatandaşlar için sadece yerel veya bölgesel seçimler için uygulanabilir. iv. Süreye ilişkin şart altı ayı geçemez, daha uzun bir süre ancak azınlıkların korunması amacıyla öngörülebilir. v. Oy kullanma ve aday olma hakkı, yurtdışında yaşayan vatandaşlara da tanınabilir. d. Oy kullanma ve aday olma hakkından mahrumiyet i. Bireylerin oy kullanma ve aday olma haklarından yoksun bırakılmaları, ancak aşağıdaki kümülatif şartlara tabi olarak öngörülebilir: ii. Kanunla öngörülmelidir. iii. Ölçülülük ilkesi göz önünde tutulmalıdır; bireyleri aday olma hakkından mahrum bırakmak için aranan şartlar, oy kullanma hakkından yoksun bırakmak için arananlardan daha yumuşak olabilir. iv. Yoksun bırakma, akıl hastalığı veya noksanlığı dolayısıyla ehliyetsizlik veya ciddi bir suçtan ötürü alınan bir ceza mahkumiyetine dayanmalıdır. v. Ayrıca, siyasi hakların geri alınması veya akli ehliyetsizlik bulgusu, sadece açık bir mahkeme kararıyla uygulanabilir." TBMM Araştırma Merkezi, Venedik Komisyonu (Avrupa Hukuk Yoluyla Demokrasi Komisyonu), Türkiye'ye İlişkin Görüşleri, Seçimler Yargı Ve Referanduma İlişkin Karar Ve Uygulama

kanunla düzenlenmesi koşulu ile genellik ilkesinin sınırlanabileceği belirtilmiştir. Venedik Komisyonunun ilke kararlarına göre genellik ilkesine ilişkin sınırlamalar:

Yaş ile ilgili sınırlama: Seçmen olabilmek için belli bir erişkinliğe ulaşmış olmak gerekir, bu nedenle de seçme hakkı için asgari bir yaş belirlenmesi gerekmektedir. Bu asgari yaş miktarı "siyasi rüşt yaşı" olarak da adlandırılmaktadır[155]. Seçme hakkı için belirlenen asgari yaş başlangıçta yüksekti, ancak günümüzde "siyasi rüşt yaşı" 18'e kadar inmiştir. Ondokuzuncu yüzyılda seçmen olabilme yaşı genel olarak 30 olarak belirlenmiş, yirminci yüzyılın ilk yarısında 20-25 yaş arasında belirlenirken, yirminci yüzyılın ikinci yarısında Avrupalı demokratik devletlerin çoğunda seçmen olabilme yaşı 18 olarak belirlenmiştir. İngiltere'de 1969, Amerika'da 1971, Almanya'da 1970, Fransa'da 1974 tarihi itibariyle asgari seçmen yaşı 18 olarak belirlenmiştir. 1982 Anayasası'nın ilk halinde seçmen yaşı 21 iken,1987 yılında yapılan anayasa değişikliği ile 20 olarak ve en son 1982 Anayasası'nda 2001 yılında yapılan anayasa değişikliği ile 18 olarak belirlenmiştir[156].

Vatandaşlık ile ilgili sınırlama: Seçme hakkının tanınması için vatandaş olma gibi bir şart getirilebilir ancak yerel seçimler için belli süre ikamet etme şartı ile yabancılara seçme hakkı tanınması Venedik Komisyonu tarafından tavsiye edilmiştir.

İkamet ile ilgili sınırlama: Seçme hakkının kullanılması ile ilgili ikamet şartı getirilebilir. Yine Venedik Komisyonu, genel seçimler için asgari ikamet süresi belirlenemeyeceği ancak yerel seçimler için altı ayı geçmemek üzere asgari ikamet süresi belirlenebileceği yönünde tavsiyede bulunmuştur.

Kodları, https://www.tbmm.gov.tr/yayinlar/venedik_komisyonu.pdf, s:173-174.

155 Teziç: s.306.

156 Kabaoğlu, İbrahim Ö.: Anayasa Hukuku Dersleri, İstanbul, 2015, s.126.

Kısıtlılık ile ilgili sınırlama: Belli koşullara bağlı olarak, bireylerin seçme hakkının kısıtlanması mümkündür. Bu koşullar; kısıtlanmanın kanunla düzenlenmesi, ölçülü olması, dayanak yargı kararı bulunan zihinsel bir neden ya da ciddi bir suç nedeni ile mahkûmiyet nedenine dayanması gerekmektedir.

Seçmen kütüklerine kayıtlı olmak ile ilgili sınırlama: Seçmen kütüğü; seçime katılan seçmen listelerini gösteren, doğru ve güncel belgedir. Seçmen kütüklerinin en az yılda bir güncellenmesi, alenen yayınlanması, idari ya da yargısal denetime tabi olması gerekmektedir.

Türkiye'de seçme hakkı ile ilgili, ırk ya da eğitime dayanan sınırlı oy uygulamasına rastlanmamış ancak uzun süre malvarlığı, vergi ödeme ve cinsiyete dayalı sınırlamalara rastlanmıştır. 1. meşrutiyetten itibaren seçmen olmak için vergi ödeme şartı, İstanbul ve çevresinde seçmen olabilmek için, gayrimenkul sahibi olmak şartı aranmaktaydı, ancak bu şartlar "İntihab-ı Mebusan Kanunu"nda yapılan değişiklikle kaldırılmış, 1923 seçimlerinde oy kullanabilmek için, vergi ödeme koşulu aranmamıştır. 5 Aralık 1934 yılında da kadınlara seçme hakkı tanınarak, seçme hakkında cinsiyete dayalı sınırlamalar kaldırılmıştır.

Genellik ilkesi, 1982 Anayasası 67/2 maddesinde kabul edilmiştir. Bu madde gereğince, seçme hakkını zenginlik, eğitim, ırk, cinsiyet bakımından sınırlama yapılmadan bütün vatandaşlara tanınmıştır. 28.09.1994 tarih, 4044 sayılı "4 Aralık 1994 tarihli Milletvekili ve Mahalli İdareler Ara Seçimi Yapılması Hakkında Kanun"un, seçmen kütüklerinin güncelleştirilmesini düzenleyen, ancak askerlik hizmetinden terhis olanlar ve seçim mahalline tayin olan yeni memurlarla sınırlı tutan 2. maddesi, Anayasa Mahkemesi tarafından Anayasaya aykırı olduğu tespit edilerek iptal edilmiştir[157].

[157] Yüzbaşıoğlu, Necmi: Türkiye'de Uygulanan Seçim Sistemleri Ve Bunlara İlişkin Anayasa Mahkemesi Kararlarına Göre Nasıl Bir Seçim Sistemi, İHFM C. LV(1996), s.104. Anayasa Mahkemesi 16/11/1994 tarih ve E. 1994/83, K. 1994/78 sayılı Kararı gerekçesi: "Demokrasi, yönetenlerin yönetilenler tarafından serbest ve dürüst seçimler yoluyla seçildikleri bir rejim olarak da tanımlanabilir. Öyle ise, seçme hak ve özgürlüğü demokratik bir Devlet yönetiminin vazgeçilmez koşulları arasındadır. Anayasa'nın 67. maddesinde bu hak ve özgürlüğü güvence altına alacak ilkeler belirlenmiştir. Genel oy ilkesi, demokrasilerin vazgeçemeyeceği en temel ilkelerden birini oluşturmaktadır. Yasakoyucu, bu konudaki düzenlemelerini Anayasa'nın 13.

C) BİREYSELLİK İLKESİ

Bireysellik ilkesine göre, seçme hakkının öznesi kişidir ve her bireyin tek oy hakkı vardır. Bireysellik ilkesi gereğince, seçme hakkı bireye, meslek, ekonomik durum, sosyal veya özel topluluklara dâhil olmak nedeniyle kazanılan sıfat gibi nedenlere bağlı olarak değil, tabi olduğu ülkenin vatandaşı ve üyesi olması nedeniyle tanınmaktadır. Yani bireysellik ilkesine göre seçme hakkı, sosyal topluluk, sınıf ve mesleki duruma göre belirlenemez[158].

Bireysellik ilkesinin temeli de Fransız Devrimine dayanmaktadır. Devrimden önceki dönemde Fransa'da toplumsal sınıflar, asiller, rahipler ve son olarak da halktan oluşmaktaydı ve mecliste de bu üç sınıf temsilcileri vasıtasıyla üç ayrı tabaka şeklinde temsil ediliyorlardı. Devrim ile birlikte de milli birliğin sağlanması için sınıflara dayanan seçim sistemi kaldırılarak, bireysellik ilkesine dayanan seçim sistemi benimsenmiştir. Bu ilke sonucunda da vatandaşların bu üç sınıfa ayrılmasına sebebiyet veren kuruluş ve dernekler 1791 tarihli "Le Chapelier Yasası"nın çıkarılması ile kişisel iradenin engellenmesi nedeni ile yasaklanmıştır[159].

Seçimler, ülkenin tamamında ve birey esas alınarak yapılmaktadır, ancak ülkenin tamamı seçim çevrelerine ayrılarak seçim gerçekleştirilmektedir. Ülkenin seçim çevrelerine ayrılması siyasi bir tercih olabileceği gibi, seçimlerde kolaylık sağlanması amacını taşımaktadır. Bu açıdan bireysellik ilkesi, siyasi temsilci, kendisine oy kullananların ya da seçildiği bölgenin değil, bütün milleti temsil etmektedir[160].

---

maddesinde sözü edilen "demokratik toplum düzeninin gereklerine" uygun biçimde yapmak zorundadır. Bu sınırın aşılması hiç kuşkusuz genel oy ilkesini zedeler. Genel oy ilkesine, seçme hakkına, yaş, kısıtlılık veya özellik gösteren kimi görevler de bulunma gibi "makûl" nedenlerle sınırlamalar getirilebilir. Ancak, getirilecek sınırlamaların yasakoyucunun takdiri dışında bırakılan anayasal ilkeleri zedelememesi ve demokratik toplum düzeninin gereklerine aykırı olmaması gerekir. Hakkın özüne dokunan düzenlemeler genel oy ilkesini zedeleyecektir. Terhis olan askerlerle tâyin edilen memurlar dışında kalan ve seçme hakkı bulunmasına karşın çeşitli nedenlerle sandık listesine yazılmayan vatandaşların seçme hakkını ellerinden almak Anayasa'nın 67. maddesinin ikinci fıkrasında yazılı genel oy ilkesine ve 13. maddesinin ikinci fıkrasında yazılı demokratik toplum düzeninin gereklerine aykırı düşmektedir." AYMK, E.1994/83, K.1994/78, k.t. 16.11.1994, R.G: 18.11.1994-22115.

158 Akartürk: s.62.

159 Teziç, Erdoğan: Anayasa Hukuku, İstanbul, 2015, s.311-312.

160 Teziç (1998): s.247.

Bireysellik ilkesinin karşıtı olarak, "mesleki oy ilkesi" ve "topluluk/sosyal oy ilkesi" gösterilebilir. Mesleki temsil, temsil biriminin kişiye dayanmayacağı görüşünü temel almaktadır. Bu görüşe göre milletin yapısı, kişilerin dışında, ortak çalışma ve menfaat sonucunda oluşmuş, mesleki topluluklardan oluşan komplike bir oluşumdur. Duguit'e göre mesleki topluluklar sosyal yapının, dayanağını oluştururlar. Kişinin değeri ve topluma katkısı, mesleki guruplara katılması durumunda söz konusu olacaktır. Bu görüşün savunucularına göre, kişilerin yerine mesleki gurupların temsili esas alınmalıdır. Bu bakımdan mesleki temsil şu açılardan eleştirilebilir. 1- Bu temsil türü, milli egemenlik ile bağdaşmamaktadır. 2- mesleki temsil usulünde gurupların tespiti ve tespit edilen gurupların temsil oranlarının belirlenmesi büyük zorluklara neden olacaktır. Ekonomi ile ilgili problemlerin karmaşık ve teknik özelliklere sahip olması, yürütmenin güçlenmesi nedenlerindedir, bu durum da yasamanın gücünü yitirmesine neden olmaktadır. Bu sebeple de günümüzde mesleki temsilin yasama organının güçlenmesi ve etkili olabilmesi için uygulanması gerektiğini savunanlar bulunmaktadır[161].

Mesleki temsil (korporatif) sisteminde üç farklı çeşit bulunmaktadır.

1- Bütün yasama organının mesleki temsile göre belirlenmesi. Örneğin;1928 tarihli kanun ile düzenlenen İtalyan "Meslek Birlikleri Ulusal Meclisi"

2- Yasama organının oluştuğu iki meclisten birinin klasik diğerinin mesleki temsil sistemine göre belirlenmesi. Romanya, Yunanistan ve İrlanda'da örneklerine rastlanmıştır.

3- Yasama Meclisi klasik yöntemle seçilirken, ayrı olarak danışma niteliğinde ekonomik konsey kurulması. 1958 Fransız Anayasası ve 1982 Türk Anayasası (2010 değişikliği) düzenlenen "ekonomik ve sosyal konsey"ler örnek gösterilebilir[162].

D) KİŞİSELLİK İLKESİ

Kişisellik ilkesi, seçme hakkına sahip kişinin oyunu başkası aracılığı, vekâlet ya da temsil yolu ile değil, bizzat kendisi tarafından kullanılmasıdır. Seçme hakkı kişiye sıkı sıkıya bağlı bir hak niteliğindedir ve bireyin ayrılmaz bir parçası olarak, başkasına devredilemez ve temsilci kullanılamaz.

---

161 Teziç (1998): s.248.

162 Göze, Ayferi: Korpotif Devlet, İÜHF Yayını, No:299, İstanbul, 1968.

Türkiye'de 26 Nisan 1961 tarih, 298 sayılı "Seçimlerin Temel Hükümleri ve Seçmen Kütükleri Hakkında Kanun" madde 2/2 "Seçmen oyunu kendisi kullanır" düzenlemesi gereği, seçmen sandık başında bizzat kendisi oy kullanmalıdır[163]. Yine 298 sayılı Kanunun 75/2.maddesinde "Seçmen, oy pusulasını kapalı oy verme yerinde, kendi eliyle katlayıp, zamklı kenarını yapıştırmak veya zarf kullanılan seçimlerde zarfa koyup kapatmak zorundadır" ve 93/1 maddesinde ".. seçmen..birleşik oy pusulasını sandığa bizzat atar" düzenlemeleri gereğince hukukumuzda her seçmenin kendi sandığında, bizzat oy kullanabilmektedir. Diğer ülkelerde olduğu gibi hukukumuzda gıyabi oy uygulaması kabul edilmemiştir. Türk Kanunlarında seçme hakkı kişiye sıkı sıkıya bağlı şeklinde düzenlenmiştir. Kanun koyucuların gıyabi oy uygulamasına ilişkin bu kesin kararlılığının nedeni, geçmiş zamanda yapılan seçimlerde yaşanan güvensizliklerin yeniden yaşanılmasını istememesi olabilir[164]. 298 sayılı "Seçimlerin Temel Hükümleri ve Seçmen Kütükleri Hakkında Kanun" 93/2 maddesi "Körler, felçliler veya bu gibi bedeni engellilikleri açıkça belli olanlar, bu seçim çevresi seçmeni olan akrabalarından birinin, akrabası yoksa diğer herhangi bir seçmenin yardımı ile oylarını kullanabilirler. Bir seçmen birden fazla malule refakat edemez" düzenlemesi ile kör, felçli ve sakatlar için dahi gıyabi oy uygulaması yoluna gidilmemiş, yardım yoluyla bu seçmenlerin oy kullanmasına izin verilmiştir.

298 sayılı "Seçimlerin Temel Hükümleri ve Seçmen Kütükleri Hakkında Kanun"un ilk halinde yurt dışında yaşayan vatandaşlarımız için uzaktan oy kullanma imkânı tanınmamıştı. Sadece yurt dışında yaşayan vatandaşların son ikamet ettikleri yer seçmen kütüklerine istekleri halinde kayıtlarının yapılabileceğine ilişkin bir düzenleme bulunmaktaydı. Bu durumda yurt dışında bulunan vatandaşlarımızın siyasal haklardan yararlanmasına engel olmaktaydı. 298 sayılı "Seçimlerin Temel Hükümleri ve Seçmen Kütükleri Hakkında Kanun"nda 13.03.2008 yılında yapılan değişiklikle kanuna eklenen 94/A maddesi ile yurt dışında ikamet eden vatandaşlarımızın, milletvekili genel seçimlerinde, Cumhurbaşkanı için yapılan seçimlerde ve yapılacak olan halkoylamalarında oy kullanabilecekleri düzenleme altına alınmıştır. Böylece yurt dışında ikamet eden vatandaşlarımızın için gıyabi oy uygulaması tanınmıştır.

---

163 Akartürk: s.63.

164 Karamustafaoğlu: s.146-147.

Tabi ki bu kişisellik ilkesinin olumsuz yönlerini telafi etmek amacıyla, bu kuralın istisnaları bulunmaktadır. Zira seçim zamanı bazı engeller nedeni ile şahsen oy kullanamayacak durumunda olan kişiler için, bazı hukuki ve idari kolaylıklar sağlanmıştır. Gıyabi oy usulü olarak adlandırılan bu sistemin amacı, demokratik ilkelere uygun bir şekilde seçime katılımın arttırılması ve seçme hakkının mümkün olduğunca çok kişiye ulaşma imkânının sağlanması, seçmene oy kullanması ile ilgili kolaylık sağlamaktır. Gıyabi seçmenleri şu şekilde belirtebiliriz:

1- İş, hizmet ve meslekleri gereği, seçim zamanında seçim çevresinin uzağında bulunanlar,

2- Sakat, hasta, yaşlı, yatalak ve lohusalar,

3- Seçim zamanı yolculuk yapmak zorunda kalanlar,

4-Seçim zamanı, yetkililer tarafından, seçimle ilgili güvenlik ya da ilgili başka bir iş için görevlendirilenler,

5- Oy merkezlerine çok uzak yaşayan, deniz veya hava yolculuğu yapılmaksızın bu merkezlere ulaşılamayacak olan kişilerdir[165].

Seçmenin gıyabi oy kullanması için beş yöntem benimsenmiştir[166].

1- Gıyabi seçmenin evde oy kullanması. Uygulamasına İsviçre'nin bazı kantonlarında rastlanmaktadır. Hasta ve sakat seçmenler için uygulanan yöntemde istek halinde sandık heyeti hastalığı ve sakatlığı bulunan seçmenlerin kendi evlerinde oy kullanmalarına imkân sağlamaktadır.

2- Gıyabi seçmenlerin bulundukları yerde oy kullanması. Bu uygulamada, kişinin kayıtlı bulunduğu seçim çevresi dışında görevi nedeniyle bulunanlara ve kendi sandığı dışında başka bir seçim sandığında görevli olarak bulunanların gıyabi oy kullanmalarına imkân sağlanmaktadır. Türkiye'de 298 sayılı kanun gereğince sandık kurulu başkan, üyeleri, bina sorumluları, kolluk güçleri ve diğer görevlilerin görevli oldukları sandıkta oy kullanmaları bu usule örnek olarak gösterilebilir. 298 sayılı "Seçimlerin Temel Hükümleri ve Seçmen Kütükleri Hakkında Kanun" madde 94: "*İlçe seçim kurulu başkanı, seçimin yapıldığı çevrede*

[165] Karamustafaoğlu: s.141-142.

[166] Gözler (2011): s.710-711.

oy verme hakkına sahip olduğu halde, görev yaptığı sandığa ait seçmen listesinde kayıtlı bulunmayan; a) Sandık kurulu başkan ve üyeleri ile bina sorumlularının, b) Seçimin güvenliğini sağlamakla görevli kolluk güçlerinin, c) İlçe seçim kurulu tarafından sandık kurulu üyelerini görev yerine ulaştırmak için görevlendirilmiş kişilerin, her birine seçmen olduğunu ve hangi seçimde oy kullanabileceğini gösteren ve sandık seçmen listesindeki bilgileri kapsayan bir belge verir. Ayrıca, bu seçmenlerin esas kayıtlı olduğu sandık seçmen listesine meşruhat verilmek üzere kayıtlı bulunduğu sandık kurulu başkanlığına durumu yazı ile bildirir. Bu madde uyarınca, ilçe seçim kurulu başkanı tarafından kendilerine oy kullanma hakkı bulunduğuna ilişkin olarak belge verilen görevliler, bu belge ile görevli oldukları sandık bölgesinde oy verirler."şeklindedir.

3- Posta yoluyla oy kullanma usulü. Avusturya, Amerika, Almanya[167], Danimarka gibi ülkeler posta ile oy verme usulünün kapsamını geniş tutmuştur. Seçmenin, seçim zamanında seçim bölgesinde bulunmaması bu ülkeler için geçerli bir neden sayılmıştır. Bazı Ülkelerde ise belli koşullara bağlanmıştır. Örneğin, Eski Yugoslavya ve Hindistan'da asker ve dışişleri görevlileri, İngiltere, Fransa ve İrlanda, yaşlı, asker, hasta, loğusa ve sakatlara bu usulden yararlanma imkânı tanımıştır. Yine Rusya'da İş gerekçesi ile seçim bölgesinde bulunamayanlar ya da başka yere taşınanlar seçmen kartları ile oy kullanabilme imkânına sahiptirler ve fiziki engeller dolayısıyla sandığa gidemeyenler için gezici seçim sandıkları bulunmaktadır. İngiltere'de seçmen seçimden doksuz iş günü önce başvuru yaparak, seçim görevlisine yurtiçi bir adres bildirir. Seçmenin bildirilen adresine oy pusulası, doğruluk kâğıdı ve zarf gönderilir. Postadan edinilen oylar için ayrı bir seçmen sandığı bulunmaktadır. Sandık temsilcileri ile zarf açılır ve oylar kontrol edildikten sonra diğer oylara eklenir. Amerika'da ise, gıyabi seçmen dilekçe ile şahsen veya posta aracılığı ile ilgili birime başvuru yapar. Başvuru süresi Amerika'nın federal yapısı nedeni ile eyaletlerinde değişiklik göstermektedir.

[167] Almanya'nın 7 Mayıs 1956 Tarihli Federal Seçim Kanunu 36.maddesi: "(1) Mektupla seçimde seçmen, a) seçim kartım, b) ayrı bir kapalı zarfa konulmuş olan oy pusulasını, kapalı bir seçim mektubu zarfı içerisinde, en geç seçim günü saat 18 e kadar eline geçecek surette, seçim kartının tanzim olunduğu seçim çevresinin çevre seçim idarecisine göndermeğe mecburdur. (2) Seçmen, seçim kartında ayrıca, oy pusulasını bizzat doldurmuş olduğunu yemin yerine kaim olan bir beyanla temin etmeğe mecburdur. (3) Resmî seçim mektubu zarfı içerisinde gönderildiği takdirde, Federal Alman Posta idaresi, seçim mektuplarım ücretsiz olarak nakletmekle mükelleftir" mektupla kullanılacak oy hakkını düzenlemektedir. Kalpsüz, Turgut (tercüme eden): Almanyanın 7 Mayıs 1956 Tarihli Federal Seçim Kanunu, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, 1961, Sayı: 1 Cilt: 18 s.535.

Dilekçede hangi seçim çevresinde bulunduğu, ne kadar süredir ikamet ettiği, engel veya sebebin çeşidi, istem ve adres belirtilir. Ayrıca isteme ilişkin istem dilekçesinde yemin ve imza bulunması gerekir. Amerika'nın bazı devletlerinde hastalık veya sakatlık gibi bir gerekçe varsa bunların doktor veya hastane raporu ile belgelendirilmesi gerekmektedir[168]. 1976 yılına gelininceye kadar Fransa'da sıkı şartlara bağlı olarak uygulanmıştır. Türkiye'de ise 26 Nisan 1961 tarih, 298 sayılı "Seçimlerin Temel Hükümleri ve Seçmen Kütükleri Hakkında Kanun" 13.03.2008 tarih 5790 sayılı kanun ile 94/a maddesi eklenmiş, ilgili maddeye göre yurtdışında ikamet eden Türk Vatandaşları'nın mektupla oy kullanması düzenlenmiştir. Ancak ilgili kanun maddesi Anayasa Mahkemesi kararı ile iptal edilmiştir[169].

4- Vekil aracılığı ile oy kullanılması. Bu usulün tanındığı devletlerde[170], genellikle sakat, hasta ve körler için kabul edilmiştir, ayrıca seçmen sayı ve yetkileri sınırlıdır. Japonya, Monako ve Eski Yugoslavya vekil aracılığı ile oy kullanma hakkını okuma yazma bilmeyenlere, İngiltere ve Fransa seçim bölgelerine uzakta görev yapan askerlere tanımıştır. İngiltere'de vekillerin İngiliz vatandaşı olması, seçmen yaşını doldurması, kısıtlı olmaması, tek vekil gösterilmesi ve vekilin de tek seçmen adına oy kullanabilme koşulları getirilmiştir[171]. Bu yöntem halen İsviçre'nin bazı kantonlarında oy kullanamayacak durumda yaşlı ve sakat olan seçmenler için uygulanmaktadır[172]. Yine Amerika'da bu sistem ile ilgili kurumlar bulunmaktadır. Seçim Müfettişleri bu usulün denetimi ve sayım işleri ile ilgilenmektedirler. Bu usulde vekâlet iptal edilene kadara geçerlidir. İsveç'te de Avrupa Parlamentosu seçimlerinde bu usul uygulanmaktadır. Hastalık, özürlü olmak, yaşlılık, tutukevi ve cezaevinde bulunmak gibi nedenlerle ile seçim sandığına gidemeyenler için tanınmıştır. Seçme hakkı sahibinin eşi, beraber yaşadığı kişiler, bakıcı ve çocuklar vekil olarak seçilebilmekte ve vekâlet verenin akrabası olmayan şahit eşliğinde oy kullanılabilmektedir[173].

---

168 Karamustafaoğlu: s.142-144.

169 Anayasa Mahkemesi E.2008/33, K.2008/113, 29.05.2008 tarihli kararı ile yurtdışında ikamet eden Türk Vatandaşları'nın mektupla oy kullanmasını serbestlik ve gizlilik kararlarını ihlal ettiği gerekçesi ile düzenlemeyi iptal etmiştir. Ayrıntılı bilgi için bkz. Akartürk: s.64.

170 Avusturya, İsviçre, İngiltere, Yugoslavya, Monaka, İsveç, Japonya gibi ülkeler.

171 Karamustafaoğlu: s.144-145.

172 Akartürk: s.64.

173 Yavaşgel, Emine: Tesilde Adalet ve Siyasal İstikrar Açısından Seçim Sistemleri ve Türkiye'deki Durum,

5- Elektronik oy, çok yaygın bir yöntem değildir. Amerika, Belçika, Hindistan, Fransa, Hollanda, Estonya, Brezilya, Venezuella gibi ülkelerde rastlanmaktadır. Oy bilgisayarı/makinası, internet ve elektronik kiosk yöntemleri ile uygulanmaktadır. Bu yöntem, seçim sürecinin kolaylaşması, hızlı oy sayımı, maliyetlerin azalması yönlerinden avantajlıdır[174]. Ancak gizlilik, serbestlik ve dürüstlük gibi seçme hakkının demokratik ilkelerine uygun olmadığına ilişkin görüşler de bulunmaktadır[175]. Seçmenin şifresini yakınlarıyla paylaşması ya da başkasına kendi adına oy kullanması için paylaşması gibi durumlar kişisellik ilkesi ile bağdaşmamaktadır. Aynı şekilde elektronik ortamda oyun gizliliğinin sağlanması pek mümkün değildir. Baskı ve menfaatle bu sistemin kötüye kullanılması mümkündür. Son olarak elektronik ortam seçim hilelerine uygun olduğundan seçimlerin güvenli ve dürüst olması sağlanamayabilecektir.

Bu usuller uygulanırken çok dikkatli ve titiz olunması gerekmektedir. Seçme hakkının serbestliği ve gizliliği gibi ilkelere ve seçimin demokratik bir seçim olmasına zarar verilmemesi gerekmektedir.

Kişisellik ilkesi ile ilgili düzenleme, Venedik Komiyonunca hazırlanan "Seçim Konularında İyi Uygulamalar Kuralları"nın 5. Maddesinde belirtilmiştir. 5. Madde: "*Aşağıda sayılanlar doğrudan oy ile seçilmelidir: i. ulusal parlamentonun en az bir kanadı; ii. ulus- altı (sub-national) yasama meclisleri; iii. yerel yönetimler*" şeklindedir[176]. Bu maddeye göre, ulusal parlemento, yasama meclisi üyeleri ve yerel yöneticilerin doğrudan oy ile seçilmeleri tavsiye edilmektedir.

E) GİZLİLİK İLKESİ

Gizlilik ilkesi, seçme özgürlüğünün sonucu olarak, seçmenin kime oy verdiğinin üçüncü kişilerin bilmesi durumunda oluşabilecek her çeşit baskıdan korunması anlamına gelmektedir[177]. Seçme hakkı ve seçimler bakımından güven sağlayıcı ve çok önemli, hem hak

---

Ankara, 2004, s.71-72.

174 Akartürk: s.64-65.

175 Gözler (2011): s.662-663.

176 TBMM Araştırma Merkezi, Venedik Komisyonu (Avrupa Hukuk Yoluyla Demokrasi Komisyonu), Türkiye'ye İlişkin Görüşleri, Seçimler Yargı Ve Referanduma İlişkin Karar Ve Uygulama Kodları, https://www.tbmm.gov.tr/yayinlar/venedik_komisyonu.pdf, s:178.

177 Akartürk: s.60.

hem de yükümlülük niteliğinde bir kuraldır. Bu ilkenin amacı, oy kullanılırken seçmenin etki ve baskıya maruz kalmaması, kendi iç dünyasına göre tercih ve düşünceleriyle çevre etkisinden uzak karar vermesidir. 19. Yüzyıla kadar oy verme, genelde "açık oy usulü"nün en eski hali olan "viva voce" denilen sözlü oy usulünde yapılmaktaydı ve seçme hakkı bir kamu görevi olarak kabul edilmekteydi. Özellikle John Stuart Mill ve "açık oy usulü"nü savunan diğer düşünürler tarafından, seçme hakkının bir hak değil, görev olduğu ve kamu tarafından vatandaşa sunulan bir emanet niteliğinde olduğu gerekçeleri ile "açık oy usulü" uzun süreler savunulmuş ve uygulanmıştır. Yine Montesquieu'e göre, "açık oy usulü" eğitici olması yönünden ayrıca halka bilgili ve aydın kişilerin yardım ve yol göstermeleri açısından faydalı bir sistemdir. Bu usulü savunanlar, "açık oy usulü"nün yaratacağı tartışma ortamı, seçmenlerin birbirlerinin görüş, düşünce, çıkar ve yapılarını görüp, kamuoyunun oluşmasını sağlayacağını düşünmektedirler. Genellikle "genel oy ilkesi"ne karşı görüşte sahip olan sınıflar "gizli oy usulü"ne de karşı çıkmışlardır. Çünkü gizlilik ilkesinin kabul edilmesi ile efendi uşağı üzerindeki, patron da çalışanı üzerindeki hâkimiyetinin zarar göreceğinden endişeleniyordu[178]. "Açık oy usulü"nün savunucularından bazıları ise bu usulün cesaret, sorumluluk ve dürüst olmak gibi erdemli davranışların, gizlilik ilkesinin ise korkaklık gibi davranışların ürünü olduğunu, gizlilik ilkesinin uygulanması durumunda, seçmenler kullandıkları oyun hesabını vermeyeceklerinden, gizlilik ilkesi ile kullanılan oyların seçmenler tarafından sorumluluğunun kabul edilmeyeceği savunmaktadırlar[179].

"Açık oy usulü" ile ilgili ileri sürülen bu görüşlerin aksine uygulamada "açık oy İlkesi"nin birçok sıkıntısı bulunmaktadır. Bu sistem oy hakkı sahibi üzerinde baskı uygulanmasına, oy hakkı sahibinin oyunun yönlendirilmesine ve oy kullanırken çekimser davranmasına, oyların satın alınmasına sebebiyet verebilecektir. Gizlilik ilkesinin uygulanmasında ise seçmenin kime oy verdiği bilinemeyeceğinden, özellikle baskı ve oy satın alma durumları söz konusu olmayacaktır[180].

İngiltere'de özellikle 1968 yılında düzenlenen seçimlerde meydana gelen aşırı yolsuzluklar, gizlilik ilkesinin önemini açıkça göstermiştir. Bu ilke ile ilgili düzenleme, 1971 yılında Lordlar Kamarası tarafından reddedilmiştir. Ancak gizlilik ilkesini savunanların

178 Karamustafaoğlu: s.150-153.

179 Akartürk: s.61.

180 Gözler (2011): s.712.

girişimleri sonucunda 1872 yılında gizli oya ilişkin kanun kabul edilmiştir. Görüldüğü gibi, bu ilkenin kabul edilişi de zorlu süreçlerden geçmiştir. Gizlilik ilkesinin ilk uygulandığı ülke ise Avusturalya'dır, bu nedenle bu ilke Avusturya usulü gizli oy olarak da adlandırılmaktadır. Avustralya ve Fransa'da 1852 yılında, İtalya'da 1859 yılında, İngiltere'de 1872 yılında, Belçika'da 1877 yılında, Amerika'nın Federe Devletlerinde 1888 yılında, Almanya'da 1920 yılında gizlilik ilkesi kabul edilmiştir[181].

Günümüzde de "açık oy usulü" tamamen ortadan kalkmamıştır, küçük topluluk ve kurullarda, komisyon toplantıları, bazı sendika kararlarında ve meclis genel kurullarında bu usulden yararlanılmaktadır. Gizlilik ilkesi bazı az gelişmiş ülkelerde de kısmi bir şekilde uygulanmaktadır. Örneğin, Afrika'da bulunan bazı ülkelerde fısıltı oyu denen bir yöntem uygulanmaktadır.

Gerçekte gizlilik ilkesi ile serbestlik ilkesinin alanı dâhilindedir. Gizlilik ilkesi oy hakkı sahibinin baskı altına alınmadan, serbest bir şekilde seçimlere etki edebilmesi durumunda bir anlam taşıyacaktır. Uygulamada gizlilik ilkesi, seçmenin oyunu diğer şahısların gözlemleyemeyeceği ve kontrol edemeyeceği bir seçim kabininde kullanabilmesi, oyun kullanıldığı pusulanın kapalı bir zarfta muhafaza edilmesi ve seçmenin oyunu bizzat oyların toplandığı sandığa atabilmesi gibi gizlilik kurallarının uygulanmasını gerektirir[182].

Türkiye'de anayasa ve seçim kanununda gizlilik ilkesi hüküm altına alınmıştır. Gizlilik ilkesi ile ilgili ilk düzenleme 1876 Kanun-i Esasi'nin 66.maddesinde düzenleme altına alınmıştır. 66. maddede geçen 'reyi hafi' seçimleri gizli oy usulüne göre yapılması anlamına gelmektedir[183]. 1924 Anayasası'nda ve bu dönemde geçerli olan seçim kanunlarında gizlilik ilkesi düzenlenmemiş ve bu dönemde yapılan seçimlerde "açık oy usulü" uygulanmıştır. 1946 yılına kadar oy hakkının gizliliği ile ilgili yeterli tedbirler alınmamış olup, gizlilik ilkesi 1950 yılına kabul edilen "Milletvekilleri Seçimi Kanunu" benimsenmiştir. 1961 Anayasası 55. maddesi ve 1982 Anayasası 67. maddesi ile gizlilik ilkesi düzenleme altına

---

181 Karamustafaoğlu: s.154-155.

182 Cotteret/ Emeri: s.33.

183 '1876 Kanun-i Esasi madde 66:'Emri İntihaba reyi hafi kaidesi üzerine müessestir. Sureti icrası, kanunu mahsus ile tayin olunacaktır.'1876 Kanun-i Esasi'nin tam metni için bkz. https://anayasa.tbmm.gov.tr/docs/1876/1876ilkmetinler/1876-ilkhal-turkce.pdf, Gözübüyük, Seref A./ Kili, Suna:Türk Anayasa Metinleri 1839-1980, Ankara, 1982, s.35.

alınmıştır. 26 Nisan 1961 tarih ve 298 sayılı "Seçimlerin Temel Hükümleri ve Seçmen Kütükleri Hakkında Kanun" ile de gizlilik ilkesi ile ilgili gerekli maddeler düzenleme altına alınmıştır. Kanun koyucu gizlilik ilkenin gerçekleşmesi için, oy kabinlerinin oluşturulması ve bu oy kabinlerinin gizliliğinin sağlanmasını 76. maddede düzenlemiştir. Seçmen oyunu oy kabininde kullanacak ve oy kabini boşalmadan oraya kimse giremeyecektir(m92). Seçmen de oy kabininde ideal bir sürenin üzerinde kalamayacaktır. Seçmen "oy pusulasını kapalı oy verme yerinde, kendi eliyle katlayıp, zamklı kenarı yapıştırmak veya zarf kullanılan seçimlerde zarfa koyup kapatmak zorundadır" (m. 75). Seçmen zarfı sandığa bizzat atar (m. 93). Bu düzenlemeler gizlilik ilkesini koruma amacı ile yapılmış düzenlemelerdir.

Gizlilik ilkesi, "Medeni ve Siyasi Haklar Sözleşmesi" 25/b maddesi ile yaptığı "Genel ve eşit oya dayalı ve seçmenlerin özgür iradesinin ifadesini sağlayacak gizli oyla yapılan gerçek periyodik seçimlerde oy verme ve seçilme… hak ve imkânına sahiptir" düzenlemesi ve Avrupa insan Hakları Sözleşmesi 1 numaralı ek protokolde düzenlenen 3. Madde, "Yüksek Sözleşmeci Taraflar, yasama organının seçilmesinde halkın kanaatlerinin özgürce açıklanmasını sağlayacak şartlar içinde, makul aralıklarla, gizli oyla serbest seçimler yapmayı taahhüt ederler" düzenlemesi ile açık bir dille ifade edilmiştir. Avrupa İnsan Hakları Komisyonu'na demokratik seçimler, seçmenlerin tercihlerini yaparken doğrudan veya dolaylı olarak zorlama ve baskı altında kalmaması için seçimlerin gizliliğinin sağlanması ile mümkün olacaktır. Burada sözleşmeye taraf ülkelere düşen yükümlülükler, gizlilik ilkesi ile ilgili gerekli önlemleri almaktır[184]. Gizlilik ilkesi, aynı zamanda seçmenler bakımından bir görev niteliğindedir. İlkenin bir hak olmanın yanında bir görev niteliğinde olduğu "Venedik Komisyonu İlke Kuralları"nda da dile getirilmiştir[185]. Komisyon tarafından hazırlanan

[184] Metin, Yüksel: AİHS Çerçevesinde ve AİHM Kararları Işığında Serbest Seçim Hakkı, Liberal Düşünce Dergisi, 2007, s.134

[185] Gizlilik ilkesi, Venedik Komiyonunca hazırlanan "Seçim Konularında İyi Uygulamalar Kuralları"nın 4. Maddesinde düzenlenmiştir. 4. Madde: "Gizli oy ilkesi a. Seçimlerin gizliliği ilkesi, uyulmaması halinde içeriği ifşa edilen oy pusulasının geçersizliği ile cezalandırılması gereken, seçmen açısından sadece bir hak değil aynı zamanda bir görevdir. b. Oy kullanma işlemi bireysel olmalıdır. Aile olarak oy kullanılması ve bir seçmenin diğer bir seçmenin üzerinde kontrole sahip olduğu diğer herhangi bir şekilde oy kullanma yasaklanmalıdır. c. Fiilen oy kullanan/kullanacak kişilerin listesi açıklanmamalı/yayınlanmamalıdır. d. Gizli oy ilkesinin ihlali yaptırıma tabi tutulmalıdır". TBMM Araştırma Merkezi, Venedik Komisyonu (Avrupa Hukuk Yoluyla Demokrasi Komisyonu), Türkiye'ye İlişkin Görüşleri, Seçimler Yargı Ve Referanduma İlişkin Karar Ve Uygulama Kodları, https://www.tbmm.gov.tr/yayinlar/venedik_komisyonu.pdf, s:178.

belgenin 4. maddesine göre seçmenin kural ihlali yapması durumunda, seçmen oyun geçersiz sayılması yaptırımı ile cezalandırılmalıdır. Gizlilik ilkesinin işlerliğinin sağlanması için seçmen bizzat oy kullanmalıdır. Bireyin başkası adına oy kullanması ya da bir başkasının oyuna müdahale etmesinin engellenmesi için gerekli tedbirler alınmalı, bunun sağlanması için ise oy listeleri yayınlamamalı ve gizlilik ilkesinin ihlali durumunda ilgililer cezalandırılmalıdır.

Yine Parlamenterler Meclisi tarafında hazırlanan, gizlilik ilkesinin önemini vurgulayan belge, siyasilere, seçimle ilgili gözlem görevleri bulunanlara ve oy kullananlara yönelik rehber olması amaçlanarak hazırlanmıştır. Parlamenterler Meclisi serbest ve adil seçimlerin sağlanması dolayısıyla demokratikleşmenin meşruluğu için önemli temel ilkelerden birinin gizlilik olduğu görüşündedir. Gizlilik ilkesi, seçmenin siyasi veya başka inancına göre verdiği kararın baskı altında değişmesini engeller. Gizlilik ilkesi kamuya güven oluşmasını sağlar. Parlamenterler Meclisi'ne göre de gizlilik ilkesi hem bir hak hem de bir görev niteliğindedir[186].

F) EŞİTLİK İLKESİ

Eşitlik ilkesi "tek kişi, tek oy ilkesi" (one man-one vote) olarak da adlandırılmaktadır, seçim veya referandumlarda oy kullanan bütün seçmenlerin, eşit ve tek oya sahip olması anlamına gelmektedir ve bu ilkeye göre hiçbir seçmen birden fazla oy kullanamaz. Eşitlik ilkesi, başta her bir bireyin oy hakkına sahip olması talebi, genellik ilkesinin sağlanması için talep edilmiştir. Sonrasında, kimsenin birden fazla oy sahibi olmaması amacı ile savunulmaya başlanmıştır. Çünkü eşitlik ilkesine aykırılık teşkil eden, bireylere birden fazla oy hakkı tanıyan çoğul oy ilkeleri uygulanmaktaydı. Günümüzde ise her seçmen sadece bir oy kullanabilir ve bu oy diğer kullanılan oylarla eşir değerdedir.[187]

Eşitlik ilkesi 1- Kullanılan oyun genellik ilkesine uygun olmasının sağlanması. 2- Kimsenin birden fazla oy sahibi olma yetkisi verilmemesi olmak üzere iki amaca hizmet vermektedir[188]. Ayrıca "Venedik Komisyonu İlke Kuralları"na[189] göre eşitlik ilkesi; sayısal

---

[186] Özçelik: 249.

[187] Özçelik: s.250.

[188] Karamustafaoğlu: s.130.

[189] Eşitlik ilkesi, Venedik Komiyonunca hazırlanan "Seçim Konularında İyi Uygulamalar Kuralları"nın 2. Maddesinde düzenlenmiştir. 2. Madde: "Eşit oy ilkesi Bu hak aşağıda belirtilen durumları gerektirir: 2.1.

olarak oyların eşitliği, seçme kudretindeki eşitlik, kadın-erkek eşitliği ve denkliği, halklar içindeki azınlıkların eşitliği ve fırsat eşitliği gibi taraf ve anlamları olan bir kavramdır.

1- Sayısal olarak oyların eşitliği; eşitlik ilkesi denilince ilk akla gelen "bir kişi, bir oy" uygulamasıdır. Bu anlam bakımından bakıldığında sayısal olarak oy eşitliği, çoğul ve katmerli oy uygulamalarına izin vermez. Ekonomik ve sosyal olarak imkânları nasıl olursa olsun,

---

Eşit oy kullanma hakkı: her seçmenin ilke olarak bir oy hakkı bulunur; seçmenlere birden fazla oy hakkının tanındığı seçim sistemlerinde her seçmen aynı sayıda oy hakkına sahiptir. 2.2. Eşit oy yetkisi: sandalyeler, seçim bölgeleri arasında eşit şekilde dağıtılmalıdır. i. Bu hak en azından parlamentonun alt kanadı seçimleri ile bölgesel veya yerel seçimlerde uygulanmalıdır: ii. Bu hak, sandalyelerin seçim bölgeleri arasında belirtilen şu tahsis kriterlerinden birinin kullanılarak açık ve dengeli şekilde dağıtılmasını gerektirir: nüfus, (azınlıklar dâhil) yerleşik vatandaşların sayısı, kayıtlı seçmen sayısı ve gerçekten oy kullanan kişilerin muhtemel sayısı. Bu kriterlerin uygun bir kombinasyonu öngörülebilir. iii. Coğrafi kriter ile idari hatta tarihi sınırlar göz önünde tutulabilir. iv. Bu konuda belirlenen kuraldan ayrılma %10'dan fazla olmamalı ve özel durumlar (yoğun bir azınlık topluluğunun veya seyrek nüfuslu bir idari yönetimin korunması gibi) hariç, % 15'in üzerine çıkılmamalıdır. v. Eşit oy yetkisini temin etmek adına, sandalye dağıtımı en az her on yılda bir, tercihen seçim dönemleri dışında gözden geçirilmelidir. vi. Çok üyeli seçim bölgelerinde sandalyeler tercihen, idari sınırlarla mümkünse tutarlı olması gereken seçim bölgesi sınırlarının yeniden tanımlaması yapılmayarak dağıtılmalıdır. vii. Seçim bölgesi sınırları yeniden tanımlandığında – tek üyeli sistemlerde olmalıdır – bu tanımlama: - tarafsız, - ulusal azınlıklara zarar vermeksizin yapılmalı; - üyelerinin çoğunluğu bağımsız olan ve içinde tercihen bir coğrafyacı ve bir sosyolog bulunan, söz konusu siyasi partilerin dengeli bir şekilde temsil edildiği ve gerekliyse ulusal azınlıkların da temsilcilerinin bulunduğu bir komitenin görüşleri dikkate alınmalıdır. 2.3. Fırsat Eşitliği İlkesi a. Fırsat eşitliği, partiler ve adaylar bakımından fark gözetmeksizin sağlanmalıdır. Bu ilke devlet makamlarının, özelikle aşağıda belirtilen hususlara ilişkin olarak tarafsız bir tutum benimsemelerini gerektirir: i. seçim kampanyası; ii. haber yayın süresi, özellikle kamuya ait medyada; iii. siyasi partilerin ve seçim kampanyalarının finansmanı. b. Konuya bağlı olarak eşitlik, sert veya oransal olabilir. Eşitlik ilkesi sert uygulanmaktaysa siyasi partilere, parlamentodaki mevcut güçlerine veya seçmenler tarafından gösterilen desteğe bakılmaksızın eşit düzeyde muamele edilir. Oransal olarak uygulandığında ise partiler seçimlerde aldıkları oy sonuçlarına göre muameleye tabi tutulmalıdırlar. Fırsat eşitliği özellikle, radyo ve televizyon yayınları, kamu fonları ve diğer mali desteklerde uygulanır. c. İfade özgürlüğüne uygun olarak, seçimlerdeki bütün katılımcılar için, seçim kampanyası ve propagandasına ilişkin olarak özel görsel-işitsel medyaya erişimde asgari bir sınır konulması konusunda yasal düzenleme yapılmalıdır. d. Siyasi partilerin, adayların ve seçim kampanyalarının finansmanı şeffaf olmalıdır. e. Fırsat eşitliği ilkesi bazı durumlarda, siyasi partilerin harcamalarının özellikle reklam konusunda, sınırlanmasına yol açabilir." TBMM Araştırma Merkezi, Venedik Komisyonu (Avrupa Hukuk Yoluyla Demokrasi Komisyonu), Türkiye'ye İlişkin Görüşleri, Seçimler Yargı Ve Referanduma İlişkin Karar Ve Uygulama Kodları, https://www.tbmm.gov.tr/yayinlar/venedik_komisyonu.pdf, s:175-176.

herkesin eşit oy hakkına sahip olması, demokrasinin siyasal alanda eşitlik temeline dayanmaktadır.

İkinci Dünya Savaşı bitinceye kadar, eşitlik ilkesine zarar veren uygulamalar yapılmıştır. Çoğul ve katmerli oy eşitlik ilkesine zarar veren usullerdendir ve sınırlı oy sisteminin bir uzantısı niteliğindedir. Mesela 1893 Belçika Anayasası'nda yapılan değişiklik sonucunda 25 yaşının tamamlayan vatandaşlara oy hakkı tanınmış, aynı zamanda bazı vatandaşlara 2-3 kez oy kullanma hakkı verilmiştir. Burada birden fazla oy kullanabilme kriteri de 35 yaşını geçmiş, evli ve çocuklu vatandaşlar, 5 frank ve üzerinde vergi ödeyen kişiler, 2000 franktan fazla değeri olan mülk sahipleri ve getirdiği faiz 100 veya daha fazla olan tahvil sahipleridir. Eğer seçmen bu şartlarda ikisini taşıyıp aynı zamanda üniversite diploması sahibi veya yüksek mertebede bir memur ise, bu şartlar dâhilinde seçmene üçüncü bir oy hakkı tanınmaktaydı. Ancak seçmenlere üç oydan fazla oy hakkı tanınmamaktaydı. Belçika'da çoğul oy uygulaması 1921 yılına kadar devam etmiştir, 1921 yılında "çoğul oy" demokrasi ve hakkaniyete aykırı olduğu ileri sürülerek yapılan anayasa değişikliği ile "tek kişi-tek oy" uygulamasına geçilmiştir[190].

İngiltere'de ise çoğul oy uygulaması 1948 yılına kadar rastlanmıştır. İngiltere'de vergi ödeyen vatandaş hem kendi ikametgâhında hem de 10 İngiliz parası değerinde işyerinin bulunduğu bölgede oy kullanma hakkı bulunmaktaydı[191]. Üniversite eğitimi görmüş kişiler ise 1603 yılından itibaren üniversitelerden seçilecek olan meclis adayları için ayrıca oy kullanabilmekteydiler.

Sudan'da da çoğul oy uygulamasına rastlanmıştır. Belli eğitim görmüş seçmenler için 1948 ve 1953 yılı seçimlerinde ayrı seçim çevreleri oluşturulmuştur. Bu şartın gerçekleşmesi için üniversite mezunu olmak gerekmezdi, orta öğrenim mezunu olmak diğer seçim çevresinde oy kullanmak için yeterli sayılırdı. Amaç ise modernleşmeyi destekleyen sınıfın ezilmesinin önlenmesidir[192].

Çoğul oyun bir türü de aile oyudur. Aile oyu uygulamasına göre, aile babası ikametgâhında kaç kişi varsa o kadar oy kullanabilmekteydi. Bu uygulamaya örnek olarak, 1.

---

190 Karamustafaoğlu: 131-132.

191 Teziç: s.315.

192 Karamustafaoğlu: 134.

Dünya Savaşı sırasında Fransa uygulaması gösterilebilir. Fransa'da bu uygulamanın amacı Birinci Dünya Savaşı döneminde azalan nüfus azalması nedeniyle, nüfus artışını teşviktir. Ayrıca diğer görüşlere göre, toplumu bireylerden çok aile birlikleri temsil ettiğinden, bu usul ile toplum mecliste daha gerçekçi bir şekilde temsil edilebilecekti. Bu görüşte olanlara göre bireysel olarak oy kullanmak toplumu ayırmaktadır, bu nedenle toplumun yapı taşı olan ailenin seçim çevresine dâhil edilmesi daha doğru olacaktır. Aile oyu daha çok gelenekçi ve tutucu yapıya sahip olan sağ partiler tarafından desteklenmiştir. Ancak aile oyu Fransa'da destek görmemiş, 1946 Anayasası yapımı esnasında tekrar tartışılmış fakat kabul edilmemiştir. Yine Franco döneminde İspanya, halk oylamasına sunulan 14 Aralık 1966 tarihli anayasa değişikliği ile aile oyu sistemini benimsemiştir[193].

Toplumda, bazı bireylerin oylarına diğerlerinden daha çok önem veren "Çoğul oy sistemi", seçmenleri tamamen oy hakkından mahrum bırakmamakla beraber, bazı özellikleri barındıran seçmenlerin oyuna önem vermekte ve ayrıcalık tanıyan elitçi bir temele dayanır. Bu elit sınıfın oylarının halk topluluklarının oyları arasında ezilmeyip, üstün gelmesi tasarlanmıştır[194].

2- Seçme kudretindeki eşitlik; Seçmenlerin eşitlik ilkesinin bir sonucu olarak bir oy hakkına sahip olmaları, seçmenlerin, seçim sonuç ve sandalye dağılımı olarak eşit güç ve ağırlıkta etkilemez. Seçimlerde, seçim çevresinin çok olması, bu çevrelerdeki seçmen sayısı ile sandalye dağılımı oranının belirlenmesinde kullanılan ölçütler önemlidir. Seçme kudretindeki eşitlik bu açıdan önem arz etmektedir[195]. Bu eşitliğin sağlanması için seçim çevresindeki seçmen sayısı veya oy sayısının makul bir şekilde ve periyodik aralıklarla eşitlik ilkesi ışığında güncellenmesi gerekmektedir. Seçme kudretindeki eşitlik saplanmazsa, aşkın/eksik temsil durumu ortaya çıkacaktır[196]. Seçim çevrelerinin uygun bir şekilde bölünmemesi durumunda, farklı seçim çevrelerinde bulunan seçmen oyları arasında dengesiz bir şekilde farklar oluşabilir. Seçim bölgeleri arasında oransız bir dağılım meydana gelmesi durumunda, az nüfuslu bir köyde oturan seçmenin oyu ile endüstri şehrinde oturan kalabalık

---

193 Teziç, Erdoğan: Seçim Sistemleri, İstanbul, 1967, s.11; Karamustafaoğlu: s.132.

194 Karamustafaoğlu: 134.

195 Eroğul, Cem: Devlet Yönetimine Katılma Hakkı, Ankara, 1999, s.209-210.

196 Akartürk: s.58.

nüfusun oyundan yüz kat daha etkili olabilir[197]. Seçmen-Temsilci oranı bakımından kırsal kesimde yaşayan seçmenlerin kentlerde yaşayan seçmenlere göre daha avantajlı konuma sahip olmaları söz konusudur. Mesela, kırsal kesimde 20.000 seçmen tarafından kullanılan oy ile bir temsilci seçilebilirken, kentlerde oluşturulan seçim çevrelerinde bu sayı 40.000-60.000 civarına çıkabilmektedir[198]. Bu nedenle, eşitlik ilkesinin sağlanması için seçim çevrelerinin ideal oranının ve seçim çevrelerindeki nüfus artışının dikkate alınarak bu çevrelerin oluşturulması gerekmektedir.

3- Kadın-erkek eşitliği ve denkliği; Kadınlar uzun süreler değişik gerekçelerle, siyasi haklardan mahrum bırakılmışlardır. Artık günümüzde genellik ve eşitlik ilkeler gereği erkekler gibi oy hakkına sahiptirler ve bu durum genel olarak kabul görmektedir. İşte eşitlik ilkesi gereğince, kadın-erkek eşitliği ve denkliğinin seçilmiş organlarda sağlanması için gerekli hukuki düzenlemenin yapılması gerekmektedir[199]. Kadın ve Erkek eşitliğinin sağlanması uygulanabilmesi için, her cinsten belli sayıda aday göstermenin mecbur tutulmasına ilişkin düzenlemeler, anayasal bir dayanağı da varsa, eşitlik ilkesine aykırı bir düzenleme olmayacaktır[200].

4- Halklar içindeki azınlıkların eşitliği; uluslar arası kuralara paralel olarak, bir devlet içinde bulunan azınlıkların eşitliği saplanmalı, güvence altına alınmalı ve ayrımcılık yapılması engellenmelidir. Mesela; azınlıkların parti kurması engellenmemelidir. Seçim çevreleri ve seçim yeter sayılarının azınlığa dâhil kişilerin seçilmiş organlara girmelerine engel teşkil etmemesi gerekir. Azınlıkların da temsilini sağlamak amacı ile kota ayrılabilir ya da dağılıma ilişkin istisna sağlanabilir. "Ulusal Azınlıkların Korunması Çerçeve Sözleşmesi" sözleşmede imzası bulunan taraf devletlere, azınlıkların seçme, seçilme ve temsil edilmelerine ilişkin eşitliğin sağlanması için yükümlülük yüklemiştir[201].

---

197 Karamustafaoğlu: 134-135.

198 Anayurt: s.484.

199 Akartürk: s.58-59.

200 Özçelik: s.252.

201 "Ulusal Azınlıkların Korunması Çerçeve Sözleşmesi" 1998 yılında yürürlüğe girmiştir. Türkiye "Ulusal Azınlıkların Korunması Çerçeve Sözleşmesi"ne taraf değildir. "Ulusal Azınlıkların Korunması Çerçeve Sözleşmesi" 4.maddesi: "1. Taraflar, ulusal azınlıklara mensup kişilerin yasa önünde eşitliği ve yasa ile eşit korunma hakkını güvence altına almayı taahhüt ederler. Bu konuda, ulusal azınlığa mensubiyete dayalı

5-Fırsat eşitliği; seçimlerde siyasi parti ve adaylar arasında fırsat eşitliği sağlanmalı aynı şekilde kanunlar eşit ve tarafsız olarak uygulanmalıdır. Eşitlik seçim kampanyaları, kamu fonları bakımından geçerlidir. Bu durum katı ve orantılı eşitlik şeklinde iki yöntemle sağlanabilir. "Katı eşitlik"te siyasi partilerin, meclisteki temsil oranları veya aldıkları oy oranı dikkate alınmaksızın eşit imkânlara sahip olması anlamına gelirken, "orantılı eşitlik"te imkânlar meclisteki temsil oranları veya aldıkları oy oranına göre belirlenmektedir. "Katı eşitlik" türü genellikle siyasi partilerin, seçim kampanya ve propagandası yaparken yer ve araç temini için uygulanmalıdır. Her iki yöntem de siyasal partilerin basında yer almaları, kamu yardımlarının dağıtılması ve diğer imkânların sağlanmasında fırsat eşitliğini uygulayabilir. Burada mühim olan husus, ülkenin büyük medya kuruluşlarında kendilerini ifade edebilmeleri, afiş ve poster asabilmeleri, miting düzenleyebilmeleri ve propaganda için hazırladıkları eşyaları dağıtabilme gibi durumlarda eşit olanaklara sahip olmaları, ayrıca bu haklar ile ilgili düzenlemelerin ifade özgürlüğü ilkesinin ışığında yapılması ve ihlali halinde hızlı ve caydırıcı yaptırımlar düzenlenmesidir. Aday ve partilere sağlanan fon ve finansmanlar berrak ve yasal olmalı, bir eşitsizliğe neden olması halinde de fırsat eşitliğinin sağlanması için sınırlandırılabilir olması gerekir[202].

Seçimlerde yapılan propaganda açısında adaylar arasında ayrımcılık yapılmaması 298 sayılı "Seçimlerin Temel Hükümleri ve Seçmen Kütükleri Hakkında Kanun" 49. maddesinde düzenlenmiştir. 298 sayılı Kanun'un 49. maddesi "Seçimlerde propaganda, bu kanun hükümleri dairesinde serbesttir. Propaganda, oy verme gününden önceki onuncu günün sabahında başlar ve oy verme gününden önceki günün saat 18:00'inde sona erer" şeklindedir. Propaganda, açık ve kapalı alanda ya da radyo ve televizyon vasıtasıyla kullanılırken parti ve adaylar açısından eşit şekilde faydalanılmalıdır. Aynı kural devlet kanalı olan TRT açısından da geçerli olması gerekirken Yüksek Seçim Kurulu tüm siyasi parti ve adayların propagandasına eşit sürede yayınlanmamasının yasaya aykırılık teşkil etmeyeceğine dair karar

---

herhangi bir ayırımcılık yasaklanmıştır. 2. Taraflar, gerektiğinde, ekonomik, sosyal, siyasal ve kültürel yaşamın her alanında, ulusal azınlığa mensup kişilerle çoğunluğa mensup olanlar arasında tam ve etkin eşitliği geliştirmek için yeterli önlemleri almayı taahhüt ederler. Bu konuda, ulusal azınlıklara mensup kişilerin özgül koşullarını dikkate alırlar. 3. Paragraf 2 uyarınca alınan önlemler ayırımcılık oluşturan bir işlem sayılmaz." şeklindedir. Ayrıntılı bilgi için bkz. Akartürk: s.60.

202 Akartürk: s.59.

vermiştir[203]. Oysaki 298 sayılı "Seçimlerin Temel Hükümleri ve Seçmen Kütükleri Hakkında Kanun" 52. maddesi: "Özel kanunlardaki hükümler saklı kalmak üzere, seçime katılan siyasi partiler, oy verme gününden önceki yedi günden itibaren oy verme gününden önceki gün saat 18.00'e kadar radyo ve televizyonda propaganda yapabilirler. Seçime katılan; a) Siyasi partilere ilk gün 10, son gün 10 dakikayı geçmemek üzere, programlarını ve yapacakları işleri anlatan iki konuşma, b) Mecliste grubu bulunan siyasi partilerin her birine ilaveten 10'ar dakikalık propaganda, c) İktidar partisine veya iktidar partilerinden büyük olanına 20 dakikalık, iktidar partilerinden diğerlerine 15'er dakikalık ilave propaganda. d) Ana muhalefet partisine ilaveten 10 dakikalık propaganda hakkı verilir…. Radyo ve televizyonda yapılacak propaganda yayınlarının, tam bir tarafsızlık ve eşitlik içinde yapılması, Yüksek Seçim Kurulu ile Türkiye Radyo ve Televizyon Kurumu tarafından sağlanır" hükmüne ve eşitlik ilkesine açıkça aykırıdır. Yüksek Seçim Kurulu kararlarında, demokrasinin gereği olarak seçim gününden önce yalnızca partilerin değil, bağımsız adayların da özgür, eşit ve serbest olarak kendilerini ifade etmelerine imkân sağlayacak fırsatlar oluşturulmalı, bunun için de radyo ve televizyon yayınlarında adil olarak parti ve bağımsız adayların yararlanabilmesi gerektiği görüşündedir. Ancak 298 sayılı "Seçimlerin Temel Hükümleri ve Seçmen Kütükleri Hakkında Kanun" 52. Maddesi'nde propaganda yetkisi sadece siyasi partilere tanınmıştır. Bu durum ise siyasi parti adayları ile bağımsız adaylar arasında eşitsizliğe neden olmaktadır[204].

Eşitlik ilkesi, "İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi" 21.madde, "Medeni ve Siyasi Haklar Sözleşmesi" 25/b maddesinde düzenleme altına alınmıştır. "Avrupa İnsan Hakları

---

[203] Yüksek seçim Kurulu 2002/686 sayılı kararında: "3984 sayılı Radyo ve televizyon Kuruluş ve Yayınları Hakkında Kanun'un 27. maddesinde, seçim dönemindeki yayınların Yüksek Seçim Kurulunca düzenleneceği, Radyo ve Televizyon Üst Kurulunun da seçim dönemindeki yayınları bu doğrultuda denetleyeceği açıklanmıştır. Nitekim Kurulumuzun 07.08.2002 gün ve 426 sayılı kararı ile seçimlerin başlangıç tarihinden seçim tarihine kadar yayın ilkeleri düzenlenmiş, bu kararımız Resmi Gazete'de yayınlanmış ve seçime katılacak siyasi partilere gönderilmiştir. Gerek 2954 Türkiye Radyo ve Televizyon Kanunu, gerekse 3984 sayılı Kanunda seçim döneminde yapılan yayınlarda seçime katılacak bütün partilere aynı ağırlık ve eşitlikte yer verileceği yolunda bir düzenleme bulunmamaktadır. Seçimlerle ilgili olarak yalnızca bir siyasi partinin lehine yayın yapılması hukuka aykırı olmakla birlikte, kamuoyunun ilgisi ve her parti için yapılacak yayınların haber değerinin farklı olduğu düşünülerek, yayın kuruluşunun uygun göreceği bazı parti liderleri ile program yapmasında haberlerde bazı partilere yer vermesinde yasa hükümlerine ve yukarıda anılan Kurulumuz kararına aykırılık görülmemiştir"demiştir. Özçelik: s.376.

[204] Özçelik: s.377.

Sözleşmesi"nde eşitlik ilkesi ile ilgili açık bir düzenleme bulunmamaktadır ancak uygulamada sözleşmenin 14. maddesinde düzenlenen ayrımcılığı yasaklayan eşitlik ilkesi ile seçme hakkına ilişkin eşitlik ilkesi beraber değerlendirilmektedir. Venedik Komisyonu eşitlik ilkesinin gerçekleşmesi için seçmenlere eşit bir oy yetkisi verilmesi gerektiğini belirtse de "Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi" bu konuda net bir tavır takınmamaktadır. Örneğin, "Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi" 1980 tarihli bir kararında, İngiltere'de yapılan seçimlerde Liberal partinin %19,3 oranında oy alarak sadece ondört milletvekili çıkarmasına karşılık diğer partilerin toplamda altıyüze yakın milletvekili çıkarmasını eşitlik ilkesinin bir ihlali olarak değerlendirmemiş ve serbest seçim hakkı ihlali olarak değerlendirmemiştir[205].

Türkiye'de ise, anayasal düzeyde ilk defa 1961 Anayasası'nda yer verilen eşitlik ilkesinin birincil dayanağı 1982 Anayasası'nın 10. maddesinde[206] düzenleme altına alınmıştır. Eşitlik ilkesi ile ilgili özel düzenleme ise, 1982 Anayasası'nın 67. maddesinde hüküm altına alınmış ve seçme hakkına ilişkin eşitlik ilkesi açıkça belirtilmiştir. Bu madde ile seçmenlerin sosyal ve ekonomik durumları ne olursa olsun, bütün vatandaşların eşit bir şekilde tek oy kullanabileceği ifade edilmektedir. 2839 sayılı "Milletvekili Seçimi Kanunu" madde 2de eşitlik ilkesine yer verilmiş olup, 298 sayılı "Seçimlerin Temel Hükümleri ve Seçmen Kütükleri Hakkında Kanun"u 86. maddesinde serbestlik ilkesine ilişkin olarak, seçmenlerin birden fazla ve seçim çevreleri dışında oy kullanamayacağı düzenlenmiştir[207].

---

[205] Liberal Parti/Birleşik Krallık, Başvuru Numarası 8765/79, 18.12.1980 tarihli kararı. Ayrıntılı Bilgi için Bkz.Özçelik: s.250-251.

[206] 1982 Anayasası Madde 10: "Herkes, dil, ırk, renk, cinsiyet, siyasi düşünce, felsefi inanç, din, mezhep ve benzeri sebeplerle ayırım gözetilmeksizin kanun önünde eşittir. Kadınlar ve erkekler eşit haklara sahiptir. Devlet, bu eşitliğin yaşama geçmesini sağlamakla yükümlüdür. Bu maksatla alınacak tedbirler eşitlik ilkesine aykırı olarak yorumlanamaz. (Çocuklar, yaşlılar, özürlüler, harp ve vazife şehitlerinin dul ve yetimleri ile malul ve gaziler için alınacak tedbirler eşitlik ilkesine aykırı sayılmaz. Hiçbir kişiye, aileye, zümreye veya sınıfa imtiyaz tanınamaz. Devlet organları ve idare makamları bütün işlemlerinde (…)(3) kanun önünde eşitlik ilkesine uygun olarak hareket etmek zorundadırlar".

[207] 298 sayılı "Seçimlerin Temel Hükümleri ve Seçmen Kütükleri Hakkında Kanun"u 86. maddesi "*Onaylı sandık seçmen listesinde yazılı her seçmen, oy verme yetkisine sahiptir. Bu Kanunda sayılan istisnalar dışında, sandık seçmen listesinde kaydı olmayanların oy kullanmalarına izin verilmez. Ancak, kesinleşen muhtarlık bölgesi askı listelerinde adı yazılı olduğu veya bu listelere yazılması için askı süresi içinde başvurduğu ve listeye kaydedilmesine karar verildiği halde, çoğaltılarak sandık kurullarına verilen sandık seçmen listelerinde ismi yer almayan seçmenlerin, muhtarlık bölgesi askı listelerinin kesinleşmesine*

Türkiye'de çoğul oy sistemi veya aile oyu sistemine yer verilmemiş, bazı özellikleri nedeni ile seçmen topluluğuna üstünlük tanınmamıştır. Günümüzde bile, eşitlik ilkesi konusunda bazı farklı tartışmalar oluşmakta, cahil bir seçmenle, bilgi birikimine sahip bir seçmenin aynı kategoride değerlendirilemeyeceği belirtilmekte ve oy kullanma sertifikası verilmesi gibi sistemlerin uygulanmasına dair konular tartışılmaktadır[208]. Ancak, eşitlik ilkesi, demokrasinin gerçekleşmesi anlamında temel bir kurum sayılmakta ve demokratik bir yönetimle yönetilen bütün rejimler, özellikle genel ve eşit oy hakkını bütün vatandaşlarına tanımaktadırlar[209].

G) TEK DERECELİ SEÇİM İLKESİ

"Tek dereceli seçim", seçmenler yöneticilerini doğrudan bir şeklide ve bizzat kendileri tarafından seçtikleri seçim düzenidir. İki dereceli seçimde ise, seçmenler ikinci seçmenler aracılığı ile yöneticileri seçmektedirler. Bu uygulamada, ilk olarak birinci seçmenler delegeleri belirler, ikinci olarak da belirlenen delegeler, yöneticileri seçerler[210]. Dolaylı bir oy kullanma usulü olan iki dereceli seçim, demokrasiye geçiş döneminin ilk uygulamalarında, toplumun yeteri kadar siyasal bilinç ve kültür düzeyine sahip olmadığı düşüncelerinden kaynaklanmakta ve uygulanmaktaydı. "Tek dereceli seçim ilkesi", "Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi" ve "Medeni ve Siyasi Haklar Sözleşmesi"nde düzenlenmemiştir. Sadece doğrudan oy ilkesi ismiyle Ayrıca "Venedik Komisyonu İlke Kuralları"nda yer almaktadır[211].

---

bakılmaksızın, ilçe seçim kurulundaki liste ile oy verecekleri sandık seçmen listesine ilave edilmelerine, ilçe seçim kurulu başkanı tarafından karar verilir ve seçmene bu yolda verilecek bir yazı ile sandık kuruluna başvurması ve listeye dâhil edilmek suretiyle seçmenin oy kullanması sağlanır. Her seçmen, bu Kanunda sayılan istisnalar dışında, hangi sandık seçmen listesinde kayıtlı ise ancak o sandıkta oy kullanabilir. Bir seçmen aynı seçim türü için birden fazla oy kullanamaz. Bir seçmen, hangi seçim çevresinin seçmeni ise ancak o seçim çevresinde yapılan seçimler için oy kullanabilir. Oy verme gününe kadar, haklarında seçme yeterliğini kaybettiğine dair yetkili mercilerden resmî belge gelmiş bulunan seçmenler ile tutuklu sandık seçmen listesine kaydedilmiş olup da tahliye edilen veya taksirli suçlar dışında bir suçtan hüküm giyerek cezası kesinleşenlerin durumlarını gösteren resmî belge gelmiş bulunanlara, seçmen listesinde kayıtlı olsalar bile oy kullandırılmaz ve bu husus sandık kurulunca tutanağa geçirilir."

[208] Cevizoğlu, Hulki, "Oy Kullanma Sertifikası Olmalı mı?", *Yeniçağ Gazetesi,* (08.04.2008), http://www.yenicaggazetesi.com.tr/a_haberdetay.php?hityaz=3304.

[209] Soysal: s.275.

[210] Cotteret/ Emeri: s.547.

[211] Doğrudan oy ilkesi, Venedik Komiyonunca hazırlanan "Seçim Konularında İyi Uygulamalar Kuralları"nın

Türkiye'de, 1. Meşrutiyetin ilanından, 1946 yılına kadar iki dereceli seçim usulü ve dolaylı oy uygulanmıştır. Kanun-i Esasi'de seçimlerin iki dereceli yapılacağı açıkça düzenlenmemişse de, 28 Ekim 1876 tarihli "Talimat-ı Muvakkate"de iki dereceli seçim usulü benimsenmiş, en son 1943 yılında yapılan seçimlerde iki dereceli seçim usulü uygulanmıştır.

Türkiye'de tek dereceli seçim uygulaması, 05.06.1946 tarih ve 4918 sayılı "Milletvekili Seçimi Kanunu" düzenlenmiş ve ilk tek dereceli seçim de 1946 yılında yapılan seçimlerde uygulanmıştır. Tek dereceli seçim anayasal düzenleme olarak ilk 1961 Anayasası'nda[212] düzenlemiş, ayrıca 1982 Anayasası 67/2. maddesinde düzenlenen "Seçimler ve halkoylaması serbest, eşit, gizli, tek dereceli, genel oy, açık sayım ve döküm esaslarına göre, yargı yönetim ve denetimi altında yapılır" hükmüyle anayasal güvence altına alınmıştır. Türkiye'de tek dereceli seçim usulünün uygulanması genellik ilkesi ve dünyadaki genel uygulamanın yansıtılması bakımından olumludur. Günümüzde iki dereceli seçim usulü genellik ilkesine aykırılığı ve demokrasinin tam yansıtılamaması gibi edenlerle tercih edilmemektedir. Halk egemenliği ve demokrasinin gerçekleşmesi açısından tek dereceli seçim usulü benimsenmektedir[213]. Bununla birlikte, iki dereceli seçim usulünü uygulamakla birlikte Amerika Birleşik Devletleri gibi, demokrasi uygulamalarının başarılı bir şekilde gerçekleştirilmesi de mümkündür[214].

H) YARGISAL DENETİM İLKESİ

Seçimlerin yönetimi, seçme hakkının tanınacağı bireylerin belirlenmesi, seçimlerde siyasi partilerin ve aday olacak bireylerin adaylıklarının değerlendirilmesi, seçimin yönetimi ve oy sayım-tasnifi şeklinde yapılan temel işlemleridir[215]. Seçim yönetim modelleri ise,

---

5. Maddesinde düzenlenmiştir. 5. Madde: "Doğrudan oy ilkesi Aşağıda sayılanlar doğrudan oy ile seçilmelidir: i. ulusal parlamentonun en az bir kanadı; ii. ulus- altı (sub-national) yasama meclisleri; iii. yerel yönetimler". TBMM Araştırma Merkezi, Venedik Komisyonu (Avrupa Hukuk Yoluyla Demokrasi Komisyonu), Türkiye'ye İlişkin Görüşleri, Seçimler Yargı Ve Referanduma İlişkin Karar Ve Uygulama Kodları, https://www.tbmm.gov.tr/yayinlar/venedik_komisyonu.pdf, s:178.

212 1961 Anayasası 55/2 madde: "Seçimler, serbest, eşit, gizli, tek dereceli genel oy, açık sayım ve döküm esaslarına göre yapılır".

213 Akartürk: s.148.

214 Erdoğan (2010), s. 21.

215 Wall, Alan vd. Elevtoral Managemenr Desing: The İnternetional İdea Handbook, İnternational İdea Publications, Sweeden. 2006, s.5.

bağımsız, devletçi ve karma model şeklinde üç farklı model olarak karşımıza çıkmaktadır[216]. Bağımsız modelde, seçimlerin yönetimi yapan seçim kurulu devlete bağlı bir idari birim değildir, özerktir ve kendi bütçesi bulunmaktadır. Bu modele örnek, Avusturya, Kanada, Polonya verilebilir. Devletçi modelde ise, seçim yönetimi, devlete bağlı bakanlıklar ya da yerel yönetimler aracılığı ile gerçekleştirilmektedir. Bu modele örnek olarak da, Amerika Birleşik Devletleri, İsveç, İsviçre gösterilebilir. Karma modelde ise seçimler devlete bağlı kurullar tarafından yönetilirken, bir kısım seçim işlemleri de devletten bağımsız yönetim kurulları tarafından gerçekleştirilmektedir. Bu modele örnek olarak da, Fransa, Japonya gösterilebilir[217]. Seçimlerin yönetiminde önemli olan hangi modelin benimsenmesi değil, seçim sürecinde tarafsız ve dürüst bir seçimin gerçekleşmesi için bazı ilkelere uyulmasıdır. Bu ilkeler ise; bağımsızlık, verimlilik, dürüstlük, profesyonellik, tarafsızlık, şeffaflık ve hizmet şuurudur[218].

Seçimlerin denetlenmesi ise; seçme hakkının demokratik ilkelerinin ve seçimlerin dürüstlüğünün güvence altına alınması, işlerlik kazanması ve seçimlerde meydana gelen sorunların giderilmesi için seçim esnasında ve sonrasında gerçekleşen tüm işlerin denetlenmesidir. Yargısal ve siyasal denetim şeklinde ikiye ayrılır. Siyasal denetimde, yasama meclisi, yargısal denetimde hâkimler tarafından denetim yapılması söz konusudur[219].

Siyasal denetim, geleneksel modeldir ve yasama meclisi tarafından gerçekleştirilen denetimdir. Parlamento egemenliğinin uygulandığı sistemlerde uygulanmaktadır. Bu uygulamada, meclisler üyelerinin usulüne uygun bir şekilde seçilip seçilmediğini konusunda karşılaştıkları uyuşmazlıkları bizzat kendileri denetler ve karara bağlar. Ayrıca bu yöntemin temeli "milli egemenlik" görüşü olup, seçimle ilgili meydana gelen uyuşmazlıklarda çözümün parlamentoya bırakılması, yasama meclisinin üstünlüğü görüşüne dayanmaktadır[220]. Bu uygulamada, yargı organlarının meclisi oluşturan üyeleri seçimini denetlemesi, "milli

---

216 Güveyi, Ümit: Demokratik Devlet İlkesi Çerçevesinde Seçimlerin Yönetimi ve Denetimi, İstanbul, 2013, s.60-61.

217 Özçelik: s.380.

218 Ayrıntılı bilgi için bkz. Akartürk: 78-82.

219 Gönenç, Levent: Dünyada ve Türkiye'de Seçimlerin Dünyada ve Türkiye'de Seçimlerin önetimi ve Denetimi, Güncel Hukuk, Sayı: 42, 2007, s.12-13.

220 Cotteret/ Emeri: s.690.

egemenlik"in temsil eden meclis üstünlüğü ilkesine aykırıdır. Belçika, İtalya ve Hollanda'da uygulamalarına rastlanmaktadır. Fransa'da Beşinci Cumhuriyet dönemine kadar siyasal denetim uygulamasına rastlamıştır, bu dönemden önce uygulanan siyasal denetim uygulamasının sakıncaları görülmüştür. Mecliste çoğunluğa sahip olan partiler tarafından, siyasi çıkarları doğrultusunda muhalefetteki üyeler aleyhine tutanakların reddedildiği görülmüştür[221]. Meclislerde bulunan siyasi grupların, seçim ile ilgili meydana gelen uyuşmazlıklarda, bağımsız ve tarafsız olmaları mümkün değildir, bu nedenle bu uyuşmazlıkların konularının bağımsız ve tarafsız mahkemeler tarafından araştırılarak belirlenmesi gerekmektedir. Siyasal denetim uygulamasında ise meclis üyelerinin siyasal rakipleri aleyhine, partizanca üye seçimini iptal etme doğrultusunda oy kullanmaları sonucunda, meclis çoğunluğunu elinde bulunduran parti oylarıyla, muhalefet parti üyeleri aleyhine olacak şekilde üyelik veya seçimlerin iptali tehdidi söz konusu olacaktır[222]. Bu açıklamalar ışığında, siyasal denetim usulünün dürüstlük ilkesi bakımından taşıdığı sakıncalar nedeni ile bu sakıncaların ortadan kaldırılması için, tarafsız ve bağımsız olarak seçim denetiminin gerçekleşmesi gerekmektedir. İşte seçimlerde meydana gelen uyuşmazlıkların yargı organları uhdesine çözüme kavuşturulmasına yargısal denetim denmektedir. Seçim uyuşmazlıklarının çözüme kavuşması yargısal bir işlem olduğu, uyuşmazlıkların partizan davranışlara alet edilememesi bakımından ve kuvvetler ayrılığın ilkesi gereğince de uyuşmazlıkların tarafsız ve bağımsız yargı organlarına bırakılması doğru bir tercihtir[223].

Yargısal denetim ilkesi ilk kez 1868 yılında, İngiltere'de iki hâkimden oluşan mahkeme tarafından, bir aday ile ilgili seçimde usulsüzlük iddiası incelenmek suretiyle uygulanmıştır. 1919 Alman Anayasası, seçimden kaynaklanan uyuşmazlıklarda Reichstag ve İmparatorluk Mahkemesi üyelerinden oluşan özel bir mahkeme oluşturulmuştur. 1920 Avusturya Anayasası ile bu görev anayasa mahkemesine tanınmıştır[224].

Fransa'da Beşinci Cumhuriyet dönemi 1958 Anayasası'nda seçimden kaynaklanan uyuşmazlıkların Anayasa Konsey'i, yerel seçimlerde ise idare mahkemeleri ile Danıştay, Avrupa Parlamentosu üyeleri ile ilgili seçimlerde Danıştay tarafından çözümlenmesi

---

221 Teziç: s.332.

222 Gözler (2011): s.717.

223 Cotteret/ Emeri: s.36.

224 Gözler (2011): s.717-718.

düzenlenmiştir. 1949 Almanya Anayasası'nda seçimden kaynaklanan uyuşmazlıklar Federal Meclis'te çözüme kavuşmakta, Federal Meclis kararına karşı Federal Anayasa Mahkemesi'ne bireysel başvuru yapılabilmektedir[225].

Türkiye'de ise 1954 yılına gelinceye kadar, seçim ile ilgili yapılan itirazlar "Yüksek Seçim Kurulu"ndan alınan rapor ile Türkiye Büyük Millet Meclisi tarafından kesin olarak karara bağlanırdı. 1954 tarih 6272 sayılı "Milletvekilleri Seçimi Kanunun Bazı Maddelerinin Değiştirilmesine ve Bazı Maddeler Eklenmesine Dair Kanun"[226] ile ilk defa yargısal denetim ilkesi kabul edilerek, seçim ile ilgili uyuşmazlıkları çözüme bağlanması Yüksek Seçim Kurulunun görev ve yetkileri içerisine dâhil edilmiştir, Yüksek Seçim Kurulu kararı kesindir. Yargısal denetim ilkesi anayasal olarak da 1961 ve 1982 anayasasında hüküm altına alınmıştır. 1982 Anayasası, seçimlerin denetim ve yönetiminin Yüksek Seçim Kurulu tarafından yapılacağını belirtmiştir. Anayasa'nın 79/2. "Seçimlerin başlamasından bitimine kadar, seçimin düzen içinde yönetimi ve dürüstlüğü ile ilgili bütün işlemleri yapma ve yaptırma, seçim süresince ve seçimden sonra seçim konularıyla ilgili bütün yolsuzlukları, şikâyet ve itirazları inceleme ve kesin karara bağlama ve Türkiye Büyük Millet Meclisi üyelerinin seçim tutanaklarını ve Cumhurbaşkanlığı seçim tutanaklarını kabul etme görevi Yüksek Seçim Kurulunundur. Yüksek Seçim Kurulunun kararları aleyhine başka bir mercie başvurulamaz" maddesiyle Yüksek Seçim Kurulu'nun görev alanını belirlemiştir. Bu durumda seçimlerin yönetim ve denetimi Yüksek Seçim Kuruluna verilmişse de seçimin yönetiminden doğan uyuşmazlıkların, seçimlerin yönetimini yapan kurula verilmesi, hukuk mantığına uygun bir düzenleme değildir[227].

---

[225] Güngören, Birden: Almanya'da Seçimlerin Yönetimi ve Denetimi", Erdoğan Teziç'e Armağan, Galatasaray Üniversitesi, İstanbul, s.612.

[226] 1954 tarih 6272 sayılı "Milletvekilleri Seçimi Kanunun Bazı Maddelerinin Değiştirilmesine ve Bazı Maddeler Eklenmesine Dair Kanun" Madde 123 : "Yüksek Seçim Kurulunun görev ve yetkileri şunlardır: 1 - Oy verme gününden önce il seçim kurullarının teşekküllerine, işlemlerine ve kararlarına karşı yapılan İtirazları, 2 - 38 inci maddeye göre adaylık için yapılan müracaat veya İtirazlar hakkında il seçim kurullarınca ittihaz olunan kararlara vâki itirazları, 3 - İl seçim kurullarının teşekküllerine, işlemlerine ve kararlarına karşı yapılmış olup da zamanında kesin karara bağlanmamış olan itirazların neticeye müessir olup olmadıklarım, 4 - Milletvekilliğine seçildiğine dair tutanak verilen bir kimsenin, seçilmemesini mucip olacak vakıalar hakkındaki İtirazları, 5 - Milletvekili seçildiğine dair tutanak verilen bir kimsenin seçilme yeterliğini haiz olmadığına dair yapılan İtirazları, Tetkik ederek karara bağlamak."

[227] Gözler (2011): s.719.

Yüksek Seçim Kurulu tarafından verilen 4219 karar sayılı kararı ile "*31 Mart 2019 tarihinde yapılan İstanbul Büyükşehir Belediye Başkanlığı seçiminin iptaline ve seçimin yenilenmesine, İstanbul İl Seçim Kurulu tarafından İstanbul Büyükşehir Belediye Başkanlığı için verilen mazbatanın iptaline, İstanbul Büyükşehir Belediye Başkanlığı yenileme seçiminin 23 Haziran 2019 tarihinde yapılmasına, Kanuna aykırı sandık kurulu görevlendirmelerini yapan ilçe seçim kurulu başkan ve üyeleri ile seçim müdürleri ve diğer sorumlular hakkında suç duyurusunda bulunulmasına*" karar vermiştir. Yüksek Seçim Kurulu kararın gerekçesi olarak; "*..kanuna aykırı şekilde oluşturulan sandık kurullarının oluşumuna karşı 2 Mart 2019 tarihine kadar itiraz edilmediği ve bu listelerin kesinleştiği ileri sürülmekte ise de, sandık kurullarının kamu görevlisi olması gereken başkan ve üyelerinin listesinin talepte bulunmalarına karşın, siyasi partilere verilmediği dikkate alındığında, siyasi partiler bu konudaki itiraz haklarını etkili bir şekilde kullanamamışlardır….sandık kurullarının oluşum sürecindeki görev, kanun gereği ilçe seçim kurullarına ait bulunmaktadır. İlçe seçim kurullarının bu görevlerini kanuna ve genelgelere uygun olarak yerine getirmedikleri, olağanüstü itiraz üzerine yapılan incelemeler sonucu ortaya çıkmıştır…. 13/03/2018 tarihindeki kanun değişikliğinden sonra … Yüksek Seçim Kurulunun daha önceden bu konuda vermiş olduğu emsal oluşturacak bir içtihadı bulunmamaktadır. 754 sandıkta sandık kurulu başkanlarının yukarıda yer verilen yasal zorunluluğa uyulmaksızın kamu görevlisi olmayan kişiler arasından belirlendiği görülmektedir. Kanuna aykırılık oluşturan bu belirlemenin neden yapıldığı ilçe seçim kurulları tarafından izah edilememiştir. Kanun Hükmünde Kararnameler ile kamu görevinden çıkarılan kişilerden, 6'sı sandık kurulu başkanı, 3'ü sandık kurulu kamu görevlisi üyesi olarak görevlendirilmişlerdir. Sandık kurulu başkanlarının geniş yetki ve görevleri, seçimin güvenilirliğini sağlamak için getirilen şekil şartlarına uyulmaması ve siyasi partilerle sandık kurulu başkanları listelerinin paylaşılmaması suretiyle siyasi partilerin etkili bir itiraz yolu kullanamadıkları dikkate alındığında… müessir olay ve haller kapsamında değerlendirilerek seçimin neticesine müessir görülmüştür..*" belirtmiştir. Kararda belirtilen muhalefet şerhleri ise şu şekildedir; "*298 sayılı Kanunun 21 ve 23. maddeleri gereği 5 kişisi siyasi parti temsilcisi olup 7 kişiden oluşan sandık kurulunda siyasi partili üyelerle birlikte görev yapan usulsüz atanmış sandık kurulu başkanının 31 Mart 2019 günü yapılan İstanbul Büyükşehir Belediye Başkanlığı seçimine ilişkin maddi hatalar giderilip geçersiz oyların tamamının yeniden sayılması karşısında tek başına seçimin neticesine tesir ettiğine ilişkin seçimin iptalini gerektirir tespit*

olmadığından… Sandık başkanı ve bir üyenin kanunda belirtilen usule göre belirlenmemiş olmasının mutlak ve başlı başına bir iptal nedeni olmadığı… Sandık kurullarının oluşumuna, 26/12/2018 tarih ve 1128 sayılı kararla kabul edilen, Resmi Gazetede yayımlanan, 139 sayılı genelgemizin 13. maddesinde belirtilen esaslar ve sürelerde itiraz edilmeksizin, sandık kurulları tarafından oyların sayım ve döküm işleminden ve sonuçların ortaya çıkmasından sonra itiraz edilmesi ve sandık kurullarının teşekkülü ile ilgili yapılan araştırmada örgütlü bir şekilde hareket edildiğinin de tespit edilememiş olması nedeniyle, sandık kurullarının usulsüz olarak teşkil edildiği iddiasına dayalı olarak artık seçimin iptaline karar verilmesi doğru değildir….Sandık kurulu başkanının kamu görevlisi olmaması, seçmene yüklenecek bir kusur değildir…. Seçim hukukuna egemen olan serbest, genel oy, eşit, tek dereceli, gizli oy, açık sayım ve döküm ilkelerinin hangisinin kamu görevlisi olmayan sandık kurulu başkanı tarafından ihlal edildiği, hiçbir şekilde ortaya konulmamıştır…" [228]. Yüksek Seçim Kurulu yapılan yoğun tartışmalar ve eleştiriler sonucunda belirtilen karar neticesinde, İstanbul Büyükşehir Belediye Başkanlığı seçimlerinin iptaline karar vermiştir. Yüksek Seçim Kurulu tarafından verilen bu karar, kurul tarafından verilen önceki tarihli kararlar ile çeliştiği gerekçesi ile eleştirilmiştir.

1982 Anayasası'nın 79/2. maddesi ve 298 sayılı Seçimlerin Temel Hükümleri Ve Seçmen Kütükleri Hakkında Kanunun 132/4. "*Kurulun kararı kesindir. Aleyhine hiçbir mercie ve kanun yoluna başvurulamaz*" maddesi nedeniyle Anayasa Mahkemesi, Yüksek Seçim Kurulu kararları ile ilgili bireysel başvuru olarak önlerine gelen serbest seçim hakkının ihlali iddialarını kabul etmemektedir. Anayasa Mahkemesi gerekçesi ise, Anayasası'nın 79/2. ve 298 sayılı Seçimlerin Temel Hükümleri Ve Seçmen Kütükleri Hakkında Kanunun 132/4. maddelerinde bahsedilen merci ifadesinin, Anayasa Mahkemesi de dâhil bütün idari ve yargıya ait makamları kapsamasıdır. 6216 sayılı Anayasa Mahkemesinin Kuruluşu Ve Yargılama Usulleri Hakkında Kanun 45/2 maddesi "Yasama işlemleri ile düzenleyici idari işlemler aleyhine doğrudan bireysel başvuru yapılamayacağı gibi Anayasa Mahkemesi kararları ile Anayasanın yargı denetimi dışında bıraktığı işlemler de bireysel başvurunun konusu olamaz" hükmü gereğince Yüksek Seçim Kurulu kararlarının bireysel başvuruya konu olamayacağı belirtilmiştir[229].

---

[228] http://www.ysk.gov.tr/doc/karar/dosya/78053/2019-4219.pdf (e.t: 24.05.2019).

[229] Özçelik: s.382-384.

Yargısal denetim ilkesinin, tarafsız ve dürüst bir şekilde gerçekleşmesi için yapısal ve işlevsel bir takım ilkeler benimsenmiştir[230]. Bu ilkeler:

1- Bağımsızlık: Siyasi otoritelerin oluşturulan kurul üzerine etki ve baskıya bulunmaması için gerekli önlemlerin alınması ve kurul üyelerinin de bağımsızlık ve tarafsızlıklarının sağlanması için atama, özlük hakkı ve görevden alınmaları ile ilgili düzenlemelerin yapılması gerekmektedir. Ayrıca kurul üyelerinin tarafsızlık, yeterli donanım ve uzmanlığa sahip kişiler arasından seçilmesi ve kurulun da mali açıdan bağımsız, özerk bir bütçeye sahip olması gerekmektedir.

2- Açık, Etkin ve Ulaşılabilir Olma: Yargısal denetim için oluşturulan kurulun görev ve yetkileri belirlenirken açık, belirgin ve anlaşılabilir düzenlemeler yapılmalıdır. Kurulun çalışmaları ve kararları açık olmalı ve hesap sorulabilir olmak zorundadır. Kurul önüne gelen uyuşmazlığı hızlı ve etkin bir şekilde çözmeli, kurula başvuru kolay olmalı ve uygulanmasını da sağlanmalıdır.

3- Hukuk Devleti İlkesi: Kurulun görevini tarafsız ve dürüst bir şekilde gerçekleştirebilmesi için bu ilkenin etkili bir şekilde tanınması ile mümkündür, bu anlamda taraflara savunma hakkı tanınması, kurulun kararına karşı kanun yolu tanınması ve kararın zamanında ve eksiksiz uygulanması gerekir.

4- Yönetim ve Denetim Organlarının Ayrı Olması: Kuvvetler ayrılığı ilkesinin de bir gereği olarak yönetim ve denetim organlarını tek kurulda toplanmaması gerekmektedir. Seçimlerin yönetimi idari bir yapı, denetiminin ise bağımsız ve tarafsız bir yargı mekanizması tarafından Gerçekleştirilmesi gerekir, bu iki organın aynı mekanizmada birleşmesi, bağımsızlık ve tarafsızlık ilkelerine uygun düşmez[231].

I) AÇIK SAYIM VE DÖKÜM İLKESİ

"Açık sayım ve döküm ilkesi" aleni (kamuya açık) ve katılmak isteyenlerin huzurunda oy sayım ve dökümünün yapılmasıdır[232]. "Açık sayım ve döküm ilkesi" de gizlilik ilkesi gibi seçmen iradesinin hile ve yanlışlıklara uğramadan, seçmen iradesinin değiştirilmeden, doğru

---

230 Akartürk: 86-87.

231 Gözler (2011): s.719.

232 Atar: 86.

bir şekilde seçim sonuçlarına aktarılmasını sağlamaktadır[233]. Bu iki ilke ilk bakışta birbirinin zıttı gibi gözükseler de aynı amaca hizmet etmektedirler. Gizli oyla korunan seçmen iradesi, "açık sayım ve döküm ilkesi" ile de korunmaktadır, bu nedenle seçimin dürüstlüğünün ve güvenirliğinin sağlanması bakımından çok önemli bir ilkedir[234]. Bu ilke gereğince oy sayım ve dökümünün, seçim bölgesinde kurulun huzuru ve denetiminde yapılması, uluslararası gözlemcilere de izin verilmesi gerekir. Kurul başkanı, üyeler ve parti gözlemcileri muvafakatinde sandıkların açılması, oyların kullanıldığı pusulanın zarfından çıkarılması ve oyların açıkça gösterilerek tek tek sayılmalıdır.

Uluslararası belgelerde açıkça "açık sayım ve döküm ilkesi" belirtilmemişse de seçme hakkının demokratik ilkelerinden biridir. Venedik Komiyonunca hazırlanan "Seçim Konularında İyi Uygulamalar Kuralları"nın 3/2/a/xiii. maddesinde geçen "*oy sayma işlemi şeffaf olmalıdır. Gözlemcilerin, temsilcilerin, referandum teklifi savunucuları ve muhaliflerinin oy sayım işlemi sırasında bulunmalarına izin verilmelidir. Bu kişiler ayrıca ilgili kayıtlara da ulaşabilmelidir*"[235] ifadesi ile "açık sayım ve döküm ilkesi"ne gönderme yapmış ve ilkenin kapsamını genişletmiştir[236].

Türkiye'de, 1950 tarihli 5545 sayılı "Milletvekili Seçimi Kanunu"nun uygulandığı, 1950 yılında yapılan seçimlerde ilk kez "açık sayım ve döküm ilkesi" uygulanmıştır. 1961 tarih 298 sayılı "Seçimlerin Temel Hükümleri ve Seçmen Kütükleri Hakkında Kanun" madde 98/1 "Sandık, yukarıdaki maddelerde belirtilen iş ve işlemler tamamlandıktan sonra, oy verme yerinde hazır bulunanların gözü önünde, sandık kurulu başkanı tarafından açılır" maddesi, 100 maddede düzenlenen oy zarflarının hazır bulunanların gözü önünde açılıp, sayılması ve 108. maddede düzenlenen sayım, döküm ve birleştirme sırasında, aday, müşahit ve siyasi parti temsilcilerinin istekleri halinde hazır bulunmalarına ilişkin düzenlemeleri "açık sayım ve döküm ilkesi"ni sağlamaya ilişkindir.

---

233 Özbudun: s.93.

234 Özbudun: s.91.

235 TBMM Araştırma Merkezi, Venedik Komisyonu (Avrupa Hukuk Yoluyla Demokrasi Komisyonu), Türkiye'ye İlişkin Görüşleri, Seçimler Yargı Ve Referanduma İlişkin Karar Ve Uygulama Kodları, https://www.tbmm.gov.tr/yayinlar/venedik_komisyonu.pdf, s:151.

236 Özçelik: s.379.

J) MECBURÎ VE İHTİYARÎ OY İLKELERİ

Serbestlik ilkesinin bir gereği olarak, seçmenin seçme hakkını kullanması için herhangi bir mecburiyeti yoktur. Ancak bu durum hukuki olarak çok tartışılmış ve bazı durumlarda seçme hakkı zorunlu tutulmak istenmiştir. Seçme hakkını soyut bir görev olarak kabul edenler değil, seçme hakkını bir kamu görevi olarak kabul edenler, seçmenlerin toplumun üyesi olmaları nedeni ile kamu yönetimine katılmaları için oy hakkının ödevleri olduğunu ileri sürmüşlerdir. Seçme hakkını bir kamu görevi kabul edenler, demokrasinin başarılı olabilmesi için vatandaşların kamu yönetimine ilgi duymaları ve katılım sağlamaları gerektiğini savunmaktadırlar. Mecburi oy ilkesinin uygulanması da seçme hakkını bir kamu görevi olarak görülmesi ve seçmenlerin seçimlere iştirak etmemesi nedenlerine dayanmaktadır[237]. Bu görüşte olan yazarlara göre, oy kullanmak seçmenler için bir vatandaşlık görevidir, bu nedenle de devletin belirli yaptırımlar düzenleyerek seçmenleri oy vermeye teşvik edebilir ve bu durum serbest seçim hakkının ihlali anlamına gelmez[238]. Oy kullanmak vatandaşların siyasi sorumluluğudur, demokrasinin ve siyasi katılımın gerçekleşmesi için seçmenlerin oy kullanmaları gerekmektedir.

Mecburi oy ilkesi, seçime katılım oranı çok düşük olduğu için (%16'ya kadar düşmüştür) 1893 Belçika anayasasında uygulanmış, yine İspanya (1907), Fransa'da senato seçimlerinde ve Çekoslavakya'da (1920) mecburi oy ilkesi uygulanmıştır. Mecburi oy ilkesinin uygulandığı devletlerde, oy kullanmamanın müeyyidesi olarak, bazı uygulamalarda oy kullanmamak bir suç sayılmış, karşılığında müeyyide olarak hapis ya da para cezası öngörülmüştür. Örneğin bir seçmen ilk kez oy kullanmıyorsa, belli bir miktar para cezası verilir, suçun tekerrürü halinde ise kişi seçmen listesinden çıkarılarak oy hakkı tanınmamaktaydı. Bazı uygulamalarda ise oy kullanılmaması durumunda yaptırım olarak fazla vergi alınır ya da devlet memuru ise maaşından kesintiler yapılırdı. Hatta suçun tekerrürü halinde memuriyetinin sonlandırılması durumu dahi söz konusuydu. Mecburi oy ilkesinin uygulamalarında müeyyide olarak başka yaptırımlara da rastlanmaktadır. Bazı ülkelerde olumlu gelişmeler gözlemlenmiştir, örneğin Avusturalya'da seçimlere katılım oranı yükselmiştir. Ancak genel olarak bu uygulama çok başarılı bir usul değildir. Mecburi oy uygulaması ile yaptırım ve müeyyideler ile oy kullanmaya zorlanan seçmenler, şekli bir ifa

---

237 Karamustafaoğlu: s159.

238 Reisoğlu, Sefa: Uluslararası Boyutlarıyla İnsan Hakları, İstanbul, 2004, s.123-124.

söz konusu olur ve seçmende tepki oluşmasına ve korkuyla kullanılan oy demokrasinin zarar görmesine neden olabilir[239]. Avusturya Vorarlberg Kantonu, Bolivya, İsviçre Schaffhouse Kantonu, Güney Kıbrıs, Mısır, Belçika, Brezilya, Türkiye, Singapur, Yeni Zelanda, Honduras, Filipinler, Lüksemburg, Yunanistan, Kübe, Avusturya, Kuzey Kıbrıs, Ruanda, Tayland, Ekvator, Arjantin, Panama, Dominik Cumhuriyeti, Kosta Rika, Uruguay ve Peru'da mecburi oy uygulamasına yer verilmiştir[240].

İhtiyari oy ilkesi, oy kullanmanın seçmenler için soyut bir görev, bir hak olması ve oy kullanmanın bir mecburiyet haline getirilememesi anlamına gelmektedir. Mecburi oy ve ihtiyari oy uygulamalarından hangisinin demokratik devlet yapısına daha uygun düşeceği hususunda tartışmalar bulunmaktadır. Doktrinde serbestlik ilkesinin bir gereği olarak ihtiyari olması gerektiği, mecburi oy ilkesinin oy hakkına müdahale edilmesi anlamına geldiği ve demokrasi ile yönetime daha uygun olduğu için ihtiyari oy ilkesinin uygulanması gerektiği görüşünde olan bazı yazarlar bulunmaktadır[241].

Türkiye'de, mecburi oy uygulamasına ilk 1982 Anayasası için yapılan referandumda rastlanmıştır. 1982 Anayasası'nın geçici 16. Maddesinde bu husus düzenlenmiş olup, maddeye göre geçerli mazereti bulunmadan seçime katılmayan seçmenler, oylamayı izleyen 5 yıl içerisinde gerçekleştirilen seçimlere katılamayacak ve oy kullanamayacaktı[242]. 1986 yılında 3270 sayılı kanunla yapılan değişiklikle, 2839 sayılı Milletvekili Seçimi Kanunu Madde 63 *"(Değişik: 3270 - 28.3.1986) Seçmen kütüğünde kaydı ve sandık listesinde oy kullanma yeterliği bulunduğu halde, Milletvekilliği genel ve ara seçimlerinde meşru mazeretleri olmaksızın katılmayanlar, ilçe seçim kurulu başkanı tarafından onbin lira para cezasıyla cezalandırılırlar. Bu karar kesindir*" düzenlemesi ile mecburi oy ilkesi uygulanmıştır. Yine 1982 Anayasası'nda, 17.05.1987 yılında 3361 sayılı kanun ile yapılan değişiklikle "*Halkoylamasına, milletvekili genel ve ara seçimlerine ve mahalli genel seçimlere iştiraki temin için, kanunla para cezası dâhil gerekli her türlü tedbir alınır*"

---

239 Karamustafaoğlu: 161-162.

240 Anayurt: s.491.

241 Metin, Yüksel: "AİHS Çerçevesinde ve AİHM Kararları Işığında Serbest Seçim Hakkı, Liberal Düşünce Dergisi, 2007, yaz-sonbahar, s.114.

242 Teziç (1998): s.246.

şeklinde düzenlenen 175/8. maddesi eklenmiştir. Mecburi oy ilkesini düzenleyen bu madde, serbestlik ilkesine aykırı değildir.

1982 Anayasası madde 67/1 "Vatandaşlar, kanunda gösterilen şartlara uygun olarak seçme, seçilme ve bağımsız olarak veya bir siyasi parti içinde siyasi faaliyette bulunma ve halkoylamasına katılma hakkına sahiptir" düzenlemesi ile oy kullanmayı bir hak olarak düzenlemiştir. 1982 Anayasası'nda mecburi oy ilkesinin düzenlenme nedeni, ulus egemenliğinin benimsenmesi değil, seçimlere katılımın sağlanması ve seçme hakkının kullanılmasının diğer temel hak ve hürriyetlerde de olduğu gibi, oy hakkı sahibine ödev ve sorumluluk yüklemesidir. Bu durum da seçmeni oy kullanmaya zorlama gibi bir durum söz konusu değildir, seçmen oy kullanmak ya da oy kullanmaması durumunda yaptırımına katlanmakta serbesttir[243].

III- SEÇME HAKKININ SINIRLANDIRILMASI

Bütün hürriyetlere sınırlama getirilmektedir, toplumlara sınırsız hürriyet sağlanması söz konusu olmaz çünkü hiçbir sınırlandırmaya tabi olmayan hürriyetler toplumda anarşi ve sorunlar meydana gelmesine neden olacaktır[244]. Zaten temel hak ve hürriyetlere getirilen sınırlamalar, demokrasi ile yönetilen bütün devletlerde kabul edilmiştir. Bir hak ve hürriyete getirilen sınırlandırma, o hak ve hürriyet içinde taşıdığı özelliklerin bir gereğidir. Hukuk düzeninde temel hak ve hürriyetlere getirilen sınırlandırmalar, bu hak ve hürriyetlerin kötüye kullanılmasının akabinde gerçekleşen gelişmelerdir[245]. Temel Hak ve hürriyetlere ilişkin sınırlama, bir temel hak ve hürriyetin anayasal düzenlemeyle belirlenmiş bulunan alanına dışarıdan kanuni düzenleme yöntemi ile yapılan ve bu temel hak hürriyet içinde bireye tanınan imkânları küçülten bir müdahaledir[246].

1982 Anayasasında, temel hak ve özgürlüklerin sınırlamasının ancak kanunla yapılabileceği, temel hak ve özgürlüklerin bir kısmının ise kanunla düzenleneceği sınırlanabileceğini belirtilmiştir. Temel hak ve hürriyetlerin sınırlandırılması 1982

---

243 Tanör-Bülent: s.219-220.

244 Kapani: s.217.

245 Armağan, Servet: Türk Anayasa Hukukunda Temel Hakların Düzenlenmesi Ve Sınırlanması, İdare Hukuku ve İlimleri Dergisi, 12 (1-3), 69-91, 2011, s.78-79.

246 Gözler (2000): s.223.

Anayasası'nın 13. Maddesinde düzenlenmiştir. 13. Maddenin ilk halinde tüm temel hak ve hürriyetlerin sınırlanmasına ilişkin genel bir madde olduğu için özel maddelerde kanunla düzenlemesi ya da sınırlanması kavramlarının bulunması uygulamada sonuçları etkilememiştir. 2001 yılında 1982 Anayasası 13. Maddesinde yapılan değişiklikle 13. maddenin genel madde olmaktan çıkmış, sınırlama ve düzenleme kavramları önemini kazanmıştır. Bu açıdan bakıldığında sınırlama ve düzenlemenin değişik anlamlara gelen kavramlar olduğunun kabulü, temel hak ve hürriyetlere dair maddede, sadece kanunla düzenlenir şeklinde bir ibare bulunması temel hak ve özgürlüklerin sınırlandırılamaması sonucunu meydana getirecektir. Nitekim bazı yazarlara göre; temel hak ve hürriyetlerle ilgili getirilen sınırlamalar bir düzenleme olarak sayılabilirken, her düzenleme bir sınırlama olarak sayılamaz[247]. Mesela, seçme hakkının olumlu koşullarından "seçmen kütüğüne yazılı olmak" şartı, seçme hakkının özüne müdahale etmemektedir, oy kullanırken izlenecek yolu açıklayan bir düzenlemedir. Hâlbuki seçme hakkının olumsuz koşullarından birisi olan kısıtlıların oy kullanamayacağına dair bir kanun hükmü, seçmenlerle ilgili bir sınırlamadır.

1982 Anayasası'nda 2001 yılında yapılan değişiklikten önce "Temel Hak ve Hürriyetlerin Sınırlanması" başlıklı 13. Maddesi:

"*Temel hak ve hürriyetler, Devletin ülkesi ve milletiyle bölünmez bütünlüğünün, Cumhuriyetin, milli güvenliğin, kamu düzeninin, genel asayişin, kamu yararının, genel ahlakın ve genel sağlığın korunması amacı ile ve ayrıca Anayasa'nın ilgili maddelerinde öngörülen özel sebeplerle, Anayasanın sözüne ve ruhuna uygun olarak kanunla sınırlanabilir.*

Temel hak ve hürriyetlerle ilgili genel ve özel sınırlamalar demokratik toplum düzeninin gereklerine aykırı olamaz ve öngörüldükleri amaç dışında kullanılamaz.

Bu Maddede yer alan genel sınırlama sebepleri temel hak ve hürriyetlerin tümü için geçerlidir" şeklindeydi.

1982 Anayasası 13. Maddesine (2001 yılında yapılan değişiklikten önceki hali) göre, temel hak ve özgürlükler, düzenlendikleri maddelerde belirlenen özel sebeplere dayanılarak sınırlanama yapılabileceği gibi, Anayasa'nın 13. maddesinde düzenlenen genel sınırlama sebeplerine dayanılarak sınırlanabilmekteydi. Bu durumdan 1982 Anayasası 2001 yılı değişikliği ile vazgeçilerek, temel hak ve hürriyetlere yapılacak genel sınırlama sebepleri

[247] Sağlam, Fazıl: Temel Hakların Sınırlanması ve Özü, SBF İnsan Hakları Merkezi Yayını, Ankara, 1982, s.17.

kaldırılmıştır. 1982 Anayasası 13. Maddesi temel hak ve hürriyetlere ilişkin sınırlamanın çizgilerin ve usulünü gösteren bir düzenleme haline getirilmiştir.

1982 Anayasası 2001 yılı değişikliğinden sonra günümüzde de geçerli olan 13. maddenin yeni şekli;

"*Temel hak ve hürriyetler, özlerine dokunulmaksızın yalnızca Anayasanın ilgili maddelerinde belirtilen sebeplere bağlı olarak ve ancak kanunla sınırlanabilir. Bu sınırlamalar, Anayasanın sözüne ve ruhuna, demokratik toplum düzeninin ve laik Cumhuriyetin gereklerine ve ölçülülük ilkesine aykırı olamaz*."

Bu nedenle, seçme hakkının sınırlandırılması konusunda, seçme hakkının düzenlendiği 1982 Anayasası 67. Maddesine belirlenen özel sınırlama nedenlerine bakmak gerekir. 1982 Anayasası 67. maddesinde, vatandaşların seçme hakkını, kanunlarla belirlenen koşullara uygun olarak kullanabilecekleri belirtilmiştir. 1982 Anayasası 67. maddesinde, kanunlarla belirlenecek koşulların "düzenleme" mi yoksa "sınırlama" mı olduğundan açıkça bahsedilmemiştir. Ancak, 1982 Anayasası 67. maddesinin 3. fıkrasında, on sekiz yaşını dolduran yani siyasi rüştünü tamamlayan her Türk vatandaşının oy hakkına ve yapılacak halkoylamalarına katılma haklarının bulunduğu belirtilmiş ayrıca, yine 1982 Anayasası 67. maddesinin 5. fıkrada, seçme ve halkoylamasına katılma hakların uygulanması ile ilgili kuralların kanunla düzenleneceği belirtilmiştir. Bu durumda, 1982 Anayasası 67. maddesinin ilk fıkrasında belirtilen, "kanunda gösterilen şartlara uygun olarak" kelimesi, kanunla yapılacak "sınırlama" olarak anlamak gerekmektedir. Ancak bu sınırlamanın, 1982 Anayasası 67. maddesini 2. fıkrasında düzenlenen seçim ilkeleri ile çelişmemesi gerekir. 1982 Anayasası 67. Maddesinin 5. fıkrasında ise seçme hakkının usulünün belirlenmesi için yapılacak "düzenleme"den bahsedilmemektedir.

Anayasa Mahkemesi de bu konu ile ilgili 1986/17 E, 1987/11 K. 22.05.1987 tarihli kararı bulunmaktadır[248]:

"*67. maddenin birinci fıkrasında öngörülen hakların yasada belirtilecek koşullara uygun biçimde kullanılacağı açıklığı, yasakoyucunun takdirine bırakıldığını göstermektedir. Yasakoyucu bu düzenlemeyi Anayasa'nın 13. maddesinde sözü edilen "...demokratik toplum düzeninin gerekleri"ne uygun biçimde yapmak zorundadır. Bu sınırın aşılması, seçme,*

[248] http://www.kazanci.com/kho2/ibb/giris.html, (e.t.15.05.2019).

seçilme ve siyasi faaliyette bulunma haklarını sözde bırakır. 67. maddenin ikinci fıkrasında belirlenen "...serbest, eşit, gizli, tek dereceli, genel oy, açık sayım ve döküm esasları" ile "yargı yönetim ve denetimi" bu konudaki düzenlemede temel alınacak ilkelerdir. Bu ilkelerle yasakoyucuya tanınan takdir hakkı, sınırlamanın çerçevesini çizmektedir. Bu yetkiyle 298 sayılı Kanunun 7. ve 8. maddeleri düzenlendiği gibi Anayasa'nın kendisi de 67/5. ve 76. maddede kimi sınırlamalar getirmiştir. Seçme, seçilme ve siyasi faaliyette bulunma hakkı kimi zaman Anayasakoyucu tarafından, kimi zaman Anayasa'nın verdiği yetkiye dayanılarak yasama organı tarafından belirlenen sınırlı haklardır. Düzenlemenin, yasakoyucunun takdiri dışında bırakılan anayasal ilkeleri zedelememesi ve demokratik toplum düzeninin esaslarına aykırı olmaması gerekir. Hakkın özüne dokunan düzenlemeler gerçek anlamda bir seçme ve seçilme hakkını ortadan kaldırır."

Yine Anayasa Mahkemesi 1994/83 E., 1994/78 K, 16.11.1994 tarihli kararı[249] şu Şekildedir:

"*27 Mart 1994 günü yapılan yerel yönetimler genel seçiminde kullanılan sandık seçmen listelerine, askerlik hizmetinden terhis olanlarla, tayin olunan memurlar dışındaki seçmenlerin alınmayarak listelerin güncelleştirilmesi, yeterli bir güncelleştirme olmayıp kimi seçmenlerin seçme hakkını ortadan kaldırmakta ve bu yolla seçimi olumsuz yönde etkilemektedir. Seçme hakkının ve seçimlerin hukuksal altyapısını oluşturan seçmen kütüklerinin düzenlenmesinde kimi seçmenlerin kütüğe yazılmasını engelleyen kurallar genel oy hakkını ortadan kaldırır. İlk bakışta terhis olan askerlerle, tayin olunan memurlar için öngörülen başvuru yolu, onlara bir ayrıcalık getirmeyip durumlarına ve konumlarına uygun bir düzenleme, bu durum ve konumda olmayan öbür seçmenler için bir eksiklik sayılabilecek nitelikte görülmekteyse de, listeye yazılma olanağı verilmeyenlere temel hakkını kullandırmamaktadır. Somut sonuç, eksiklikten ötede, bir tür sınırlama ile en önemli, en etkin ve demokrasi için başlıca ölçüt sayılan bir haktan yoksun bırakmaktır. Demokrasilerde yalnız bir hak değil, görev de sayılan seçme hakkı, bunu yerine getirme olanağıyla anlam kazanır. Demokrasinin özü, olmazsa olmaz koşulu sayılan seçimlere katılma hakkını sınırlama biçimindeki düzenleme, Anayasa'da öngörülen seçme hakkına aykırıdır. Seçim, demokrasinin kaynağı ve dayanağıdır. Demokrasiye anlam veren, onu değerli kılan ve yaşama geçiren seçimin her yönden gölgesiz yapılması, seçmenlerin ve tüm yurttaşların yakınacağı*

[249] http://www.kazanci.com/kho2/ibb/giris.html, (e.t.15.05.2019).

yöntemlerden uzak kalınmasıdır. Yurttaşların en kutsal, en doğal hakkı sayılan seçme hakkı ayrıcalıklar, sınırlamalar ya da kısıtlamalarla anlamını yitirir ve demokrasi sözde kalır. Seçme hakkının anayasal gereklere aykırı biçimde engellenmesi, hakkın özüne dokunmak olur. Bu doğrultuda hazırlanmış listelerle yapılacak seçim, giderilmesi güç, savunulması olanaksız sakıncalar taşır. Seçmen oyu, ulusal iradenin belirlenme aracıdır ve demokrasinin en doğal, en temel göstergesidir. Bu olguyu, kuşkulu ve tartışmalı duruma düşüren yöntemlere ve oluşumlara geçerlik tanınamaz.

Demokrasi, yönetenlerin yönetilenler tarafından serbest ve dürüst seçimler yoluyla seçildikleri bir rejim olarak da tanımlanabilir. Öyle ise, seçme hak ve özgürlüğü demokratik bir Devlet yönetiminin vazgeçilmez koşulları arasındadır. Anayasa'nın 67. maddesinde bu hak ve özgürlüğü güvence altına alacak ilkeler belirlenmiştir. Genel oy ilkesi, demokrasilerin vazgeçemeyeceği en temel ilkelerden birini oluşturmaktadır. Yasakoyucu, bu konudaki düzenlemelerini Anayasa'nın 13. maddesinde sözü edilen "demokratik toplum düzeninin gereklerine" uygun biçimde yapmak zorundadır. Bu sınırın aşılması hiç kuşkusuz genel oy ilkesini zedeler. Genel oy ilkesine, seçme hakkına, yaş, kısıtlılık veya özellik gösteren kimi görevler de bulunma gibi "makûl" nedenlerle sınırlamalar getirilebilir. Ancak, getirilecek sınırlamaların yasakoyucunun takdiri dışında bırakılan anayasal ilkeleri zedelememesi ve demokratik toplum düzeninin gereklerine aykırı olmaması gerekir. Hakkın özüne dokunan düzenlemeler genel oy ilkesini zedeleyecektir. Terhis olan askerlerle tâyin edilen memurlar dışında kalan ve seçme hakkı bulunmasına karşın çeşitli nedenlerle sandık listesine yazılmayan vatandaşların seçme hakkını ellerinden almak Anayasa'nın 67. maddesinin ikinci fıkrasında yazılı genel oy ilkesine ve 13. maddesinin ikinci fıkrasında yazılı demokratik toplum düzeninin gereklerine aykırı düşmektedir."

Anayasa Mahkemesi kararlarında, seçme hakkının, kanunlarla belirlenecek bazı sınırlamalarla düzenleneceğini öngörmektedir. Ancak, kanunlarla belirlenecek olan bu sınırlamaların, Anayasal ilkelere zarar vermemesi gerektiği ve demokratik toplum düzeni ile ilgili belirlenen esaslara uygun olması gerektiği belirtilmiştir.

Yukarıda belirtildiği gibi seçme hakkı ile ilgili yasalarla yapılacak düzenlemeler bakımından kanun koyucuya tanınan takdir hakkı sınırsız değildir. Takdir hakkının sınırını ise Anayasada düzenlenen, seçme hakkını koruyan, "serbestlik, eşitlik, gizlilik, tek dereceli

seçim, genel oy, açık sayım ve döküm" gibi seçme hakkına egemen olan anayasal ilkeler belirlemektedir.

Bahsedilen seçme hakkına egemen olan anayasal ilkelerden yukarıda ayrıntılı olarak bahsedilmiştir. Burada, kanun koyucunun seçme hakkı ile ilgili takdir hakkının sınırlarını belirleyen ve demokratik toplum düzeninin esasları konusunu açıklamak gerekmektedir. 1961 Anayasası ve 1982 Anayasası'nda, Cumhuriyetin niteliklerinden birisi olan "demokratik devlet" ilkesi düzenlenmiştir. Ancak bu ilke, 1982 Anayasası'nda değiştirilemeyen ve değiştirilmesi teklif dahi edilemeyen maddelerden biri olarak eklemiştir.

Demokratik toplum düzeninin şartlarını şu şekilde sıralayabiliriz[250]:

1- Ülkede yönetici olacak siyasal makamlar seçimle belirlenmelidir.

2- Seçimler düzenli aralıklarla yapılmalıdır.

3- Seçime katılan partinin en az bir alternatifi bulunmalıdır.

4- "Genel, eşit, gizli oy ve açık sayım ve döküm" ilkeleri uygulanmalıdır.

5- Muhalefetin iktidar olabilme ihtimalinin mutlaka mevcut olması gerekir.

6- Temel toplum ile ilgili hakların tanınması ve uygulanmasının garanti altına alınmış olması gerekir.

Demokratik toplum düzeni, özellikle kanunların Anayasa Mahkemesi tarafından denetimi bakımından önemlidir. Zira demokratik toplum düzeninin gerekleri ilgili somut ilkelerin belirtilmemesi durumunda, anayasal denetim sırasında bu ilkelere yenileri eklenerek uygunluk denetimi yerine yerindelik denetimi durumu söz konusu olabilecektir.

Seçme hakkı bakımından adalet, istikrar gibi durumlar arasında denge sağlanabilmesi için, seçme hakkına bir takım sınırlamalar yapılması zorunludur. Mesela siyasi rüşt yaşının belirlenmemesi durumunda temyiz kudreti bile bulunmayan küçüklerin ülkenin yöneticilerini belirlemesi durumunda demokratik bir seçim söz konusu olmayacaktır veya seçmen kütüğüne kayıtlı olma gibi bir koşul bulunmaması durumunda kaos, birçok istismar ve adaletsizlik meydana gelecektir. Açıklanan nedenlerle, seçme hakkı da, diğer temel hak ve özgürlükler

[250] Gözler (2000): s.241.

gibi sınırsız olmamalı, ayrıca kanunlarla getirilen sınırlamalar anayasal ilkeleri zarar vermemeli ayrıca demokratik toplum düzeni ile ilgili esaslara da aykırı olmamalıdır.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

SEÇME HAKKININ ŞARTLARI, VE SEÇİM SİSTEMİ İLE İLİŞKİSİ

I- SEÇME HAKKININ ŞARTLARI

A) GENEL OLARAK

Seçme hakkını kullanan ve seçme hakkını kullanmaya yeterli sayılan bireylere seçmen denilmektedir. Seçmen ve halk farklı kavramladır, seçmen topluluğu halka göre daha dardır. Seçmen, oy kullanan veya siyasal faaliyette bulunan kimseler iken, halk oy kullanmak veya siyasal faaliyette bulunmakla sınırlı değildir. Seçme yeterliği de, bireylerin seçime katılabilmesi için taşımaları gereken kanuni şartları yerine getirmesi ve bu şartların kendisinde bulunması demektir. Seçmen olabilmek için bazı şartların bulunması genel oy ilkesine aykırı değildir. Seçme yeterliliği için belirlenecek kuralar kanunlarla tayin edilir[251]. Seçme hakkı mutlak hak niteliğinde olmadığından, seçme hakkı bazı sınırlamalar getirilebilir. Demokrasi ile yönetilen ülkelerin çoğunda, seçme hakkı vatandaşlık, yaş, ikametgâh, kısıtlı ve kamu haklarından yasaklı olmama, listelerde kayıtlı olmak şeklinde bazı şartlara bağlanmıştır ve bu yönetimlerde seçme hakkının bu şekilde sınırlandırılması ülkelerin takdir yetkisi dâhilinde değerlendirilmiştir[252].

"Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi" de bu konunun ülkelerin takdir yetkisi dâhilinde olduğu ve bu şekilde düzenlemelerin "Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi"ne aykırılık teşkil etmeyeceğini ancak bu yetkinin sınırsız olamayacağını belirtmiştir. "Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi"ne göre bu konudaki ölçütleri:

1- Sınırlamaların Kanun ile düzenlenmesi,

2- Yapılan sınırlamaların hakkın özüne dokunmaması ve seçme yetkisine getirilen bu sınırlamaların hakkın etkinliğine zarar vermemesi,

---

[251] Karamustafaoğlu: s.165.

[252] Akartürk: 87.

3- Seçme hakkına ilişkin sınırlamalar yapılırken meşru amaç izlenmesi ve bu amacın ölçülü olması[253].

Ayrıca bu şartlar belirlenirken ayrımcılığa neden olunmamalıdır. Kıbrıs Türk'ü olan İbrahim Aziz isimli bir kişiye, Güney Kıbrıs'ta yaşamasına rağmen seçme hakkının kullandırılmaması ile ilgili bir davada, "Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi" her devletin anayasasına uygun şekilde seçme hakkı ile ilgili kuralları belirleyebileceğini ancak, bu kuralların bazı gurup ya da kişilerin seçme hakkının engellenmesi şeklinde düzenlenemeyeceği, dava konusunun serbestlik ilkesini ve ayrımcılığa ilişkin yasağı ihlal ettiğine karar vermiştir[254].

Venedik Komisyonu da seçme hakkına ilişkin belirli şartlarda sınırlamalar yapılabileceğini belirtmektedir. Komisyon bu sınırlamaların belirli şartlara bağlı olarak düzenlenebileceğini belirtmiştir. Komisyona göre, seçme hakkına ilişkin sınırlamalar, kanunla düzenlenmeli, ölçülü olmalı, akıl hastalığı veya noksanlığı veya ciddi bir suçtan ötürü alınan bir ceza mahkûmiyetine dayanan sınırlamanın ciddi bir suça ilişkin olması ve kısıtlılık kararının mahkeme kararı ile uygulanması gerekir[255].

Seçme yeterliliğini tayin ederken, seçmende bulunması gereken kurallara olumlu şartlar, seçmende bulunmaması gereken kurallara olumsuz şartlar denilir[256].

---

253 Case of Mathieu-Mohin and Clefayt v. Belgium, 02.03.1987, App. NO:9267/81, p.52.

254 Akbulut: s.546.

255 Venedik Komiyonunca hazırlanan "Seçim Konularında İyi Uygulamalar Kuralları" 1-1-d maddesi:"Oy kullanma ve aday olma hakkından mahrumiyet i. Bireylerin oy kullanma ve aday olma haklarından yoksun bırakılmaları, ancak aşağıdaki kümülatif şartlara tabi olarak öngörülebilir: ii. Kanunla öngörülmelidir. iii. Ölçülülük ilkesi göz önünde tutulmalıdır; bireyleri aday olma hakkından mahrum bırakmak için aranan şartlar, oy kullanma hakkından yoksun bırakmak için arananlardan daha yumuşak olabilir. iv. Yoksun bırakma, akıl hastalığı veya noksanlığı dolayısıyla ehliyetsizlik veya ciddi bir suçtan ötürü alınan bir ceza mahkumiyetine dayanmalıdır. v. Ayrıca, siyasi hakların geri alınması veya akli ehliyetsizlik bulgusu, sadece açık bir mahkeme kararıyla uygulanabilir". TBMM Araştırma Merkezi, Venedik Komisyonu (Avrupa Hukuk Yoluyla Demokrasi Komisyonu), Türkiye'ye İlişkin Görüşleri, Seçimler Yargı Ve Referanduma İlişkin Karar Ve Uygulama Kodları, https://www.tbmm.gov.tr/yayinlar/venedik_komisyonu.pdf, s:173-174.

256 Karamustafaoğlu: s.167.

B) SEÇME HAKKINA İLİŞKİN OLUMLU ŞARTLAR

1- Vatandaşlık

Seçme hakkının kullanılabilmesi için ilkçağdan itibaren site devletlerinde vatandaşlık aranan bir şart olmuş, ayrıca vatandaşlık görevi olarak değerlendirilmiştir. İlk çağdaki vatandaşlık kavramı ile günümüzdeki vatandaşlık kavramı farklılık arz etse de, ilk çağların seçme hakkına ilişkin şartlarından günümüze kadar ulaşan tek şarttır vatandaşlık. Amerika Birleşik Devletleri'nin bazı federe devletlerinde 19. yüzyılda yabancı seçmenlere seçme hakkı tanınmıştır. Ancak zamanla Amerika Birleşik Devletleri'ne bağlı federe devletler de seçme hakkını vatandaşlarına tanımaya başlamıştır[257].

Birçok uluslararası belgede seçme hakkının vatandaşlık şartına bağlanmasına ilişkin düzenlemelere rastlanmaktadır. "Medeni ve Siyasal Haklar Sözleşmesi" 25. maddesi "*Her vatandaş, bu Sözleşmenin ikinci maddesindeki ayrımlara ve makul olmayan sınırlamalara tabi tutulmaksızın şu haklara ve imkânlara sahiptir: a) Doğrudan veya seçilmiş temsilciler aracılığıyla kamu hizmetlerine katılma; b) Seçmenlerin iradelerini serbestçe ifade etmeleri güvence altına alan, gizli olarak oy verildiği, genel ve eşit oya dayanan ve belirli aralıklarla yapılan dürüst seçimlerde oy kullanma ve seçilme*"[258], "Afrika İnsan ve Halkların Hakları Sözleşmesi" madde 13 ve "Amerikan İnsan Sözleşmesi" madde 23 seçme hakkının vatandaşlık şartına bağlanmasına ilişkin düzenlemelere örnektir[259].

Ülkemizde ise Osmanlı döneminden itibaren yabacılara seçme hakkı tanınmamıştır. 1982 Anayasası'nın 67. maddesi, oy hakkını Türk vatandaşlarının kullanabileceği bir hak olarak belirtmiştir. 298 sayılı "Seçimlerin Temel Hükümleri ve Seçmen Kütükleri Hakkında Kanun"3. maddesi de 1982 Anayasası'nın 67. maddesine paralel olacak şekilde seçme hakkının Türk Vatandaşlarına ait olduğunu belirtmiştir. Dolayısıyla anayasa ve ilgili kanunlar gereğince yabancılara seçme hakkı tanınmamıştır[260].

---

257 Karamustafaoğlu: s.167-168.

258 http://www.unicankara.org.tr/doc_pdf/metin133.pdf.

259 Akartürk: 89.

260 Yabancı kavramının tanımına 2901 sayılı "Türk Vatandaşlığı Kanunu"nda rastlanmaktadır. 2901 sayılı Kanun 3. maddesine göre "Türkiye Cumhuriyeti Devleti ile vatandaşlık bağı bulunmayan kişi" yabancı olarak belirtilmiştir.

Seçme hakkına vatandaşlık şartını getiren klasik yaklaşım geçerliliğine devam etmekle birlikte, seçme hakkını yerleşik yabancılara tanıma şeklinde yeni bir akıma da rastlanmaktadır[261]. Avrupa Birliği'ne üye devlet vatandaşlarının, "Avrupa Birliği Vatandaşlığı" statüsü kazanması ile birlikte, 1993 tarihinde yürürlüğe giren Maastricht Antlaşması'nın 17. maddesi, "bir üye devletin vatandaşı olan herkes Avrupa vatandaşıdır" gereğince "Avrupa vatandaşlığı" kavramı ortaya çıkmıştır. Yine bu anlaşmanın 19. maddesi Avrupa Birliğine üye devlette ikamet eden ancak ülke vatandaşı olmayan, birliğe üye vatandaşın Avrupa Parlamentosu seçimleri ile ilgili olarak seçme hakları tanınmaktadır[262]. Özellikle Kuzey Avrupa'da 20. yüzyılın sonlarına doğru yabancılara yerleşik olma koşuluyla, yerel seçimler açısından seçme hakkı tanınmaya başlamıştır[263]. Birleşmiş Milletlere üye 192 ülkeden 65'i yerel seçimlerde ve az miktarda da olsa genel seçimlerde yabancılara oy hakkı tanımaktadır[264].

Yabancılara seçme hak tabi olması gerektiğini savunan görüşe göre; kimsenin seçme hakkından uzun süre mahrum bırakılamaz, yabancının oy kullanılacak ülkede ikamet etmemesi; aklî dengesinin bozuk olması, siyasi rüşt yaşının altında olması gibi nedenlerle siyasi görüşlerinin yetersiz olması, hakkında hükümlülük kararı bulunması, bölgede kısa süre yaşaması gibi durumlar haricinde yerleşik yabancılara seçme hakkı tanınması gerekir. Bir ülkede yabancı ile vatandaşın aynı sorumluluklara sahip olması durumunda medenî haklara ilişkin olarak ayrıcalıklar da tanınmalıdır. Bir ülkede yabancılar yaşamaya devam ettiği ve yabancıların nüfusları artmaya devam ettikçe, yabancıları seçim sürecinden uzaklaştırmak gittikçe zorlaşacaktır. Ayrıca yabancıların oy kullanması gerektiğini düşünenler, yabancılara seçme hakkı tanınması, yabacıların toplumla bütünleşmelerini sağlayacağı görüşünü savunmaktadırlar. Yabancılara seçme hakkı tanınmaması yönünde görüşü olanlar ise; yabancılan yerleştikleri ülkenin vatandaşlığını kazandıktan sonra seçme hakkını kullanması gerektiği savunmaktadırlar. Yabancılara, yerel seçimlerde seçme hakkı tanımanın, ilerleyen zamanda yabancının bununla yetinmeyerek milletvekili seçimlerinde de seçme hakkı talep etmelerine neden olacağı, yabancıların oy hakkının tanınması durumunda menfaat çatışması

[261] Yontar, İbrahim Günay: Yerleşik Yabancıların Yerel Düzeyde Seçme ve Seçilme Hakları, Ankara, 2011, 34-41.

[262] Kabaoğlu(2015): s.423.

[263] Özçelik: s.304.

[264] Anayurt: s. 479.

ve sadakat gibi sorunlar oluşacağı, yeterli bağlılık ve bilgiye sahip olmayan yabancılara seçme hakkı tanınması durumunda yabancıların hepsinin aynı şekilde oy kullanmasına neden olacağı yönünde eleştiriler bulunmaktadır[265].

Fransa'da Maastricht Antlaşması'nın koşulları Fransız Anayasası'na aykırılık teşkil etmekteyken, 25.06.1992 yılında 1958 Fransız Anayasası'nın 88/3 maddesinde değişiklikle karşılıklı olmak kaydı ile Avrupa Birliği'ne üye devlet vatandaşlarına yerel ve Avrupa Parlementosu üye seçimlerinde seçme hakkına kavuşmuşlardır. Almanya'da ise yerleşik yabancılara karşılıklı olmak şartıyla yerel seçimlerde seçme hakkı tanınmasına ilişkin düzenlemeler Federal Anayasa Mahkemesi tarafından iptal edilmiş, ancak Maastricht Antlaşması'nın 1993 tarihinde yürürlüğe girmesi ile Avrupa Birliği'ne üye devletler vatandaşlarına seçme hakkı tanımıştır[266].

Avrupa Konseyi tarafından hazırlanan 6 Aralık 1993 tarihli direktifin 3. maddesi, Avrupa Birliği'ne vatandaş olan bireylerin, vatandaşı olmasa dahi, ikamet ettiği Avrupa Birliği'ne üye olan devletin kanunlarında belirlenen şartları taşıması koşuluyla, o devletin yapılacak olan belediye seçimlerinde oy kullanma ve aday olma hakkına sahiptir. Belirtildiği üzere bu durumun gerçekleşmesi için Avrupa Birliği'ne üye kişinin, oy kullanılacak olan üye devletin kanunlarda belirtilen şartlara haiz olması gerekmektedir ve bu şartları da üye devlet kendisi belirlemektedir. Avrupa Anayasa Antlaşması'nda ise Madde I-10/1'de; "bir üye devletin vatandaşı olan herkes, Birliğin de vatandaşıdır. Avrupa vatandaşlığı ulusal vatandaşlığın yerine geçmez, ulusal vatandaşlığa eklenir" şeklinde düzenleme bulunmaktadır. Avrupa Anayasa Antlaşması, Temel Haklar şartının II-99. maddesi, Avrupa birliğine üye vatandaşların, yaşadığı üye devlet vatandaşları ile eşit şartlarda Avrupa Parlamentosu'na seçme hakkı bulunduğu, II-100. maddesinde de, Avrupa birliğine üye vatandaşların, yaşadığı üye devlet vatandaşları ile eşit şatlar dâhilinde belediye seçimlerinde oy kullanma ve aday olma hakkına tabi oldukları belirtilmiştir. Avrupa Birliği'ne adaylığımızın kabulü durumunda, vatandaşlık hususu ile ilgili yeni düzenlemeler gerekecektir[267].

---

265 Öztürk: 135-141.

266 Akartürk: s. 91-92.

267 Yüzbaşıoğlu, Necmi: Türk Anayasasının Avrupa Anayasasına Uyum Sorunu, Anayasa Yargısı, 2007, C.22, s. 242.

Ayrıca bazı Avrupa Birliğine üye ülkeler, topraklarında uzun süre ikamet eden Avrupa Birliği'ne üye olmaya devlet vatandaşlarına yerel seçimlerde geçerli olmak üzere seçme hakkı tanımaktadırlar[268]. Yine "Avrupa Yerel ve Bölgesel Yönetimler Kongresi" alınan kararlar neticesinde hazırlanan "Yabancıların Yerel Düzeyde Kamu Hayatına Katılma Sözleşmesi"ne göre; sözleşmeye taraf devletler vatandaşlarına uygulana yasal zorunlulukları taşıması ve seçimden en az beş yıl yasal olarak sözleşemeye taraf devlette yerleşik olarak ikamet etmesi şartıyla yerel seçimlerde uygulanmak üzere yerleşik yabancıya oy hakkı tanımayı taahhüt etmektedir[269]. Sözleşmeye göre yerleşik yabancı; sözleşmeye taraf devletin vatandaşlığında olmayan fakat yasal olarak sözleşmeye taraf devlet sınırları içerisinde ikamet eden kişilerdir[270].

Venedik komisyonu tarafından da seçme hakkının vatandaşlara tanınması hususu kabul edilmekle birlikle, ülkelerin belirli bir süre vatanlarında ikamet eden yerleşik yabancılara da yerel seçimlerde geçerli olmak üzere seçme hakkı tanınmasını tavsiye etmektedir. Komisyon özellikle "Yabancıların Yerel Düzeyde Kamu Hayatına Katılma Sözleşmesi"nin yürürlüğe girmesi ile yerleşik yabancılar için seçme hakkının sağlanması yönünde uygulamanın ortaya çıktığını gözlemlediğini belirtmiştir[271].

Yerel seçimlere ilişkin 2972 sayılı "Mahalli İdareler İle Mahalle Muhtarlıkları ve İhtiyar Heyetleri Seçimi Hakkında Kanun" seçme hakkının öznesi olabilme koşulları düzenlenmemiş ve bu kanunun 36. maddesi[272] gereğince bu hususta 298 sayılı "Seçimlerin Temel Hükümleri ve Seçmen Kütükleri Hakkında Kanun" hükümleri geçerlidir. Bu nedenle

---

[268] Avrupa Birliğine üye Hollanda, İsveç, Finlandiya, İtalya ve Danimarka "Yabancıların Yerel Düzeyde Kamu Hayatına Katılma Sözleşmesi"ne taraftır ve yerel seçimlerde Avrupa Birliğine üye olmasalar dahi üçüncü ülke vatandaşlarına yerel seçimlerde geçerli olmak üzere seçme hakkı tanımıştır. Ayrıntılı bilgi için bkz. Akartürk: s.91.

[269] "Yabancıların Yerel Düzeyde Kamu Hayatına Katılma Sözleşmesi" bölüm c madde 6.

[270] Akartürk: s. 90-91.

[271] Akartürk: s. 92.

[272] 2972 sayılı "Mahalli İdareler İle Mahalle Muhtarlıkları ve İhtiyar Heyetleri Seçimi Hakkında Kanun" 36. Maddesi: "Bu Kanunda özel hüküm bulunmayan hallerde 26/4/1961 gün ve 298 sayılı Seçimlerin Temel Hükümleri ve Seçmen Kütükleri Hakkında Kanun ile 22/4/1983 tarih 2820 sayılı Siyasi Partiler Kanunu, 10/6/1983 gün ve 2839 sayılı Milletvekili Seçimi Kanununun ve bunların ek ve değişikliklerinin bu Kanuna aykırı olmayan hükümleri uygulanır".

de yerleşik olma koşulu ile yabancılara seçme hakkı tanınması Türkiye'de uygulanmamaktadır[273].

Kişinin çifte vatandaşlığının bulunması durumunda ise bu kişilerin oy kullanmasında herhangi bir hukuki engel bulunmamaktadır[274]. Kamu hukuku ve devletler özel hukuku bakımından başka devlet vatandaşlığı bulunması nedeni ile Türk vatandaşları farklı muameleye tabi tutulamaz[275].

2- Yaş

Hukuk düzeninde belli bir olgunluğa erişmeden bazı hakları kullanamazlar, bazı eylem ve işlemlerde bulunabilmeleri hukuk düzeninde belirlenen yaşa gelinmesi halinde mümkün olabilmektedir. Özellikle bazı medeni ve siyasi hakların kullanılması bakımından yaş kıstası önemli bir şarttır. Yaş kriteri bakımından, siyasi rüşt ve medeni rüşt şeklinde ayrım bulunmaktadır. Medeni rüşt, kişi olmanın yeterli olduğu ehliyete hak ehliyeti denilmektedir. Ancak, hukuk sistemi hak ehliyetini, kişiler arasındaki bazı fiili durumlardan dolayı sınırlayabilmektedir. Bu fiili eşitsizliklerden biri de kişiler arasındaki yaş durumu ile ilgili bulunmaktadır ve hak ehliyetinin sınırlandırılması bakımından önemli sebeplerden birisidir. Bazı haklar nitelik veya özellikleri gereği kullanılmaları için belli bir olgunluk derecesine sahip olunması gerekmektedir[276].

Seçme hakkını ilgilendiren yaş kriteri ise siyasi rüşt yaşıdır. Seçme hakkının kullanılması için belli bir bilinç ve sorumluluk sahibi olmak önemlidir. Bu nedenle de seçmen olabilmek için belli bir olgunluk düzeyine sahip olmak gerekmektedir. Seçmen olabilmek için sahip olunması gereken olgunluğa siyasi rüşt yaşı da denilmektedir[277]. Uluslararası sözleşmelerde düzenlenen insan hakları hukukuna göre seçme hakkının tanınması için belli yaş şartı aranması, seçme hakkı açısından sınırlandırıcı bir nitelik taşımamaktadır[278].

---

273 Özçelik: s.304.

274 Atar: 70.

275 Nomer, Engin: Vatandaşlık Hukuku, İstanbul, 2002, s.33.

276 Karamustafaoğlu: s.1171-172.

277 Akartürk: s.92.

278 Özçelik: s.306.

Siyasi rüşt yaşı ülke ve zamana göre farklılıklar göstermektedir ve geçmişten bugüne kadar siyasi rüşt için belirlenen yaş oranının düştüğü görülmektedir[279].

Türkiye'de seçmen olabilmek için belirlenen siyasi rüşt yaşı 1924 ve 1982 Anayasalarında düzenlenmişken, 1962 Anayasası'nda ise bu hususta bir düzenleme yapılma yoluna gidilmemiş olup,1961 Anayasası döneminde seçmen olabilmek için belirlenen yaş şartı seçim kanunlarıyla belirlenmiştir. Bu sebeple 1961 Anayasası döneminde, ergin olma yaşının 18 olarak kabul edilmişken, seçim kanunları ile seçmen olabilmek için belirlenen yaş 21 olarak belirlenmesinin Anayasal haklardan olan eşitlik ilkesi, demokratik devlet ilkesi ile anayasanın seçme ve seçilme hakkına dair ilgili maddelerine aykırı olduğu gerekçesiyle, birçok kere Anayasa mahkemesi önüne gelmiştir[280].

Türkiye'de 1924 Anayasası'nda siyasi rüşt yaşı 18 olarak belirlenmiş ancak 1934 yılında kadınlara seçme hakkı tanınması ile bu yaş 22 olarak düzenlenmiştir. 1961 Anayasası döneminde 298 sayılı yasa ile siyasi rüşt yaşı 21 olarak tayin edilmiştir. 1982 Anayasası'nın ilk halinde de seçme hakkını düzenleyen 67. Maddesinde, seçmen olabilmek için 21 yaşının doldurulması gerektiği belirtilmiştir. Ancak, 1982 Anayasası 67. Maddesinde, ülkenin sosyal durumu gerekçesiyle 1987 yılında yapılan değişiklikle "Seçimlerin ve halk oylamasının yapıldığı yılda ay ve gün hesaba katılmaksızın, yirmi yaşına gelen her Türk vatandaşının, seçme ve halk oylamasına katılma hakkına sahip olduğu" denilerek seçmen yaşı 20'ye

---

279 Fransa'da siyasi rüşt yaşı 1814 yılında 30, 1830 yılında 25, 1848 yılında 21, 1974 yılında 18 olarak belirlenmiştir. Ayrıntılı bilgi için bkz. Cotteret/ Emeri: s.14-15.

280 Anayasa Mahkemesi Kararı, E.1963/192, K.1963/161, tarih 21.06.1963; E. 1975/147, K.1975/201, tarih 21.10.1975; E. 1977/123, K. 1978/16, tarih 16.02.1978.

Anayasa Mahkemesi Kararı, E.1963/192, K.1963/121, 21.6.1963 tarihli kararının gerekçesi şu şekildedir: "İptal isteminde, milletvekili seçilebilmek için Anayasa'nın 68 inci ve Cumhuriyet Senatosu Üyeliğine seçilebilmek için de Anayasa'nın 72 nci maddelerinde belli bir yaş kabul edildiği halde, seçmenlik için herhangi bir yaş kabul edilmemiş olmasının, Anayasa'nın, seçmen olabilmek konusunda Medenî Kanun uyarınca reşit olmayı yeterli saydığına delâlet eylediği yollu ileri sürülen gerekçede isabet görülmemiştir. Aksine, Anayasa tasarısının 66 ncı maddesinin birinci fıkrasında yer alan '18 yaşını dolduran ve kısıtlı veya kamu hizmetinden yasaklı olmıyan her Türk, Millet Meclisi seçimlerinde seçmendir.' şeklindeki hükmünün metinden çıkarılmış bulunması seçmenlik için Anayasa'nın yaş tâyin etmek istemediğini ve bunu Özel kanuna bıraktığını gösterir. Nitekim Anayasa'nın 55 inci maddesinin birinci fıkrasında (Vatandaşlar, kanunda gösterilen şartlara uygun olarak, seçme ve seçilme hakkına sahiptir) denilmiştir. Buna göre seçmenlik yaşının belirtilmesi bir Anayasa meselesi değildir."

indirilmiştir. Ardından 1995 yılında yapılan değişiklikle 18 yaşını dolduran her Türk vatandaşının seçme hakkına sahip olduğu belirlenmiştir.

Dünyada genel olarak daha çok seçmen yaşının asgari 18 olduğu görülmektedir. Yapılan çalışmalarda 63ülkeden 59'unda siyasi rüşt yaşı 18 olarak belirlenmiştir[281]. 18 yaşın ideal olarak görülme sebebi, medeni rüşt yaşı, çalışma ve vergi mükellefi olabilme yaşı ayrıca cezai sorumluluğun başladığı yaş olmasıdır. Venedik komisyonunda da seçme hakkının reşit olan kişilere tanınmasının tercih olarak daha uygun olduğunu ve 25 yaşı geçmemek kaydıyla reşit olma yaşından daha yüksek bir yaş belirlenebileceğini ifade etmektedir[282]. Avrupa Konseyine üye devletlerden, Almanya, Andora, Arnavutluk, Avusturya, Belçika, Bosna Hersek, Danimarka, Finlandiya, Fransa, Hırvatistan, Hollanda, İngiltere, İspanya, İsveç, İsviçre, İzlanda, Karadağ, Lihtenştay, Lüksemburg, Macaristan, Makedonya, Malta, Moldova, Norveç, Portekiz, Sırbistan, Slovenya, Türkiye'de seçmen yaşı 18 olarak belirlenmiştir. Bulgaristan, Çekya, Estonya, İrlanda, Letonya, Polonya, San Marin, Slovakya, Ukrayna ve Yunanistan'da seçmen yaşı 21, Romanya'da seçmen yaşı 23, Azerbaycan, Ermenistan, Güney Kıbrıs, Gürcistan, İtalya, Litvanya, Monako'da ise seçmen yaşı 25 olarak belirlenmiştir[283].

3- Seçmen Kütüğüne Kayıtlı Olmak

Anayasal bir düzenleme olmamakla birlikte, seçmen olabilmenin şartlarından birisi de seçmen kütüğüne kayıtlı olmaktır. Seçmen kütüğünde kaydı olmayan kişiler, seçme hakkının tüm şartlarını taşısa dahi, oy kullanamaz zira demokratik ve dürüst seçimlerin gereği olarak seçmen kütüklerinin oy kullanacak kişileri göstermesi zorunludur[284]. Seçme hakkı genellik ilkesinin de sayesinde yayınlaşması sonucunda seçmen sayısı milyonları bulmaktadır ve bu seçmenlerin kayıt altına alınması, seçim çevresi ve sandığının belirlenmesi seçimlerin güvenli dürüst ve düzenli olması açısından önemlidir. Seçim listeleri önceden ilan edilmesi seçimlerin şeffaf olmasını sağlar ve bu sayede kişilere listelere itiraz imkânı sağlamaktadır[285].

---

281 Gönenç (2008): s.166.

282 Akartürk: s.93.

283 Anayurt: s.478.

284 Karamustafaoğlu: s.181.

285 Akartürk: s. 95-96.

"298 sayılı Seçimlerin Temel Hükümleri ve Seçmen Kütükleri Hakkında Kanun"un 86. maddesinde düzenlenen bu şarta göre, seçimlerde seçmen olabilmek için kural olarak sandık seçmen listesinde kayıtlı olmak gerekmektedir, ancak bu kurala 23 Mayıs 1987 tarih ve 3377 sayılı Kanun ile getirilen istisna ile seçmen kütüğüne yazılı olmamasına rağmen yurtdışında 6 aydan fazla sürede ikamet eden vatandaşların yurda giriş ve çıkış yaptıklarında gümrük kapılarında oluşturulacak seçim sandıklarında oy kullanabilmeleri sağlanmıştır. Bu usule göre gümrük kapılarında oy kullanma işlemi ile ilgili süre ise, milletvekili genel seçimleri içim geçerli olmak üzere seçimin yapılacağı günün 75 gün öncesinden başlar ve seçimin yapıldığı gün akşamı saat 17:00'ye kadar devam eder. Yurt dışında bulunan Türk vatandaşlarının Türkiye'de yapılan seçimlerde oy kullanma usulü ile ilgili olarak da 1995 yılında yapılan Anayasa değişikliği[286], Anayasanın 67. maddesinin 2. fıkrasına, şu cümle eklenmiştir: "*Ancak, yurt dışında bulunan Türk vatandaşlarının oy hakkını kullanabilmeleri amacıyla kanun, uygulanabilir tedbirleri belirler*." Bu Anayasa değişikliği sonrasında, 27.10.1995 gün ve 4125 sayılı Kanun ile, yurt dışında ikamet eden Türk vatandaşlarının seçme hakkını düzenleyen Geçici 2. maddesinin iptali talep edilmiş, bu talep üzerine Anayasa Mahkemesi'nin, seçmen olabilme koşullarını haiz Türk vatandaşlarından, yurtdışında hangi nedenle ve ne kadar süreyle bulunursa bulunsun, bu vatandaşların hepsine seçme hakkının tanınması gerektiği hususuna vurgu yaparak, maddede belirtilen "mukim" sözcüğünü iptal etmiştir[287]. Anayasa Mahkemesi bu kararı ile seçme hakkının yurt içinde veya yurt dışında

[286] 23.07.1995 tarih ve 4121 sayılı Kanun.

[287] Anayasa Mahkemesi, E.1995/54, K.1995/59, 18.11.1995 tarihli kararının gerekçesi: "Bu maddede 4125 sayılı Yasa'nın yayımından sonra yapılacak milletvekili seçimlerinde yurtdışındaki Türkiye Cumhuriyeti vatandaşlarının Anayasa'nın 67. maddesinin değişik ikinci fıkrasının ikinci tümcesi gereğince oy haklarını kullanabilmeleri öngörülmektedir. Vatandaşların yaşama, maddî ve manevî varlığını koruma ve geliştirme haklarına eşdeğer düzeyde anlam taşıyan seçme, seçilme, bağımsız olarak ya da bir siyasal parti içinde siyasal çalışmalarda bulunma hakkı, Anayasa'nın 67. maddesiyle tanınmıştır. Onsekiz yaşını bitirenlerin seçme ve halkoylamasına katılma hakkının kullanılmasının yasayla düzenleneceğini öngören Anayasa, yurtdışındaki vatandaşların oy haklarını kullanmak amacıyla 'uygulanabilir' önlemlerin yasayla alınması kuralı getirmiştir. Anayasa'nın 67. maddesinde 4121 sayılı Yasa'yla yapılan değişiklikten önce, 23.5.1987 günlü, 3377 sayılı Yasa'nın 4. maddesiyle yurtdışındaki vatandaşlara tanınan oy verme hakkı, bu kez anayasal dayanağa kavuşmuştur. Seçimlerin serbest, eşit, gizli, tek dereceli, genel oy, açık sayım ve döküm esaslarına uygun olarak yapılması ilkesi, yurtiçindeki ve yurtdışındaki vatandaş ayrımı gözetilmeksizin tüm yurttaşları kapsayan anayasal bir haktır. Bu hakkı yurtiçinde olanların kullanmaları nasıl tartışmasız bir olgu ise, yurtdışında olanların kullanmalarını sağlamak da demokrasinin yadsınması olanaksız bir gereğidir.

bulunsun tüm vatandaşların hakkı olduğuna vurgu yapmış ve yöneticilerin seçme hakkının bütün vatandaşlar bakımından uygulanabilmesini sağlamak için gerekli tedbirleri alması gerektiğini vurgulamıştır[288]. 1982 Anayasa'nın 67. maddesinde belirtilen "uygulanabilir tedbirler" ifadesi, vekâlet/mektup yoluyla veya yurt dışı temsilciliklerinde oy verme gibi gıyabi oy yöntemleri veya başka yöntemlerin kullanılabilmesine imkân vermekle birlikte Anayasanın değişikliğinden itibaren bu konuda köklü bir kanuni düzenleme yoluna gidilmemiştir. Son olarak, 13.03.2008 günlü ve 5749 sayılı Kanunla, 298 sayılı Kanunda yapılan değişiklik ile yurtdışında ikamet eden Türk vatandaşların mektup yöntemiyle oy kullanmalarına olanak sağlamış ancak, bu değişiklik Anayasa Mahkemesi tarafından iptal edilmiştir. Anayasa Mahkemesi bu kararında, mektupla oy kullanımını özellikle gizlilik ve serbestlik ilkelerine aykırı bulmuştur[289]. Anayasa Mahkemesi, iptal kararı gerekçesinde,

---

Demokrasinin koşullarından birisi olan katılım, seçmen niteliğini taşıyan her yurttaşın oyunu kullanmasına olanak vermek ve bunu sağlamakla anlam kazanır. Oy kullanmayı güçleştirme, sınırlama, kimi koşullara bağlama, az ya da tümüyle olanaksız kılarak yoksun bırakma, hukuksallıkla asla bağdaşmaz. Devletin, yurtiçindekilerin olduğu kadar, yurtdışındakilerin de oy verme haklarını kullanmaları için gereken çalışmaları yapması kaçınılmaz bir görevidir. Maddenin içeriği, Anayasa'nın yüklediği bu görevin yerine getirilmesi doğrultusundadır. Devlet, vatandaşlarının herhangi bir nedenle bulunduğu yabancı ülkelerde oy kullanmalarını sağlayacak önlemleri alacaktır. Bunlar Anayasa'nın nitelediği biçimde 'uygulanabilir' olacaktır. Uygulanma olanağı, yabancı ülkelerin antlaşmalar ya da anlaşmalarla kabûl ettiği uluslararası kurallara, kendi ulusal kurallarına, günün koşullarına, karşılıklılık ilkesine ve düzenlenecek protokol gereklerine bağlanabilir. Ayrıntıları tümüyle yasalaştırmanın güçlüğü açıktır."

[288] Hikmet Sami Türk, bir anayasa taslağı ile ilgili olarak yazdığı karşı oy yazısında, "Seçme, Seçilme ve Siyasi Faaliyette Bulunma Hakları"nı düzenleyen ilgili maddeye özellikle yurt dışında çalışan vatandaşlara oy kullanma imkanın sağlanması amacı ile mektup veya vekalet yoluyla oy kullanmalarının sağlanması için, "oy hakkının mektup veya vekalet yoluyla kullanılması, yasayla düzenlenir" ibaresi eklenmesi gerektiğine ilişkin görüş bildirmiştir. Ayrıntılı bilgi için bkz. Türk, Hikmet Sami, Bir Anayasa Taslağına Karşı Oy Yazısı, AUHFD, C. 42, 1991, s. 11.

[289] Anayasa Mahkemesi, E.2008/33, K.2008/113, 29.05.2008 tarihli karar gerekçesinde:"Gizli oy ilkesi, seçmenin, seçme hakkını hiçbir etki ya da baskı altında kalmaksızın özgür iradesiyle kullanmasını sağlamak amacıyla kabul edilmiştir. Gizli oyun amacı seçmeni oy verirken her türlü çevre etkisinden uzaklaştırmaktır. Anayasa Mahkemesi'nin kimi kararlarında belirtildiği gibi serbest oy ilkesi seçmenin hiçbir yasa dışı el atmaya, baskıya ve etkiye kapılmadan oyunu kullanmasıdır. Serbest seçim, oyların bu ortamda kullanıldığı seçimdir. Oy kullanmayı etkileyecek, seçmenin özgür iradesini saptırabilecek her tür etkileme baskı sayılır. Seçmeni dolaylı da olsa, olumlu ya da olumsuz etkiye açık tutacak her girişimin önlenmesi gerekir. Oy hakkı Anayasa'da güvence altına alınmış temel bir haktır. Yasa koyucunun ödevi de yurt içinde ya da yurt dışında

yurtdışındaki Türk vatandaşların da oy hakkından yararlanmasını sağlamanın, kanun koyucunun görevi olduğunu belirtmiştir ancak sadece iptali istenilen kanun maddesi ile getirilen usulü Anayasaya aykırı bulmuş ve Anayasa'ya aykırılık nedenleri göz önünde bulundurularak, yeni düzenleme yapabileceğini belirtmiştir.

"298 sayılı Seçimlerin Temel Hükümleri ve Seçmen Kütükleri Hakkında Kanun" 28/b/1. maddesine göre *"Bu Yasaya göre seçmen olan vatandaşları tek olarak tanımlayan ve seçmenin oturduğu yeri belirleyen bilgileri kapsayan bilgisayar ortamına "Seçmen Kütüğü" denilir"*. Maddede yapılan tanıma göre, seçmen kütüğü, seçmenlerin, seçme hakkına sahip olduklarının tespit edildiği ve duyurulduğu kayıtlardır[290]. Seçmen kütüğünün uygulanmasında, daimi kütük, periyodik liste ve nüfus kütüğü gibi yöntemler uygulanmaktadır. Daimi kütük yönteminde yetkili ve görevli organlarca korunan ve zamanla sürekli olarak güncellenen bir seçim kütüğü vardır. Türkiye'de daimi kütük usulü uygulanmaktadır. Periyodik liste usulünde her seçim döneminde yeniden seçmenler belirlenerek, seçmen listesi oluşturulmaktadır. Afrika ülkelerinde uygulamalarına rastlanmaktadır. Nüfus kütüğünde ise nüfus kütükleri incelenerek buradan edinilen bilgilere göre seçmen kütükleri oluşturulmaktadır. Nüfus kütüğü uygulamasına ise Latin Amerika'da örneklerine rastlanmaktadır[291].

Venedik Komisyonu, seçmen listelerinin düzgün olarak saklanması, seçme hakkının serbestliğinin sağlanması açısından son derece önemli olduğu görüşündedir[292]. Seçim

---

yaşayan bütün yurttaşların oy hakkından Anayasa'nın öngördüğü ilkelere uygun olarak yararlanmasını sağlamaktır. Devletin, yurt dışında bulunan Türk vatandaşlarının oy verme haklarını kullanabilmelerini sağlarken Anayasa'da belirlenen seçim ilkelerine uygun ve uygulanabilir nitelikteki tedbirleri alması gerekir. İptali istenilen yasa kurallarında öngörülen mektupla oy kullanma yöntemi, seçmenin oyunu kullanırken aile üyelerinden ve sosyal çevresinden gelebilecek her türlü etkiye açık olması nedeniyle seçmenin iradesini korumaya elverişli bulunmamaktadır. Seçimin serbestliği ilkesi, seçmenin oyunu her türlü etkiden uzak ve gizlilik içinde kullanmasının tam olarak güvence altına alınması halinde gerçekleşebilir. Bu güvencenin ise kuralda öngörülen mektupla oy verme yöntemi ile gerçekleştirilmiş olduğundan söz edilemez. Bu nedenle seçim için aranan serbestlik ve gizlilik ilkelerini sağlamaya elverişli bulunmayan mektup yöntemiyle oy kullanılmasına ilişkin yasa kuralları Anayasa'nın 67. maddesine aykırıdır. İptalleri gerekir."

290 Gönenç: s.183-184.

291 Gönenç: s.184.

292 Venedik Komiyonunca hazırlanan "Seçim Konularında İyi Uygulamalar Kuralları" 1.2. "Seçmen Kütükleri Seçmen kütüklerinin güvenilir olması isteniyorsa aşağıda belirtilen kriterlerin yerine getirilmesi

listelerinin sağlanması için: Kalıcı seçim listeleri olmalı ve düzenli olarak en az senede bir kez güncellenmelidir. Son güncellemenin bağımsız seçim yönetiminden sorumlu organın kontrolü altında yapılması gerekir. Seçmen listelerinin yayınlanarak vatandaşlar bilgilendirilmelidir. Listeye kayıtlı olmayanların bu hususstaki başvuruları hemen işleme konulmalı, listede hata olması durumunda bunlarla ilgili itirazlara gereken süreler tanınarak, idari ve yargısal yollara başvuru imkânı sağlanmalıdır. Seçim günü, seçim alanlarında seçmen listesine kayıt alınmasına izin verilmemelidir ancak ikametlerini başka seçim bölgesine taşıyan ya da seçmen listesinin yayınlamasından sonra siyasi rüşt yaşına ulaşan kimseler bakımından ek seçmen listesi oluşturulabilir[293]. Türkiye'de, daimi kütük yöntemiyle hazırlana seçmen kütük listesi Yüksek Seçim Kuruluna bağlı Seçmen Kütüğü Genel Müdürlüğü bulunmaktadır. İlçelerde ise Seçmen Kütüğü Genel Müdürlüğü'ne bağlı olarak görev yapan seçmen kütükleri bürosu bulunmaktadır. Seçmen Kütüğü Genel Müdürlüğü ve büroları seçmenlerin yasanın öngördüğü şekilde, eksiksiz olarak tespiti ve mükerrer seçmen kaydının önlenmesi ve seçimin hızlı, kolay ve doğru bir şekilde gerçekleşmesi amacına hizmet eder[294].

4- Diğer Olumlu Şartlar

a) Yerleşim Yeri

Seçme hakkın siyasal haklar kategorisine girmektedir ve siyasal hakların kullanılabilmesi için vatandaşların ikametgâh ya da yerleşim yeri bilgilerinin seçmen kütüğüne kaydedilmesi gerekmektedir. Birçok devlet tarafından seçmen olabilmek için

---

gerekmektedir: i. Seçmen kütükleri daimi olmalıdır. ii. Düzenli güncellemeler, en azından yılda bir kez, yapılmalıdır. Seçmenlerin otomatik olarak kaydedilmediği yerlerde, kayıt işlemi görece uzun bir sürede yapılabilmelidir. iii. Seçmen kütükleri yayınlanmalıdır. iv. Kayıtlı olmayan bir seçmenin kaydedilmesini sağlayan – yargısal denetime tabi – bir idari veya adli usul bulunmalıdır; kayıt işlemi seçim gününde oy verme işleminin gerçekleştiği yerde yapılmamalıdır v. Seçmenlerin yanlış kayıtlarını düzeltebilmesine olanak sağlayan benzer bir usul bulunmalıdır. vi. Seçmen kütüğünün son yayın tarihinden sonra taşınan veya oy kullanma yaşına gelen kişilerin oy kullanabilmeleri, tamamlayıcı bir kütük yoluyla sağlanabilir". TBMM Araştırma Merkezi, Venedik Komisyonu (Avrupa Hukuk Yoluyla Demokrasi Komisyonu), Türkiye'ye İlişkin Görüşleri, Seçimler Yargı Ve Referanduma İlişkin Karar Ve Uygulama Kodları, https://www.tbmm.gov.tr/yayinlar/venedik_komisyonu.pdf, s:174.

293 Akartürk: s.96.

294 Ateş, Turan: Demokrasi, Siyasi Partiler ve Seçim, Ankara, 2014, s. 882.

seçimin yapıldığı bölgede ikamet etme şartı bulunmaktadır. Seçmen olabilmek için ikamet/ yerleşim yeri şartının aranma nedenlerinden bazıları ise:

1- Seçmen bakımından faydalı olması. Belirli bir bölgede bir süre oturan kişi, bulunduğu çevrenin sorunlarını, bu bölgeden aday olan kişileri ve düşüncelerini daha iyi tanıma fırsatına sahiptir.

2- Seçimlerin güvenli ve dürüst olması. Seçmenler açısından belirlenen yerleşim yerine ilişkin şart, seçmenlerin ayrı bölgelerde bulunan kütüklere kayıt olmalarını ve bu sayede de mükerrer oy kullanmalarına engel olunabilir[295].

İkametgâh şartının faydaları yanında bazı sakıncalarına da rastlanabilir. Bazı devletlerde seçme hakkının kullanılabilmesi için getirilen ikamet şartında, belli bir süre ikamet etme koşulu bulunmaktadır. İkamet şartının süreye tabi tutulmasında süre uzun olarak belirlenirse, bu durum oy kullanma hakkının önünde engel oluşturabilir[296].

Bu kuralı Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin, Ek 1 numaralı protokolün 3. Maddesinde düzenlenen serbest seçim hakkı yönünden değerlendirmek gerekir. Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, yurtdışında ikamet eden kişilerin vatandaşı oldukları devlet tarafından bu ilke nedeni ile seçme hakkı tanınmaması durumunu, şu gerekçelerle serbestlik ilkesine aykırı görmemiştir:

1- Yurtdışında yaşayan kişilerin, vatandaşı oldukları devletle doğrudan ve devamlı bir ilişki içerisinde olmadığından, devletin güncel sıkıntılarına ilişkin olarak daha az bilgi sahibidirler.

2- İfade özgürlüğü açısından, yurtdışında yaşayan vatandaşların, adaylar açısında pratik olmaması ve istek, imkân gibi koşulların yetersizliği nedeni ile seçimle ilgili konularda bilgilendirilmemeleri.

3- Yurtdışında yaşayan vatandaşların, adayların seçim programları ve sürecinde kısıtlı bir şekilde etkide bulunabilmeleri.

4- Yurtdışında yaşayan vatandaşlar, seçtikleri kişi ve organların faaliyetlerinden doğrudan etkilenmezler.

---

[295] Karamustafaoğlu: s.184-186.

[296] Karamustafaoğlu: s.186-188.

Bununla birlikte Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, yurtdışında bulunan vatandaşlara ülkeleri açısından seçme hakkını zorunlu tutmazken, görevleri nedeni ile yurtdışında bulunan asker ve diplomatlara seçme hakkı tanınmasını, yurtdışındaki vatandaşlar açısından bir ayrımcılık olarak görmemiştir. Çünkü yurtdışında bulunan asker ve diplomatlar gönüllü olarak değil, görevleri nedeni ile yurtdışında bulunmaktadırlar ve ülke yönetiminden doğrudan etkilenmektedirler (Birleşik Krallık Davası)[297]. Aynı zamanda Avrupa İnsan hakları Mahkemesi, yerleşim ile ilgili hususların keyfi uygulamalara neden olmaması için net bir şekilde kanunlarla açıklığa kavuşturulması gerektiğini belirtmiştir. Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, Melnychenko/Ukrayna Davasında, Amerika Birleşik Devletlerinde mülteci olarak bulunan Ukrayna tabiiyetindeki başvurucunun, Ukrayna'da beş yıl ikamet etme koşulu sağlanmadığından adaylık başvurusu reddedilmiştir. Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Ukrayna kanunlarında milletvekili adaylığı için Ukrayna'da beş yıl ikamet etmek ile ilgili bir düzenleme olmadığı ve başvurucunun Ukrayna devletine ait pasaportunda adres bulunduğu ve bu nedenle resmi ikametgâhının var olduğunu belirtmiş ve Ek 1 numaralı protokolün 3. Maddesinde düzenlenen serbest seçim hakkı yönünden ihlalin gerçekleştiğine karar vermiştir[298].

Venedik Komisyonu da Avrupa İnsan Haklar Mahkemesi gibi seçmen olabilmenin, belli uzunlukta bir süre ikamet ve yerel ya da bölgesel seçimlerde geçerli olmak üzere, ikamet şartına bağlanabileceğini kabul etmiştir. Bu belli uzunlukta süre altı ayı geçememelidir[299].

b) Öğrenim Durumu

Bazı sistemlerde, vatandaşların öğrenim durumu, kimi zaman oy hakkının kullanılabilmesi için bir koşul olarak belirlenmiştir. Seçme hakkının kullanılabilmesi için öğrenim durumunun ön koşul olarak belirlenmesinin nedeni ise, seçmenin oyunu etkin ve

---

297 Şirin: s.329-330.

298 Akartürk: s.94-95.

299 Venedik Komiyonunca hazırlanan "Seçim Konularında İyi Uygulamalar Kuralları" 1/1/c maddesi: "İkamet: i. ikamet etme şartı aranabilir; ii. yukarıda adı geçen ikamet mutat meskeni ifade eder; iii. ikamet etme süresi sadece yerel seçimler veya bölgesel seçimlerde aranabilir. iv. ikamet etme süresi şartı kabul edilebilir bir süre olmalıdır ve kural olarak altı ayı geçmemelidir. v. yurt dışında yaşayan vatandaşlara da oy kullanma hakkı verilmesi arzu edilen bir durumdur." TBMM Araştırma Merkezi, Venedik Komisyonu (Avrupa Hukuk Yoluyla Demokrasi Komisyonu), Türkiye'ye İlişkin Görüşleri, Seçimler Yargı Ve Referanduma İlişkin Karar Ve Uygulama Kodları, https://www.tbmm.gov.tr/yayinlar/venedik_komisyonu.pdf, s:148.

kamuya yararlı olacak bir şekilde kullanılabilmesi için, belirli seviyede öğrenime ve bilgi birikimine sahibi olması gerektiği şeklinde düşüncelerdir[300].

Öğrenim koşuluna tabi olan seçme hakkı uygulamada iki biçimde uygulanmaktadır. Birincisi, malvarlığına sahip olmayan ancak belli bir eğitim düzeyine sahip olanlara seçme hakkı vererek seçmen kitlesinin biraz daha genişletilmesidir. İkinci ise, okuryazarlığı olamayan vatandaşlara seçme hakkının tanınmamasıdır[301].

Türkiye'de ise, 1961 Anayasası hazırlanırken, İstanbul Bilim Kurulu tarafından hazırlanan ön tasarıda, Cumhuriyet Senatosu seçimleri ile ilgili olmak üzere orta öğrenim görmüş kişilerin seçme hakkı tanınması koşulu düzenleniştir[302]. Ancak ne 1961 Anayasası'nda ne de 1982 Anayasası'nda oy hakkının kullanılabilmesi için seçmenin öğrenim durumuyla ilgili herhangi bir şart öngörmemiştir.

C) SEÇME HAKKINA İLİŞKİN OLUMSUZ ŞARTLAR

1- Ehliyetsiz Olmamak

Ehliyetsiz olmamak koşulu, vesayet altına alınmamak ya da kısıtlı olmamak şeklinde de belirtilebilir. Medeni ve siyasi haklar açısından bu hakları kullanma yeterliliği bulunmayan bireyler "kısıtlı"dır ve medeni ve siyasal haklar yönünden ehliyetleri bulunmamaktadır. Haklarında kısıtlılık kararı verilen kişilerin akıl ve iradeleri kendilerini idare edebilecek düzeyde olmadığı için kamu yararın etkileyen seçme hakkından da sorumlu değildirler. Seçme hakkının kullanımı, kamu sorumluluğu bilincine sahip olmayı gerektirmektedir. Kısıtlı olan kişiler baskı altına kolayca alınabileceği hususu da göz önüne alındığında, bu kişilerin seçme hakkının sınırlanması seçimlerde yapılabilecek hile ve yolsuzlukların önüne geçebilecektir[303].

Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'nin bu koşul ile ilgili Alajos Kiss/Macaristan davasında verdiği karar bulunmaktadır. Davada talep konusu, hakkında kısmi kısıtlılık kararı bulunan kişinin seçmen listesinden kısıtlılığı nedeniyle çıkarılmasının Sözleşme'nin 3. maddesinde düzenlenen serbest seçim hakkına ilişkin ilkeye aykırı olduğu hususu ile ilgilidir.

---

300 Karamustafaoğlu: s. 12.

301 Teziç: s. 237.

302 Aybay, Rona: Karşılaştırmalı 1961 Anayasası, İstanbul, 1963, s.107.

303 Akartürk: s.96-97.

Başvurucu manik depresyon rahatsızlığından dolayı vesayet altına alındığı için seçme hakkının kısıtlamasının, seçme hakkına haksız bir şekilde müdahale anlamına geldiği gerekçesi ile şikâyetçi olmuştur. Macaristan Anayasası kısıtlılık nedeniyle vesayet altına alınan kişilerin seçme hakkına otomatik ve genel olarak sınırlamalar getirmektedir. Kararda Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi serbest seçim hakkının mutlak olmadığına ve sınırlamalar getirilebileceğini ve bu sınırlamaların sözleşmeye taraf devletlerin geniş bir şekilde takdirinde olduğunu belirtmiş, ancak bu sınırlamaların 1 numaralı protokole uygun olup olmadığı konusunda son kararı kendilerinin vereceğini belirtmiştir. Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi bu kararı verirken yapılan sınırlamanın seçme hakkının özüne zarar verecek şekilde yapılmadığı, seçme hakkının etkisine zarar vermediği seçme hakkına sınırlama getirilirken kullanılan araçların orantısız olmadığı, seçimlerde halkın iradesini engellenmediği, seçim yönteminin bütünlük ve etkililiğine ters düşmediğinden emin olması gerekmektedir. Mahkeme, kısıtlılık ile ilgili sınırlamanın, seçim hakkı ile ilgili verilen kararların sonuçlarını değerlendirme, bilinçli olacak şekilde ve makul olarak karar almaya ehliyetli kişilerin oy kullanma hakkına sahip olmasının meşru olarak kabul edilebileceğini belirtmiştir. Ancak Mahkeme, kişinin yeteneklerine bakılmaksızın, hakkına kısmi vesayet altına alınmasına karar verilen herkesin seçme hakkının engellenmesinin, sözleşmeye taraf devletlerin kabul edilebilir takdir yetkisini içinde olmadığı gerekçesi ile olayın Avrupa İnsan hakları Sözleşmesi ek 1 numaralı Protokol'ün 3. maddesi ihlal ettiğine karar vermiştir[304].

Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'ni kararında, Avrupa Konseyi Bakanlar Komitesi tarafından hazırlanan, 23.02.1999 tarihli "Ehliyetsiz Yetişkinlerin Yasal Olarak Korunmasına dair İlkelere ilişkin Taraf Devletlere R(99)4 Sayılı Tavsiyesi"'nde düzenlenen "ehliyetin azami düzeyde korunması" başlıklı Prensip 3: "...Özellikle, bir koruma tedbiri, ilgili kişiyi, oy verme hakkından ya da bir tercih yapmaktan veya sağlık konusunda rıza göstermek ya da rıza göstermeyi reddetmekten veyahut şahsi nitelikteki diğer kararları almaktan, ehliyetinin bunları yapmaya cevaz verdiği herhangi bir anda otomatik olarak yoksun bırakmamalıdır" şeklinde maddesine dikkat çekmiştir.[305]. Mahkeme zihinsel engeli bulunan herkesin aynı

[304] Karar için bkz. https://www.anayasa.gov.tr/media/3581/10alajoskiss-macaristan.pdf (e.t.10.05.2019).

[305] https://www.anayasa.gov.tr/media/3581/10alajoskiss-macaristan.pdf (e.t.10.05.2019).

muameleye tabi olduğunu, bu nedenle bu sınırlandırma ile ilgili denetimlerin sert bir şekilde yapılması gerektiğini vurgulamıştır[306].

Venedik Komisyonu'na göre ise, bu sınırlamanın kanunla düzenlenmiş ve ölçülü olması, mahkeme ilamına dayanması gerekmektedir. Kısıtlıların seçme hakkı, ancak zihinsel bir yetersizlik durumunda mahkeme ilamına dayanarak sınırlanabilir.[307].

1982 Anayasası'nda açıkça düzenlenmemiş olmakla birlikte, 298 sayılı "Seçimlerin Temel Hükümleri ve Seçmen Kütükleri Hakkında Kanun"un 8. maddesi ehliyetsiz yani kısıtlı olanların seçme hakkına haiz olmadığını hükme bağlanmıştır. Bazı ülkelerde kısıtlılık durumları seçim kanununda düzenlenmiştir ancak Türkiye'de 298 sayılı kanun kısıtlılık kavramını kapsayan durumlara ilişkin düzenleme yapmamıştır. Kısıtlılık kavramı ve kapsamı Medeni Kanun'da belirlenmiş ve bu kanun kapsamında kalan durumlardan birine sahip olan kimseler kısıtlı sayılmıştır. Mesela kişilerde akıl hastalığının bulunması durumunda bu kişinin ruhsal dengesi ve eylemleri patolojik olarak yıpranmıştır. Akıl zayıflığı durumunda ise kişinin akıl ve zekâsında yeterli olamama durumu ve kişinin akıl ve zekâsında geri kalmışlık durumu bulunmaktadır. Bu kişilerin iradeleri pasiftir ve başkalarının yönetimindedir ve istenilen şekilde yönlendirilebilir. Her iki duruma sahip kişiler de durumları nedeni ile toplum ve evreden kopuk bir yaşamları bulunmaktadır. Bu nedenle de bu kişilerin medeni ve siyasi haklara sahip olmaları imkânsız ve faydasız bulunmuştur[308].

---

306 Özçelik: s.190.

307 Venedik Komiyonunca hazırlanan "Seçim Konularında İyi Uygulamalar Kuralları"nın d. Maddesi: Oy kullanma ve aday olma hakkından mahrumiyet i. Bireylerin oy kullanma ve aday olma haklarından yoksun bırakılmaları, ancak aşağıdaki kümülatif şartlara tabi olarak öngörülebilir: ii. Kanunla öngörülmelidir. 174 | Venedik Komisyonu Kararları iii. Ölçülülük ilkesi göz önünde tutulmalıdır; bireyleri aday olma hakkından mahrum bırakmak için aranan şartlar, oy kullanma hakkından yoksun bırakmak için arananlardan daha yumuşak olabilir. iv. Yoksun bırakma, akıl hastalığı veya noksanlığı dolayısıyla ehliyetsizlik veya ciddi bir suçtan ötürü alınan bir ceza mahkumiyetine dayanmalıdır. v. Ayrıca, siyasi hakların geri alınması veya akli ehliyetsizlik bulgusu, sadece açık bir mahkeme kararıyla uygulanabilir." TBMM Araştırma Merkezi, Venedik Komisyonu (Avrupa Hukuk Yoluyla Demokrasi Komisyonu), Türkiye'ye İlişkin Görüşleri, Seçimler Yargı Ve Referanduma İlişkin Karar Ve Uygulama Kodları, https://www.tbmm.gov.tr/yayinlar/venedik_komisyonu.pdf, s:173-174.

308 Karamustafaoğlu: s.189-191.

Bu husus 4721 sayılı Türk Medeni Kanunu'nun 405 ve devamındaki maddelerinde hüküm altına alınmıştır. Bu maddelere göre:

1- Akıl hastalığı veya zayıflığı nedeni ile kısıtlılık (Medeni Kanun madde 405): Akıl hastalığı veya zayıflığı nedeni ile işlerini idame ettiremeyen, bakım ve korumaya ihtiyacı olan, başkalarının güvenliği için de tehlike oluşturan erginler kısıtlanmaktadır.

2- Savurganlık yapanlar, alkol veya uyuşturucu gibi maddelere bağımlı olanlar, kötü bir yaşam tarzına sahip olanlar ve malvarlıklarını ve hayatlarını kötü yönetenler (Medeni Kanun madde 406): bu nedenlerle kendisi veya ailesini yoksulluğa düşürme tehdidine sahip olanlar, bakım ve korumaya ihtiyacı olan, başkalarının güvenliği için de tehlike oluşturan erginler kısıtlanmaktadır.

3- Bir yıl veya daha uzun süre haklarında hürriyeti bağlayıcı bir cezadan mahkûmiyet kararı olanlar (Medeni Kanun madde 407): Böyle bir cezaya mahkum olan ergenler kısıtlanır.

4- Talep halinde kısıtlılık (Medeni Kanun madde 408): yaşlılık, sakatlık, tecrübesizlik ya da geçirdiği ağır bir hastalığı olanlar eğer işlerini gereken şekilde idame ettiremiyorlarsa, bu hususun ispatlanması durumunda haklarında kısıtlılık kararı verilir.

Bu sebeplere tek başına seçme hakkının sınırlanması için yeterli değildir, mahkeme kararı mevcudiyeti koşulu aranmaktadır. Mahkeme kararı ile kısıtlanan kişiler seçme hakkından mahrumdurlar. Kısıtlı kişiler ehliyetlerini kaybetmektedirler ve kendiişlerini dahi idame ettiremeyecek durumda oldukları için, devletin yönetimi ile ilgili önemli görev olan seçme hakkını kullanmalarına engel olunmaktadır.

2- Kamu Hizmetinden Yasaklı Olmamak

Seçme hakkı toplumun menfaatini yakında ilgilendirdiği için kamu hizmetinden yasaklı olmak seçmen olabilmenin önemli koşullarından birisi olarak sayılmıştır. Genel olarak "Kamu hizmetinden yasaklı" olan kişilerin oy kullanamayacağı yönünde düşünce hâkimdir. Bu düşüncenin temelini ise "kamu hizmetinden yasaklı" olan bireylerin liyakat sahibi olmadıklarına dair düşüncenin ağır basmasıdır. "Kamu hizmetinden yasaklılık" ile ilgili düzenlemeler devletler arasında değişiklik göstermektedir, bu konuda amaç ise, yapılan düzenlemelerle bazı suçları işleyerek ahlaki açıdan yetersiz olduğu tespit edilen insanların

devlet yönetimine dâhil olmasının engellenmesidir[309]. Amerika Birleşik Devletleri'nin birçok eyaletinde, işledikleri cürüm ya da yüz kızartıcı suç nedeni ile mahkûmiyetlerine karar verilen kişiler oy kullanamazlar[310]. İngiltere'de İhanet ve idam cezasını gerektiren bir suçtan mahkûmiyet ve 12 aydan fazla olacak şekilde haklarında mahkûmiyet kararı olanlar cezaları süresince seçme hakkını kullanamazlar[311].

298 sayılı "Seçimlerin Temel Hükümleri ve Seçmen Kütükleri Hakkında Kanun"un 8. Maddesi gereğince kamu hizmetinden yasaklı olan kişilerin seçimlerde oy kullanma hakkı bulunmamaktadır. Ancak 298 sayılı "Seçimlerin Temel Hükümleri ve Seçmen Kütükleri Hakkında Kanun"da kamu hizmetinden yasaklı olmanın ne anlama geldiği, kapsamının neler olduğu ve hangi şartlarda kamu hizmetinden yasaklı olunacağına dair açıklamalar bulunmamaktadır, bu husus Türk Ceza Kanunu'nda düzenlenmiştir.

765 sayılı eski Türk Ceza Kanunu 31. ve 121. Maddelerinde kamu hizmetinden yasaklı olmanın anlam, kapsam ve şartları düzenlenmiştir. 31. Maddeye göre verilen karar neticesinde beş yıldan fazla süre ile ağır cezaya mahkûm olmuşsa süresiz, üç yıldan fazla beş yıldan az süre ile mahkûmiyet kararı verilmesi durumunda ise, mahkûmiyet süresi boyunca geçici olacak şekilde kamu hizmetinden yasaklı olunmaktaydı. 121. Maddede de kamu hizmetinden yasaklılığın iadesine dair kapsam ve koşullar hüküm altına alınmıştır.

"Kamu hizmetinden yasaklılık" 5237 sayılı Türk Ceza Kanunu'nda 765 sayılı kanunundaki gibi ceza hükmü olarak değil, geçici nitelikte bir güvenlik tedbiri olarak belirlenmiştir. Süre olarak da ceza infaz edilinceye kadar geçerli olan süre ile sınırlandırılmış olup, bu nedenle de hakkın iadesi kurumu da düzenlenmemiştir. 5237 sayılı Türk Ceza Kanunu "yaptırımlar" başlıklı 53. Maddesi:

"(1) Kişi, kasten işlemiş olduğu suçtan dolayı hapis cezasına mahkûmiyetin kanuni sonucu olarak;

a) Sürekli, süreli veya geçici bir kamu görevinin üstlenilmesinden; bu kapsamda, Türkiye Büyük Millet Meclisi üyeliğinden veya Devlet, il, belediye, köy veya bunların denetim

309 Gözler: s.701.

310 Karamustafaoğlu: s.193.

311 Özçelik: s.314.

ve gözetimi altında bulunan kurum ve kuruluşlarca verilen, atamaya veya seçime tabi bütün memuriyet ve hizmetlerde istihdam edilmekten,

b) Seçme ve seçilme ehliyetinden ve diğer siyasi hakları kullanmaktan,

c) Velayet hakkından; vesayet veya kayyımlığa ait bir hizmette bulunmaktan,

d) Vakıf, dernek, sendika, şirket, kooperatif ve siyasi parti tüzel kişiliklerinin yöneticisi veya denetçisi olmaktan,

e) Bir kamu kurumunun veya kamu kurumu niteliğindeki meslek kuruluşunun iznine tabi bir meslek veya sanatı, kendi sorumluluğu altında serbest meslek erbabı veya tacir olarak icra etmekten,

Yoksun bırakılır.

(2) Kişi, işlemiş bulunduğu suç dolayısıyla mahkûm olduğu hapis cezasının infazı tamamlanıncaya kadar bu hakları kullanamaz." şeklindedir.

Türk Ceza Kanunu 53. Maddeye göre kasten işlenen suç dolayısıyla hapis cezasına hükmedilen kişi, mahkûmiyet kararının kesinlemesinden ceza infaz edilinceye kadar[312] başka herhangi bir mahkeme kararına gerek olmadan kamu hizmetinden yasaklı olmaktadır[313]. Bu maddenin kapsamına kasten işlenen bir suç ile ilgili verilen mahkûmiyet kararı girmektedir, taksirle işlenen bir suç nedeniyle verilen hapis cezası ve para cezaları ile ilgili oy hakkından herhangi bir yasaklılık söz konusu değildir[314].

---

312 Tck.53. madde gerekçesinde "Ancak, bu hak yoksunluğu süresiz değildir. Cezalandırılmakla güdü¬len asıl amaç, işlediği suçtan dolayı kişinin etkin pişmanlık duymasını sağlayıp tekrar topluma kazandırılması olduğuna göre, suça bağlı hak yoksunluklarının da belli bir süreyle sınırlandırılması gerekmiştir. Bu nedenle, madde metninde söz konusu hak yoksunluklarının mahkûm olunan cezanın infazı tamamlanıncaya kadar devam etmesi öngörülmüştür. Böylece, kişi mahkûm olduğu cezanın infazının gereklerine uygun davranarak bunun tamamlanmasıyla kendisinin tekrar güven duyulan bir kişi olduğu konusunda topluma da bir mesaj vermektedir. Bu bakımdan hak yoksunluklarının en geç cezanın infazının tamamlanması aşamasına kadar devam etmesi, suç ve ceza politikasıyla güdülen amaçlara daha uygun düşmektedir" şeklinde belirtilmektedir.

313 Yılmaz, Zekeriya: Ceza Kanunumuzda Mahkumiyete bağlı Hak yoksunlukları, Ankara Barosu Dergisi, c. II, 2006, s.35-37.

314 Yelekin: s.77-78.

Suça bağlı olarak "Kamu hizmetinden yasaklılık" cezanın infazına kadar sürmekteyken, Türk Ceza Kanunu 53. Maddesini 5 fıkrasında ve madde gerekçesinde[315] belirtildiği gibi, bir hak/yetkinin kötüye kullanılması şeklinde işlenen kasıtlı suçlardan verilen mahkûmiyet kararının varlığı halinde bu suçlar ile ilgili infazdan sonra da güvenlik tedbiri olarak suça konu hak ve yetkinin kullanılmasının engellenmesine karar verilebilir.

Anayasa Mahkemesi Esas Sayısı: 2014/140 Karar Sayısı: 2015/85 Karar Tarihi: 8.10.2015 olan kararı[316] ile Türk Ceza Kanunu 53. Maddesinde bulunan bazı düzenlemeleri, Mahkûmiyetine karar verilen kişilerin cezası infaz edilene kadar şatlı salıverilme döneminin de kapsayacak şeklide siyasal haklardan yoksun bırakılmaları nedeniyle Anayasa'ya aykırı

---

315 Tck. 53/5 ile ilgini kanun gerekçesi: "Maddenin beşinci fıkrasında, belli bir hak ve yetkinin kötüye kullanılması suretiyle işlenen kasıtlı suçlar dolayısıyla mahkûmiyet hâlinde, mahkûm olunan cezanın infazından sonra da etkili olmak üzere bu hak ve yetkinin kullanılmasının yasaklanmasına ayrıca hükmedilmesi öngörülmüş¬tür. Bu durumda mahkemenin belli bir hak ve yetkiyle ilgili olarak vereceği yasaklama kararı bir güvenlik tedbiri niteliği taşımaktadır."

316 Anayasa Mahkemesi Esas Sayısı: 2014/140 Karar Sayısı: 2015/85 Karar Tarihi: 8.10.2015 olan kararı: "6.9.2004 tarihli ve 5237 sayılı Türk Ceza Kanunu'nun 53. maddesinin; A- (1) numaralı fıkrasında yer alan "Kişi, kasten işlemiş olduğu suçtan dolayı hapis cezasına mahkûmiyetin kanuni sonucu olarak;..." bölümünün, fıkranın (b) bendinde yer alan "...seçilme ehliyetinden..." ibaresi yönünden Anayasa'ya aykırı olduğuna ve İPTALİNE, B- (1) numaralı fıkrasında yer alan "...hapis cezasına..." ibaresinin, fıkranın (b) bendinde yer alan; 1- "Seçme ve..." ibaresi yönünden Anayasa'ya aykırı olduğuna ve İPTALİNE, 2- "...seçilme ehliyetinden..." ibaresi yönünden iptal talebi hakkında KARAR YERİLMESİNE YER OLMADIĞINA, C- 1- (1) numaralı fıkrasının (b) bendinde yer alan "...ve diğer siyasi hakları kullanmaktan" ibaresinin Anayasa'ya aykırı olduğuna ve İPTALİNE, 2- (1) numaralı fıkrasında yer alan "...hapis cezasına... " ibaresinin, fıkranın (b) bendinde yer alan "...ve diğer siyasi hakları kullanmaktan" ibaresi yönünden iptal talebi hakkında KARAR VERİLMESİNE YER OLMADIĞINA, D- (1) numaralı fıkrasının (b) bendinde yer alan "Seçme ve..." ibaresinin iptal talebi hakkında KARAR VERİLMESİNE YER OLMADIĞINA, E- (2) numaralı fıkrasının, maddenin (1) numaralı fıkrasının (b) bendinde yer alan; 1- "Seçme ve seçilme ehliyetinden..." ibaresi yönünden Anayasa'ya aykırı olduğuna ve İPTALİNE, 2- "...ve diğer siyasi hakları kullanmaktan" ibaresi yönünden iptal talebi hakkında KARAR VERİLMESİNE YER OLMADIĞINA, F- (4) numaralı fıkrasında yer alan "Kısa süreli hapis cezası ertelenmiş veya..." ibaresinin, maddenin (1) numaralı fıkrasının (b) bendinde yer alan; 1- "Seçme ve..." ibaresi yönünden Anayasa'ya aykırı olmadığına ve itirazın REDDİNE, 2- "...seçilme ehliyetinden... " ibaresi yönünden Anayasa'ya aykırı olduğuna ve İPTALİNE, 3- "...ve diğer siyasi hakları kullanmaktan" ibaresi yönünden iptal talebi hakkında KARAR VERİLMESİNE YER OLMADIĞINA, 8.10.2015 tarihinde OYBİRLİĞİYLE karar verildi". http://www.kazanci.com/kho2/ibb/giris.html (e.t.10.05.2019).

bulmuş ve bu düzenlemelerin iptaline karar vermiştir. Bu konu ile ilgili kararın gerekçesi şu şekildedir:

"*49. İtiraz konusu kural ile kişinin, işlemiş bulunduğu suç dolayısıyla mahkûm olduğu hapis cezasının infazı tamamlanıncaya kadar Kanun'un 53. maddesinde belirtilen hakları kullanamayacağı hüküm altına alınmıştır.*

50. Anayasa'nın 67. maddesinin beşinci fıkrasında, "...taksirli suçlardan hüküm giyenler hariç ceza infaz kurumlarında bulunan hükümlüler oy kullanamazlar..." denilerek, yalnızca kasten işledikleri suç nedeniyle ceza infaz kurumlarında bulunan hükümlülerin oy kullanamayacakları ifade edilmiştir. Dolayısıyla ceza infaz kurumunda bulunmayan hükümlülerin oy kullanmalarına anayasal bir engel bulunmamaktadır.

51. Kasten işlediği bir suç nedeniyle mahkûm olduğu hapis cezasının infazının tamamlanıncaya kadar geçecek süre zarfında kişinin seçme hakkını kullanamayacağını öngören itiraz konusu kural, cezanın infazının fiilen ceza infaz kurumunda gerçekleştirildiği süreyi aşacak şekilde sınırlandıran bir düzenleme niteliği taşıdığından, Kanun'un 53. maddesinin (1) numaralı fıkrasının (b) bendinde yer alan "seçme ve..." ibaresi yönünden Anayasa'ya aykırıdır.

53. Açıklanan nedenlerle kural, Kanun'un 53. maddesinin (1) numaralı fıkrasının (b) bendinde yer alan "seçme ve seçilme ehliyetinden..."' ibareleri yönünden Anayasa'nın 67. ve 76. maddelerine aykırıdır, İptali gerekir."[317]

İptal karar ile birlikte, 1982 Anayasası 67. maddesine uygun bir şekilde "Kamu hizmetinden yasaklılık" nedeniyle seçme hakkından yoksun bırakılma, hapis cezasına hükmedilen kişinin cezaevinde bulunduğu süre için geçerli olacaktır[318].

3- Hükümlü Olmamak

Hükümlülerin seçme hakkından mahrum bırakılmalarına Antik Yunan ve Roma Toplumlarında ve devamında Ortaçağ Avrupası'nda rastlanmaktadır[319]. Bu dönemde

[317] http://www.kazanci.com/kho2/ibb/giris.html (e.t.10.05.2019).

[318] Akartürk: s.164-165.

[319] Doğan, Fatma Karakaş: Mahkumların Oy Hakkı Aihm'nin Söyler V. Turkiye Kararı İle Yüksek Seçim Kurulu Kararı Işığında, Türkiye Barolar Birliği Dergisi, 2014, s.107-126.

benimsenen düşüncede, ağır bir suçtan dolayı mahkûmiyetlerine karar verilen kişilerin durumu "medeni ölüm" olarak değerlendirilmiş ve hükümlüler askerlik ve memurluk yapamaz ve seçme hakkı da tanınmazdı, bu kişiler yetersiz olarak görülmüştür[320].

Seçme hakkından mahrumiyeti gerektiren suçlar her ülke uygulamasında farklılık göstermektedir. Fransa'da vatana ihanet, cinayet gibi ağır ve yüz kızartıcı suçlardan mahkûm olanlar mahkeme kararının varlığı koşulu ile sürekli ya da geçici olacak şekilde seçme hakkından yoksun bırakılır. Ancak mahkeme tarafından yapılan incelemede hükümlünün ıslah olduğuna dair kanaate varırsa hükümlüye seçme hakkı tanınabilir[321]. Amerika Birleşik Devletlerinde çoğu federe devlet karşılığı hapis ve ölüm cezası olan belli suçlarla ilgi mahkûmiyet kararları olan hükümlülere ömür boyu olabilecek şekilde seçme hakkı tanınmamaktadır. İngiltere'de İhanet ve idam cezasını gerektiren bir suçtan mahkûmiyet ve 12 aydan fazla olacak şekilde haklarında mahkûmiyet kararı olanlar cezaları süresince seçme hakkını kullanamazlar[322]. İngiltere, toplumsal kuralları ihlal edenler, topluma karşı savaş açmış olarak kabul edilmiş, bu duruma bağlı olarak toplumsal kural ve değerlerin korunmasından faydalanamayacağını kabul etmiş, bu nedenle de mahkûmlar şahsa sıkı sıkıya bağlı haklardan mahrum bırakmıştır[323].

Amerika Birleşik Devletleri[324], Rusya gibi ülkelerde hükümlü olmak bir ayrıma tabi olmaksızın seçme engelidir. İrlanda, Danimarka gibi ülkelerde hükümlüler cezaları infaz edilirken dahi seçme hakkına sahiptirler. Belçika Avusturya, Kanada gibi ülkelerde ise suçun niteliği ve cezanın süresi dikkate alınarak seçme hakkının sınırlanması söz konusudur[325].

---

320 Akartürk: s.98.

321 Cotteret/Emeri: s.18.

322 Karamustafaoğlu: s. 191-194.

323 Karagöz, Kasım: Mahkumların Oy Hakkı Üzerindeki Yasağın Demokrasi Teorisindeki Yerine Eleştirel Bir Yaklaşım, Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, 2007, s.107-126.

324 Amerika Birleşik Devletleri'nde federal ya da eyalet seçimlerinde hükümlülerin oy kullanıp kullanmayacakları hususu eyaletlerin takdirindedir. Amerika Birleşik Devletleri'nin iki eylaetinde hükümlüler seçme hakkına sahipken, bazı eyaletlerinde cezası infaz olan eski hükümlüler bile oy kullanamaz. Bazı eyaletlerde ise nitelikleri itibariyle ağır nitelikteki suçlar için mahkûmiyet süresince seçme hakkından mahrumiyet söz konusudur. Ayrıntılı bilgi için bkz. Karagöz: s.184.

325 Karagöz: s.165-166.

Avrupa Konsey'ine üyelikleri bulunan devletlerin de, hükümlülere oy hakkı tanıma konusunda farklı uygulamaları bulunmaktadır. Bazı üye devletlerin (Azerbaycan, İsveç, İsviçre, Almanya gibi) kanunlarında hükümlülerin oy kullanmasını engelleyen düzenlemeler bulunmazken, bazı üye devletler (Belçika, Macaristan, Rusya, İngiltere, Türkiye gibi) hükümlüler cezaları infaz edilinceye kadar seçme hakkından yoksun bırakılmaktadırlar. Bazı üye devletlerde (Avusturya, İspanya, İtalya, Yunanistan gibi) ise ağır suçlardan dolayı hükümlü olanlar hakkında verilen ek ceza ile seçme hakkından tamamen yoksun bırakılmaları mümkündür[326].

Hükümlülerin seçme hakkından mahrum bırakılmasına dair düzenleme insan haklarına ilişkin sözleşmelerde açıkça düzenlenmemiştir. İçtihatlarla bu sınırlama kabul edilmiş ve içtihatlarla benimsenen yöntemlerde tüm tutuklu ve hükümlülerin seçme hakkının sınırlandırılması kabul edilmemiştir[327].

Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Komitesi, 25 numaralı Genel Yorum, mahkûmiyetin, seçme hakkını sınırlaması durumunda, suçluluğu kesinleşmiş kişiler hakkında uygulanmasını, sınırlama sürenin suçun niteliği ve hükmedilen cezanın süresi ile karşılaştırılarak orantılı bir şekilde olması gerekir[328].

Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, Hirst/Birleşik Krallık davasında, başvurucu hakkında adam öldürme suçu işlediği için ömür boyu hapis cezasına hükmedilmiş olan başvurucunun seçme hakkından mahrum bırakılmasının Avrupa İnsan hakları Sözleşmesi'ne aykırı olup olmadığı hususu incelenmiştir. Mahkeme kararında, Sözleşmeye taraf olan devletlere tanınan geniş takdir yetkisi her şeyi kapsayacak nitelikte değildir. Seçme hakkından mahrum bırakmak, mahkûmiyet kararı verilen cezanın süresine, mahkûmiyete sebep olan suçun türüne ve özelliğine ve mahkûmun kişisel özelliklerine göre değerlendirilmeden bütün

---

326 Akartürk: s.99.

327 Özçelik: s.185.

328 Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Komitesi, 25 numaralı Genel Yorum 14. Paragraf: "Taraf Devletler raporlarında yurttaşlarının oy kullanma hakkını ortadan kaldıracak hukuki düzenlemeleri belirlemeli ve açıklamalıdır. Oy kullanma hakkından mahrumiyet nedenleri objektif ve makul olmalıdır. Eğer bir suç nedeniyle mahkum edilme, oy kullanma hakkının askıya alınmasının gerekçesini oluşturursa, askıya alma süresi suçun niteliği ve verilen cezanın süresiyle orantılı olmalıdır. Özgürlüklerinden mahrum bırakılan ancak suçlu olduğu kesinleşmemiş kişiler, oy kullanma hakkından mahrum edilmemelidir" Uyar: s.79.

hükümlüler aynı şekilde uygulanmaktadır. Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ile korunan seçme hakkının böyle genel, otomatik ve gelişigüzel sebeplerle sınırlandırılması, kabul edilemez, şeklinde karar vermiştir[329]. Karara göre, mahkûmiyete konu fiil ile seçme hakkından mahrum bırakılma ölçülü olmalı, fiil ile mahrumiyet arasında makul bir oranın varlığı gerekmektedir. Seçme hakkının sadece hükümlü olmak şeklinde yasaklanması devletlerin takdirine bırakılamaz. Bu yasaklılık durumu için mahkûmun kişisel özellikleri, işlenen fiilin türü ve özelliği, cezanın ağırlığı gibi kıstasların dikkate alınması gerekir. Aksi durumlar ise serbest seçim hakkının ihlali anlamına gelmektedir[330].

Yine Labita/İtalya davasında başvurucunun, mafya örgütü üyesi olduğu ile ilgili yapılan yargılamada, İtalyan Mahkemesi 9 Şubat 1995 tarihinde vermiş olduğu gerekçeli kararında, başvurucunun beraatına karar vermiştir. Beraat kararına rağmen Alcamo Beldesi Seçim Kurulu tarafından 10 Ocak 1995 tarihli başvurucu ile ilgili olarak yapılan özel gözetim tedbirleri ile başvurucunun seçmen kütüğüne kaydının silinmesine karar vermiştir. İtalyan Hükümeti bu özel gözetim tedbirinin amacının mafyanın seçilen organlara etki etmesini önlemek olduğunu savunmuştur. İtalyan Hükümetine göre bu durumda oluşacak risk ile başvurucunun geçici oy hakkından mahrumiyeti ölçülüdür. Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi verdiği kararda seçme hakkının sınırlandırılması ile ilgili sözleşmeye taraf devletlerin geniş takdir hakkının, seçme hakkının özüne zarar vermeden ve etkisini yitirmesine neden olmadan, meşru ve ölçülü şekilde kullanılması gerekmektedir. Başvurucunun mafya ile bağlantısı olduğuna dair delil yetersizliğinden beraat kararı bulunmasına rağmen, seçmen kütüğünden kaydının çıkarılması durumunda ölçülü bir karar değildir ve serbest seçim hakkının ihlali niteliğindedir[331]. Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, Scoppola/İtalya kararında ise bu başvuru ile ilgili olarak İtalya'da uygulanan mahrumiyetin genel ve otomatik olmadığını, suçun niteliği ve mahkûmun kişisel özelliklerinin ölçülü ve farklı yarar ve dengelerin göz önünde bulundurularak ilgili tedbirlerin aldığını ifade etmiştir. İtalyan hukukunda mahkûmiyet nedeni ile seçme hakkının sınırlandırılmasının, bütün cezalarda uygulanmadığını tespit eden Mahkeme, tasarlayarak adam öldürme suçu gibi ağır bir müeyyideyi gerektiren suçtan

329 Hirst/Birleşik Krallık Davası, 06.10.2005, Başvuru No: 74025/01. Ayrıntılı bilgi için bkz. Metin: s.116-117.

330 Akartürk: s.100.

331 https://www.anayasa.gov.tr/media/3590/19labita-italya.pdf (e.t.12.05.2019).

hakkında mahkûmiyet kararı bulunan başvurucun seçme hakkından mahrum edilmesini Sözleşme'ye aykırı olmadığına karar vermiştir[332].

"Medeni ve Siyasi Haklar Sözleşmesi" yorumuna göre de, bir suçtan dolayı mahkûmiyet kararı seçme hakkından mahrum bırakılmaya neden oluyorsa, bu sınırlamanın süresi ile suçun özellikleri ve cezanın süresi ile dengeli olması, ayrıca seçme hakkı sınırlandırılan suçlu olduğunun kesinleşmesi gerekir[333].

1961 Anayasası seçme hakkının sınırlandırılmasına ilişkin düzenlemelerin kanunla belirleneceğini belirtmiştir. 1961 Anayasası döneminde 298 sayılı Kanun'un ilk halinde tutuklu ve hükümlülere bir sınırlama getirilmemiştir. Yüksek Seçim Kurulu kararları ile seçme yeterliliğini yitirmemiş, üç aydan beri cezaevinde kalan hükümlüler için oluşturulacak seçmen listesine göre cezaevinde oy kullanmaları öngörülmüştür[334].

1982 Anayasa'nın 67. maddesi gerekçesinde tutuklu ve hükümlülerin oy kullanamayacağı belirtilerek, Yüksek Seçim Kurulu kararlarının aksine düzenleme yoluna gidilmiştir[335]. Buna göre ceza ve infaz kurumunda cezasını çekmekte olan hükümlüler oy kullanamayacaklardır. 1982 Anayasa'nın 67. maddesinin ilk şeklinde oy kullanamayacaklar arasında, hükümlüler ve tutuklular sayılmışken, 1982 Anayasası'nda 1995 yılında yapılan değişiklikle tutuklular madde kapsamından çıkartılarak, tutuklulara seçme hakkını kullanmasına izin verilmiştir. 1982 Anayasası, tutukluların oylarının sayım ve dökümü için alınması gereken tedbirlerin Yüksek Seçim Kurulu'nca değerlendirileceği ve oy kullanılırken hâkimler tarafından yerinde yönetim ve denetim yapılacağını düzenlemiştir. 1982 Anayasa'nın 67. maddesinde 2001 yılında yapılan değişiklikle de taksirle işlenen bir suçtan dolayı hüküm giyen kişileri de madde kapsamından çıkarmıştır. 2001 yılı Anayasa değişikliği, taksirle işlenen suçlarda daha hafif kusur söz konusu olduğu için ölçülülük ilkesi bakımından isabetli bir değişikliktir. 298 sayılı Kanun'da 1995 tarihli Anayasa değişikliği kanuna yansıtılmışken, 2001 tarihli Anayasa değişikliği kanuna yansıtılmamıştır. 2001 yılı Anayasa değişikliği uygulasa da 298 sayı Kanun'un gerekli değişiklikleri yapması gerekmektedir.

---

[332] Scoppola/İtalya (no.3) [BD], B. No: 126/05, 22/5/2012, Altınkök, Serhat: Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi İçtihatları Açısından Serbest Seçim Hakkı, Uyusmazlik Mahkemesi Dergisi. 2015, Sayı 5, s.52.

[333] Akartürk: s.100.

[334] Gönenç (2008): s.182.

[335] Yelekin: s.88.

Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Söyler/Türkiye davasında başvurucu, aleyhine hükmedilen hapis cezasını çekmekte iken Yüksek Seçim Kuruluna yaptığı başvurusunda, hükümlü olması sebebiyle 2007 genel seçimlerinde oy kullanamayacağını bildirmiş, Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'nın Hirst/Birleşik Krallık kararını emsal göstererek seçme hakkını kullanmasına izin verilmesini talep etmiştir. Başvurucu, ekonomik kriz sebebiyle iflas ettiğini, işlediği karşılıksız çek keşide etmek suçunun özelliği gereği, seçme hakkını kullanmasına ahlâken ve zihinsel olarak seçme hakkını engelleyecek mahiyette olmadığını, ulusal mevzuat ve Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi kararları ışığında işlediği suçun özelliği veya cezanın ağırlığı mukayese edildiğinde seçme hakkından mahrum bırakılmasının otomatik olarak değerlendirildiği ve orantısız nitelikte olduğunu beyan ederek serbest seçme hakkının ihlal edildiğini ileri sürmüştür. Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, hükümlü olmak nedeni ile seçimlerde nüfusun bir kısmının seçme hakkı dışında tutulmasının, serbest seçim hakkının amaçlarına uygun olabileceğini, ancak suçun ağırlığı veya niteliği, cezanın uzunluğunu gibi kriterler dikkate alınmadan, bu kriterlere göre ayrım yapmaksızın otomatik olacak şekilde kısıtlama uygulanmasının takdir yetkisinin içinde kalamayacağını belirtmiştir. Bu davada Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, Türk hukukunda uygulanan kasıtlı suçlardan hükümlü olanların hepsine cezanın erteleme kararına rağmen bile sınırlama uygulanmasının, şartlı tahliyeden sonra da seçme hakkından mahrumiyetin tahliye tarihine kadar uygulanmaya devam etmesi gibi hususlar dikkate alındığında, Türkiye'deki hükümlülerin seçme hakkından mahrumiyeti uygulamasının İngiltere, İtalya ve Avusturya gibi ülkelerde yapılan uygulamalardan daha sert yapıda ve kapsamının daha geniş olduğu hususlarını tespit etmiştir. Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi ayrıca Türkiye'de uygulandığı iddia edilen, bu uygulamanın hükümlülerin topluma kazandırılması amacını taşıyamayacağını belirtmiştir. Türkiye'de uygulanan hükümlülerin seçme hakkından mahrum bırakılması kurumunun hâkim takdir ve denetiminden geçmediğini ancak hâkimin denetiminin bu sınırlamayı orantılı şekilde uygulanmasını sağlayacağını belirtmiştir. Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, sadece suçun işlendiği zamanda kasten hareket etmesine dayanan bir ayrımın, hakları gerektiği şekilde koruyamayacağını, başvurucunun karşılıksız çek keşide etme suçundan hükümlü bulunmasının kategori olarak önemli olarak belirlenemeyecek bir suçtan ötürü seçme hakkının kısıtlamanın suçun ağırlığı veya niteliği, cezanın uzunluğu, mahkûmların koşulları gibi kıstasları dikkate alınarak ayrım yapmadan uygulandığı hususu da belirtilmiş ve

Türkiye'de hükümlü olmak nedeni ile seçme hakkının sınırlanması konusunda uygulanan "sert önlemin" serbest seçme hakkını ihlal edildiği kanaatine varmıştır[336].

Mahkum hakkında infazın ertelenmesine karar verilmesi ya da mahkumun şartlı salıverilmesi gibi durumlarda Türk Ceza Kanunun 53/2 maddesinde yer alan "..*hapis halinin devam ediyor olması..*" ifadesi gerekçe gösterilerek hükmolunan cezanın infazı tamamlanmış sayılamayacağından bu durumda bulunan vatandaşların da oy kullanması engellenmiştir[337]. Ancak Yüksek Seçim Kurulu 20.06.2014 tarih 3002 sayılı kararı ile aşağıda yukarıda açıkladığımız Söyler/Türkiye davası doğrultusunda karar vermiştir, karar: "Kişilerin kasten işlemiş olduğu suçtan dolayı hapis cezasına mahkûmiyetin kanuni sonucu olarak uygulanması gereken hak yoksunluklarına ilişkin mahkûmiyet hükmü kesinleşmiş olmakla birlikte, henüz cezaevine alınmayan ve ceza infaz kurumuna alındıktan sonra koşullu olarak salıverilen ya da denetimli serbestlik hükümlerinden yararlanmak suretiyle tahliye edilen ancak hak ederek tahliye süresi dolmayan hükümlüler ile mahkemesince uzun süreli cezası ertelenmesi nedeniyle cezaevinde bulunmayan hükümlülerin bu süre içinde yapılacak olan seçimlerde oy kullanmalarının mümkün olduğu" şeklindedir[338]. Yani infazın ertelenmesi kararı ya da şartlı salıverilme gibi durumların bulunması halinde bu karar doğrultusunda hükümlüler oy kullanabilecektir. Ayrıca Yüksek Seçim Kurulu 2004/584 sayılı kararı ile gözaltında bulunanlar ile ilgili verdiği kararda, gözaltında bulunan kişinin seçmen kütüğünde kaydı bulunması, gözaltına alındığı yerin kayıtlı olduğu seçim bölgesinde bulunması ve şahsın seçim sandığına götürülmesinde fiili imkânsızlık bulunmaması durumunda oy kullanabileceklerini belirtmiştir[339].

Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi kararında da belirtildiği gibi hükümlüler açısından ayrım yapılmaksızın ve mahkeme kararına dayanmadan, sadece suçun kasten işlenmesini otomatik bir şekilde dikkate alarak seçme hakkının sınırlanması demokrasiye uygun ve ölçülü olmayan bir yaptırımdır.

---

336 Söyler/Türkiye, B. No: 29411/07, 17/9/2013. Altınkök: s.53-54.

337 Yelekin: 89.

338 Yüksek Seçim Kurulu'nun 20.06.2014 tarih 3002 sayılı kararının tamamı için bkz. http://www.ysk.gov.tr/doc/karar/dosya/2398/2014-3002.pdf (e.t.13.05.2019).

339 Özçelik: s.317.

4- Seçme Hakkına Engel Teşkil Eden Meslek veya Göreve Mensup Olmamak

Eski seçim kanunlarında seçme hakkı ile ilgili bir mahrumiyetleri bulunmamasına rağmen bazı kişilere, meslekleri, yaptıkları işin niteliği ve özelliği nedeni ile seçime katılma hakkı tanınmamıştı. İngiltere'de 19. yüzyıla gelininceye kadar, küçük seçim bölgelerinde çalışan memur ve müstahdemlere, gümrük memurlarına, kolluk görevlilerine, seçimler üzerinde etki ve zorlamaları engellenmek amacı ile seçme hakkı tanınmamıştır. Özellikle askerler konusunda bu konu çok tartışılmış, emir komuta zincirine bağlı askerlerin, serbest hareket imkânlarının bulunmaması, silahlı kuvvetlerin tarafsız olması gerektiği, orduya siyaset girmesinin sakıncaları gibi gerekçelerle askerlere seçme hakkı tanınmaması savunulmuştur. Bu konuda olumsuz eleştiriler ise askerlere seçme hakkının tanınmaması genel oy ilkesine zarar vereceği, askeri disiplin ile oy kullanmanın farklı şeyler olduğu, siyasete katılmanın yönetime katılma anlamına geldiği ve kötü bir fiil olmadığını şeklindedir[340].

Askeri personeller, Latin Amerika, Ekvator, Peru, Brezilya gibi ülkelerde oy hakkından yoksundurlar[341].

Türkiye'de askerlere oy hakkı, meşrutiyetin ilk yıllarında İntihab-ı Mebusan Kanunu ile askerlere siyasetle uğraşmayacaklarına dair yemin ettirilerek ve senet alınarak, tanınmış ancak yine aynı dönemde İntihab-ı Mebusan Kanununda yapılan değişiklikle bu hak kaldırılmıştır. 1961 Anayasası dönemine kadar askerlere seçme hakkı tanınmamıştır. 1961 Anayasası döneminde Temsilciler Meclisi 298 sayılı kanun hazırlıklarında 298 sayılı Kanun 7. maddesinde subayların için seçme hakkı tanınması hususu tartışılmış ve er, onbaşı, kıta çavuşu görevinde bulunanların, görevleri bitene kadar, askeri öğrencileri ise subay kadrosuna geçmelerine kadar oy kullanmamaları yönünde düzenleme yapılmıştır[342].

1982 Anayasası'nda askerleri oy kullanma hakkı 67/5. maddesinde "Silah altında bulunan er ve erbaşlar ile askeri öğrenciler….. oy kullanamazlar" şeklinde düzenlenmiştir. "Türk Silahlı Kuvvetleri İç Hizmet Kanunu" 3/a/2. Maddesi gereğince "uzman, sözleşmeli çavuş onbaşılar"ın da oy hakkı bulunmamaktadır. Ayrıca yukarıda belirttiğimiz gibi 298 sayılı

---

340 Karamustafaoğlu: s. 197-199.

341 Gönenç (2008): s.180.

342 Karamustafaoğlu: s. 199-200.

Kanun 7. maddesi ile izinli dahi olsalar "erler, onbaşılar, kıta çavuşları askeri öğrenciler"in oy hakkının bulunmadığını belirtmiştir. 298 sayılı Kanunun gerekçesinde de belirtildiği gibi, subaylara seçme hakkı verilmesi konusunda yıllarca ısrar edilmesine rağmen bu durumu haklı gösterecek ve açıklayacak bir durum söz konusu olmamasına rağmen seçme hakkı tanınmamıştır. Nihayet 298 sayılı kanunla yapılan değişiklikle, bu sağlanmış ve subay, astsubay, uzman erbaşlara oy hakkı tanınmıştır[343].

Askerilerin bir kısmına seçme hakkı tanınırken bir kısmına tanınmaması şeklinde uygulamanın genellik ilkesine aykırı olduğu söylenebilir. Zira astlık- üstlük ilişkisi, subay ve astsubaylar açısından da geçerlidir. Ayrıca bir bireyin askeri hiyerarşiye tabi olması farklı, kendi iradesiyle oy kullanma özgürlüğüne sahip olması farklı şeylerdir. Bu açıdan herhangi bir ayrıma tabi tutulmaksızın her bireye seçme hakkının tanınması gerekir[344].

5- Diğer Olumsuz Şartlar

Bazı ülkelerde hükümlü olmak dışında, iyi ahlak ve dürüst olmak gibi durumlar göz önünde bulundurularak bazı fiillerde bulunmak (müflis olmak, genelev-kumarhane işletmek gibi) da seçme hakkının sınırlanması sonucunu doğurmaktadır. Mesela, Amerika'da, kamu fonlarından sürekli yararlanan dilenci ve yoksullar, bu kimseler için açılmış bakımevlerinde kalanlar oy kullanamazlar. Bu durum, bu kimselerin kamuya faydası olmadığı için, siyasal çıkarları da koruyamazlar gibi gerekçelerle savunulmaktadır. Yine İngiltere 1918 tarihinde İngiliz Meclisinde alınan kararla vicdan ve düşüncesi nedeniyle savaşa katılmayan ve askerlik yapmayan kişilerin beş yıl geçerli olacak şekilde seçimlerde oy kullanmasını yasaklamıştır[345].

II- SEÇME HAKKININ SEÇİM SİSTEMLERİ İLE İLİŞKİSİ

A) GENEL OLARAK

Seçim sistemi, toplumu yönetecek kişi ve organları saptamak için yapılan seçimlerde gerçekleştirilecek olan yol ve kurallardır. Seçim sistemi geniş alamda, seçim çevreleri, seçimlerin yönetim ve denetiminde uygulanacak kurallar, seçimlerde gösterilecek adaylara dair kurallar, seçme ve seçilme haklarına ilişkin kurallar, seçimler yapılırken uygulanan

343 Yelekin: s.83.

344 Özçelik: s.316.

345 Karamustafaoğlu: 196-197.

ilkeler, seçim ilkeleri ve seçimle ilgisi olan tüm konularıdır[346]. Dar anlamı ise, oyların mecliste dağılımı ve yöneticilerin belirlenmesinde uygulanan yöntemdir. Çoğunluk, nispi temsil ve karma yöntem olmak üzere üçe ayrılır[347]. Çoğunluk sistemi, oyların çoğunluğuna kazanan aday veya partinin seçimi kazanması, nisbi temsil, partilerin verilen oylar nispetinde temsilcilik elde etmesi, karma sistem ise, çoğunluk ve nisbi temsil sisteminin unsurlarının veya yeni teknikler bulunması yöntemiyle uygulanan seçim sistemidir[348].

Seçme hakkının sonuçlarına sadece seçim uygulamalarına dair yapılacak düzenlemelerle ulaşılamaz. Seçme hakkının sonuçlarının sağlıklı bir şekilde elde edilebilmesi için seçmenlerin tercihlerini saptırabilecek ekonomik ve sosyal açıdan yapılan etki ve baskılardan uzak, eğitimin halkın bütün tabakalarına ulaştığı adaletli ve güvenli bir düzen gerekmektedir. Ancak bu şartların sağlanması durumunda iyi bir seçim sistemi yolsuzluk ve usulsüzlükleri engelleyebilecektir[349].

"Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi"nde seçim sisteminin belirlenmesi konusunda bir düzenleme bulunmamaktadır. Bu nedenle de "Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi" üye devletlerin seçim sistemlerini belirlemede kendi koşulları, tarih ve geleneklerini değerlendirerek belirlemeleri hususunda geniş bir takdir yetkisi tanımaktadır ancak üye devletlere seçim sistemlerini belirlerken halkın düşüncelerini adil ve en gerçekçi şekilde belirleme, siyasi irade açısından da açık ve uyumluluğun sağlama gibi hususları dikkate almaları gerektiğini de hatırlatmaktadır[350]. Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'ne göre, seçim sistemlerinin artık oylarlı tamamıyla geçersiz hale getirememeli, devletlerin tercih ettiği seçim siteminin yöneticileri seçerken seçmenlerin düşüncelerini özgür bir şekilde belirtmelerinin güvence altına almalıdır. Taraf devletlere seçim sistemini belirlerken tanınan geniş takdir

---

346 Atar, Yavuz: Türkiye'de Seçim Sistemlerinin Gelişimi ve Siyasi Hayat Üzerindeki etkileri, Konya, 1990, s.1.

347 Günal, Erdoğan: Türkiye'de Seçim Sistemlerinin Siyasal Kurumlar Üzerindeki Etkileri, Ankara, 2005, s.25. Bu ayrımın alt kategorileri de bulunmaktadır. Mesela çoğunluk sisteminin, tek isimli tek/iki turlu, listeli çoğunluk şeklinde alt kategorileri bulunmaktadır. Ayrıntılı bilgi için bkz. Teziç (2015) : s.275; Gözübüyük: s.90-94.

348 Ayrıntılı bilgi için bkz. Atar (2018): s.221-226.

349 Türk, Hikmet Sami: Türk Seçim Sisteminde Oy Hakkı, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi Cilt: 26, Sayı: 3-4, Yayın Tarihi: 1969, s. 114.

350 Özçelik: s.255.

yetkisi, Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi denetimindedir. Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'nin üye devletlerin kanunlarla belirledikleri seçim ile ilgili şartların, hakkın özüne zarar verecek şekilde ve ölçüde sınırlama yapılmadığı ve seçme hakkını etkisiz hale getirmediği hususlarına kanaat getirmesi gerekir. Aksi durumda Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ihlal edilmiş kabul edilir[351].

Seçim Sistemleri halkın iradesini güvenilir ve adil bir şekilde meclise yansıtmak ve açık ve güçlü bir yönetimin oluşturulmasına zemin sağlamak gibi birbiriyle zor sentezlenebilecek iki hedefi gerçekleştirmeye çalışmaktadır. Bu nedenle seçim sistemleri serbest seçim hakkı açısından, seçmenin özgür isteklerini sağlamak, seçmenlerin eşitliğini sağlamak, kanaat özgürlüğünü sağlamak gibi ilkeleri korumak zorundadır. Serbest seçim hakkı ile ilgili ilk olarak, Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Mathieu Mohin ve Clerfayt/Belçika[352] davasında yorumda bulunmuş ve bu kararda geçen "*hiçbir seçim sistemi artık oyları tamamen ortadan kaldıramaz*" cümlesiyle sözleşmeye taraf olan devletlere bu konuda sorumluluk yüklenemeyeceği yönündeki görüşün açıkça ifade etmiştir. Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'ne göre eşitlik ilkesi, seçim sonucunda kullanılan oyların eşit ağrılıkta ve adayların hepsi açısından eşit şansları olduğu anlamına gelmemektedir. Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'ne göre devletlerin uyguladığı seçim sisteminin, en azından halkın özgür düşüncelerinin güvence altına alınması gerekmektedir. Liberal Parti R.P./Birleşik Krallık davasında[353] İngiltere'nin basit çoğunluğa dayanan seçim sitemi ile ilgili Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi bu uygulamanın kabul edilebilir bir seçim sistemi olduğu ve herhangi bir adaletsizliğe neden olmayacağı şeklinde görüş bildirmiştir[354]. Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'ne göre sözleşmeye taraf devletler, kendi iç hukukları ile seçimlerin hangi sürelerde yapılacağı, seçim sistemi ve barajını istedikleri gibi belirleyebilirler ancak seçme hakkının özüne zarar vermemek, amaçlarının meşru ve ölçülü olması ilkelerini göz önünde bulundurmaları gerekmektedir[355].

---

351 Akartürk: s.175.

352 Mathieu Mohin ve Clerfayt/Belçika, Başvuru numarası 9267/81, Tarih 02.03.1987.

353 Liberal Parti R.P./Birleşik Krallık, Başvuru numarası 8765/79, 18.12.1980.

354 Özçelik: s.256.

355 Koçak: s.129; Metin: s.130.

Rusya'da yasama meclisinde uygulanan seçim barajı %7'dir, farklı partilerin koalisyon ve seçim bloğu kurmaları ve ayrıca bağımsız aday olabilmek yasaktır[356]. Rusya İç hukukundaki bu düzenlemelerin serbest seçim hakkına aykırı olduğu açıkken, Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi seçim sistemine müdahale etmemektedir. Bize göre Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, seçim sistemleri ve seçimlerin sonuçları gibi konularda daha aktif bir şekilde kararlar vermelidir.

"Medeni ve Siyasal Haklar sözleşmesi" seçim sistemleri konusunda bir yönlendirme bulunmamaktadır ancak seçilen seçim sisteminin serbest seçim hakkının teminine ve seçmenlerin irade özgürlüklerinin teminin sağlanmasına uygun olması gerektiği vurgulanmıştır. Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Komitesi 25 nolu genel yorum 21. maddesinde seçim sistemleri ile ilgili yapılan yorum şu şekildedir: "*Sözleşme belirli bir seçim sistemini öngörmese de, taraf Devlet'in seçim sistemi 25. madde ile korunan haklar ile uyum içerisinde olmalıdır ve seçmenlerin özgür iradesine ve ifade özgürlüğüne etkililik kazandırmalıdır. Herkesin tek bir oy hakkına sahip olması ve herkesin eşit oy hakkına sahip olması gereklidir. Oyların sayım sistemi ve seçim barajları oy dağılımını saptırmamalı, bir grup lehine ayrımcılık yaratmamalı, yurttaşların kendi temsilcilerini özgürce seçme haklarını sınırlandırmamalı ve ortadan kaldırmamalıdır*"[357].

B) MEVCUT DURUM

Ülkemizde 1982 Anayasası'nda önce düzenlenen anayasalarımızda olduğu gibi seçim sistemi ile ilgili düzenleme bulunmamaktadır, seçim sistemleri ile ilgili tercih yasalara bırakılmış ve bu konu seçim kanunlarında değişik uygulamalar tercih edilerek hüküm altına alınmıştır. Seçim sistemi ile ilgili seçim barajları, önseçim gibi konular yine kanunlarla düzenlenmiştir.

Türkiye'de 1876-1960 yılları arasında seçim sistemi olarak tek turlu basit çoğunluk yöntemi uygulanmıştır. 1961 yılı itibariyle de meclis seçimlerinde nispi temsil sisteminin farklı yöntemleri uygulanmıştır. 1983-1991 yılları arasında d'hont usulü, ulusal %10, seçim çevresinde %20-50 arasında değişen baraj, kontenjan adaylığı uygulanmış ayrıca 2-6 arasında değişen seçim çevreleri oluşturulmuştur. 1995 değişikliği ile her il bir seçim çevresi olarak

[356] Özçelik: s.259.

[357] Uyar: s.81

kabul edilmiş, seçim çevresinde %20-50 arasında değişen baraj kaldırılmış, kontenjan adaylığı uygulamasına da son verilmiştir. Ülkemizde halen seçim barajlı nisbi temsil sistemi uygulanmaktadır[358].

Anayasa Mahkemesi de kararları ile seçim sistemi hususunda anayasada bir düzenleme bulunmaması nedeni ile yasama meclisi tarafından seçim sistemleri ile ilgili düzenleme yapılabileceğini kural olarak kabul etmektedir. Anayasa Mahkemesi 1984/1 Esas 1984/2 Karar 1.3.1984 tarihli kararında "*Anayasanın 87. maddesinin birinci fıkrasında vatandaşların kanunda gösterilen şartlara uygun olarak seçme ve seçilme hakkına sahip oldukları açıklanmış; seçme ve seçilme şartlarının Kanun Koyucu tarafından düzenleneceği belirtilmiştir. Ancak, bu düzenlemede Kanun Koyucuya sınırsız bir takdir hakkı tanınmamıştır. Gerçekten, aynı maddenin ikinci fıkrasında, seçimlerin serbest, eşit, gizli, tek dereceli, genel oy, açık sayım ve döküm esaslarına göre yargı yönetim ve denetimi altında yapılacağı öngörülmüştür. O halde, bu esaslardan ayrılmamak şartıyle Kanun Koyucu uygun göreceği bir seçim sistemini kabul etmekte serbesttir. Eğer Anayasa Koyucu, belli ve değişmez bir sistemi öngörmüş olsaydı, böylesine önemli bir konuyu Anayasada buyurucu bir hükümle açıklardı. Bu yolda bir kural getirilmediğine göre Kanun Koyucu ülkenin siyasi ve sosyal koşullarına, gerçeklerine ve yararlarına uygun göreceği bir seçim sistemini tayin etmek hakkını haizdir*" şeklinde görüşünü bildirmiştir[359].

Seçim sistemleri ile ilgili kanuni düzenleme yapılırken, kanun koyucu tarafından, 1982 Anayasası 67. Maddede düzenlenen seçme hakkı ve seçimlerin "*serbest, eşit, gizli, tek dereceli, genel oy, açıksayım ve döküm esaslarına göre, yargı yönetim ve denetimi altında*" yapılmasına ilkelere aykırı düzenlemeler yapmaması gerekmektedir. Ayrıca 1982 Anayasası 67/5 maddesinde belirtilen "*Seçim kanunları, temsilde adalet ve yönetimde istikrar ilkelerini bağdaştıracak biçimde düzenlenir"* hükmünü de göz önünde bulundurmak zorundadır. Seçme hakkının temel işlevi demokratik bir şekilde temsilcilerin seçilmesidir, bu durumda seçim sisteminin işlevi de temsilde adaletin mümkün kılınmasıdır. İstikrar işlevi ile ilgili olarak da mecliste güçlü bir çoğunluk ile devlet yöneticileri ve hükümetin oluşturulmasıdır[360].

---

358 Atar: 227-234.

359 http://www.kazanci.com/kho2/ibb/giris.html (e.t.15.05.2019).

360 Akartürk: s.174.

Temsilde adalet, seçmen tercihlerinin adil bir şekilde meclise taşınmasını, yönetimde istikrar ise seçimlerle belirlenen hükümetin istikrarlı bir şekilde kurulmasını amaçlar[361]. Bu iki ilke genelde birbirine ters bir şekilde ilerleyen sonuçlar yaratırlar ve seçim sistemleri belirlenirken bu iki ilkeden birinin hedef alınması diğer ilkenin zarar görmesine neden olabilir. Bu nedenle bu iki ilkenin sağlanmasından anlatılmak istenen, karşılıklı özverilerle her iki ilkenin ortak bir noktada buluşturulmasıdır[362].

Anayasa Mahkemesi 1995/54 Esas,1995/59 Karar 18.11.1995 tarihli kararında bu iki ilke ile ilgili açıklamada bulunmuştur: "…Temsilde adaletin ağırlığı, yönetimde istikrarın temel koşuludur. Adalet, istikrar sağlar. Yalnızca istikrar düşüncesi, adalet olmayınca istikrarsızlık yaratır. Anayasa'nın gözetilmesini istediği "temsilde adalet ilkesi" serbest, eşit, gizli, tek dereceli, genel oy, açık sayım ve döküm ögeleriyle özetlenmekte ve oyla orantılı temsilci sayısıyla yaşama geçirilmektedir. "Yönetimde istikrar ilkesi" ise, yürütmenin güçlü olmasını sağlayacak biçimde oyları yasama organına yansıtacak yöntemler olarak algılanmaktadır. "Baraj" olarak adlandırılan yeterlilik oranıyla sağlanmak istenen yönetimde istikrar, temsilde adalet gibi 4121 sayılı Yasa'yla gerçekleştirilen değişiklikle Anayasa'da yer almıştır. Kimi durumlarda birbirinin karşıtı gibi görünen bu iki ilkenin demokrasinin doğal aracı sayılan seçimlerde birbirini dengeleyecek ve tümleyecek biçimde birlikteliğine önem verilmelidir. Bunun için en az yakınılan seçim sisteminin uygulanması gerekmektedir. Bu iki ilkeyi her yönüyle olmasa da genelde bağdaştırmak, ülkelere göre değişmesi olağan bir durumdur. Bunu seçmek yasama organının yetkisinde olmakla birlikte bu yetki, yasanın biçimsel düzenlemesiyle değil, özüyle Anayasa'ya uygun olarak yaşama geçirmekte kullanılmalıdır".[363]

Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, Yumak ve Sadak/Türkiye başvurusunda, Türkiye iç hukukunda seçim sisteminde %10 baraj uygulaması ile ilgili, baraj uygulamasının parçalı bir parlamento oluşumunu engellemek ve istikrar sağlamak olduğunu, genel olarak üye devletlerde ortalama %5 seçim barajı uygulandığını ve % 10 barajın yüksek olduğunu ancak Mahkemenin bu konuda çözüm öneremeyeceğini ifade etmiştir. Köklü demokrasi ile yönetilen devletlerde seçim barajının %3'ü aşmaması gerektiği belirtmiş ve Türk yetkililerine barajı düşürmeleri için çağrıda bulunmuştur. Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi sonuç olarak

---

361 Tuncer, Erol: Türkiye'de Seçim Uygulamaları Sorunları Işığında Temsilde Adalet Yönetimde İstikrar İlkelerinin İşlevselliği, Anayasa Yargısı Dergisi 23, 2006, s.167-182.

362 Tanör, Yüzbaşıoğlu: s.227.

363 http://www.kazanci.com/kho2/ibb/giris.html, (e.t.15.05.2019).

barajın yüksek olmasına rağmen, bu konuda devletlere tanınan takdir yetkisini aşmadığı gerekçesi ile serbest seçim hakkının ihlalinin gerçekleşmediğine karar vermiştir[364].

[364] Doğru, Osman, Nalbant Atilla: İnsan Hakları Avrupa Sözleşmesi, Legal Yayıncılık, İstanbul, 2013, s.841-855.

SONUÇ

Hür ve demokratik devletlerde bireylere tanınan, ırk ve cinsiyet gibi ayrımlar gözetilmeksizin insanın doğuştan var olduğu kabul edilen haklara "İnsan Hakları" denilmektedir. "İnsan hakları" kavram olarak, olması gereken ideal hakları ifade etmektedir. Kamu hürriyetleri, insan haklarının bir ülke tarafından tanınmış ve iç hukuklarında düzenleme altına alınmış halini ifade etmektedir. Devletlerin iç hukuklarında, seçme hakkının da içerisinde bulunduğu belirli temel hak ve hürriyetler, anayasa ve ilgili kanunlar tarafından düzenlenme altına alınmış, sınırları tanımlanmış ve bireylere de etkili bir şekilde kullanım imkânı tanınmıştır.

Hürriyet, insanların karşısına çıkan ihtimaller arasında özgür bir şekilde seçim yapabilme kudretidir. Seçme hakkı ile seçim fiili arasında mecburi bir illiyet bağı bulunmaktadır. Seçimin bir şeyler ifade edebilmesi için, seçmenlerin özgür bir şekilde tercihlerini ifade edebildikleri siyasi seçeneklerin bulunduğu bir ortamın mevcut olması, seçme hakkının sunulan bu imkânlarla yönetim organlarının oluşmasında ve yönetim ile ilgili siyasal kararların alınmasında seçmenlerin tercihini yansıtması gerekmektedir. Ayrıca siyasal eşitliğin sağlanması ve benimsenmesi sonucunda, seçme hakkı gelişerek, seçimlerin demokratik ilkelerle çağdaş bir duruma gelmesi, özellikle seçme hakkının eşitlik ve genellik ilkelerinin benimsenmesi ile seçme hakkında uygulanan sınırlamalar ve ayrıcalıklar son bulmuş ve siyasal katılım geniş tabana yayılmıştır. Bu sayede seçme hakkı, yönetim organlarının demokratik meşruiyete sahip olması, yönetim organları üzerinde seçmenlerin seçimler aracılığı ile söz sahibi olmasını sağlayabilecek siyasal katılım kurumu haline gelmiştir. Günümüzde seçme hakkı, toplumun belli kesimine tanınan ayrıcalık olmaktan çıkmış, kadın-erkek, zengin-fakir, zenci-beyaz, okumuş- okumamış tüm vatandaşlara tanınan hak olma özelliğine kavuşmuştur.

Antik Yunan döneminden günümüze kadar geçen sürede, yayınlanan uluslararası bildirgeler ve düzenlenen modern kanunlarla oluşan seçme hakkı ile ilgili çağdaş gelişmeler şu şekildedir. Öncelikle, seçme hakkı bakımından en büyük gelişme bu hakkın topluma egemen olan sınıfların ayrıcalığı olarak görülmesi ile ilgili düzenlemelerin terk edilerek, halkın tümüne tanınarak genellik ilkesinin kabul edilmesidir. Özellikle Batı'da verilen mücadeleler sonunda ortaya çıkan demokratik seçimin temel ilkelerinden olan, genellik, seçmenlerin ırk, cinsiyet, eğitim ve malvarlığı gibi şartlara göre ayrıştırılmadığı seçimlerin

gerçekleştirilmesine imkân tanımıştır. Ayrıca ayrıma tabi olmaksızın bütün vatandaşlara tanınan seçme hakkının yanında özellikle Avrupa Ülkelerinde yerleşik yabancılara da seçme hakkı tanınması yönünde bir eğilim yaşanmaktadır. Parlamento üyelerinin seçimi için yerleşik yabancıların oy hakkı tanınmamıştır ancak tanınması halinde vatandaşlık üzerinden yapılan ayrım yerine dini görüş veya ırk üzerinden ayrıma ve sonuç olarak bireyleri cemaat ya da azınlık guruplara dâhil olmaya mecbur edebilecektir. Bu nedenle parlamento üyelerinin seçiminin vatandaşlara tanınması yerinde bir uygulamadır. İkinci gelişme olarak, eşitlik ilkesinin gelişmesi ile beraber her bireyin sayı olarak eşit şekilde oy sahibi olması yanında, cinsiyet eşitliği, seçme gücü bakımından tanınan eşitlik, ulusal azınlıklar açısından tanınan eşitlik ve fırsat eşitliği gibi konuların da dâhil edilmesi ile derinlik kazanmıştır. Üçüncü gelişme siyasi rüşt yaşının düşürülmesi, hatta medeni rüşt yaşı ile eşitlenmesi seçme hakkının kullanılması açısından en ideal yaş olarak görülmektedir. Dördüncü gelişme halkın tüm kesiminin yeterli siyasi bilince sahip olmadığının düşünüldüğü iki dereceli seçim sisteminin toplumların çoğunluğu tarafından terk edilerek, seçmenlerin bizzat kendilerinin yöneticileri belirlediği tek dereceli seçim sisteminin benimsenmesidir. Beşinci gelişme olarak, seçme hakkının demokratik ilkelerinin geliştirilmesi ve anayasal güvence altına alınması gösterilebilir. Bu açıdan seçmenlere baskı uygulanması, seçmenlerin etki altına alınması, seçimlerin adaletli bir şekilde yapılması ve seçim güvenliğinin sağlanmasını mümkün kılan ilkelerin insan haklarına saygılı, temel hak ve hürriyetlerin güvence altına alındığı, kuvvetler ayrılığının sağlandığı demokratik bir rejim tarafından, güncel gelişmelere uygun bir şekilde anayasal güvenceleri sağlanmaktadır. Altıncı gelişme, artık günümüzde demokratik meşruiyetin işlevli hale getirilmesi bakımından, bütün temsili organlar kararlaştırılırken, seçim yöntemi ile belirlenmesi yoluna gidilmektedir. Yedinci gelişme, artık çağdaş demokrasilerde seçme hakkı, sadece çoğunluğun iradesini belirlememekte aynı zamanda muhalefetin iktidarı etkileme ve denetleme gibi esaslar ile muhalefetin iktidarı seçimlerle ede edebilme imkânına sahip olması gibi anlamlara da taşımaktadır. Son olarak da seçim hukukunda tarihsel gelişmeler sonucunda seçimlerin adaletli ve bağımsız bir şekilde gerçekleştirilmesi için seçimlerin yönetiminin bağımsız ve tarafsız organlarca yapılması, zamanla seçimlerin siyasi denetiminin yeterli olmaması nedeniyle bağımsız, şeffaf, etkin ve kolay ulaşılabilir bir yargısal denetim mekanizması oluşturulmaya başlanmıştır. Bu konuda çağdaş yönelimler, seçimlerin yargısal denetimini sağlayan kurumun, seçimlerin yönetimini gerçekleştiren organdan ayrı bir şekilde teşkilatlandırılmasıdır.

Seçme hakkının varlığı, demokratik bir seçim müessesinin bulunmasına bağlıdır. Demokratik bir seçimle iktidara gelmeyen yönetim, diktatör rejimin başlıca kaynağıdır. Ayrıca seçim, yöneticilerin yönetilenler tarafından denetlenmesine imkân tanımaktadır. Bu açıdan, seçimler hukuki bir yöntem olduğu kadar siyasal hayata da etki eden bir yöntemdir. Yasalarla belirlenen sürelerle sınırlı olmak üzere seçilen iktidarın, belirlenen süreler tamamlandığında seçmenlerin karşısına çıkıp hesap vermesi gerekir. Yöneticilerin yeniden seçilememeye dair yaşadıkları kaygı, genellikle idarecilerin yetkilerini kötüye kullanmasına engel teşkil eder.

Türkiye'de 1876 yılında düzenlenen Kanun-i Esasi ile demokratik ilkelere uygun olmasa da seçme hakkı tanınmış ve anayasal düzenlemeye konu olmuştur. Seçme hakkının demokratik ilkeleri ışığında yapılan değişiklikler ise, 1934 yılında yapılan anayasa değişikliği ile kadınlara tanınan seçme hakkı, seçim kanununda 1946 yılında yapılan değişiklikle tek dereceli seçim sisteminin kabul edilmesi, gizli oy, açık sayım ilkelerinin ise 1950 seçimlerinden itibaren uygulanması ve 1961 Anayasası ile anayasal güvenceye kavuşması ile gerçekleşmiştir. 1982 Anayasası'nın 2. maddesinde düzenlenen Cumhuriyetin nitelikleri arasında "demokratik devlet" ilkesi, bu ilkenin en önemli koşullarından olan "seçme ve seçilme hakları" da 1982 Anayasası'nın 67. maddesinde hüküm altına alınmıştır. 1982 Anayasasının kabulünden sonra bile seçme hakkına dair birçok anayasa değişikliği yapılmıştır. 1982 Anayasası 67. maddesinde belirtilen "*Seçimler ve halkoylaması serbest, eşit, gizli, tek dereceli, genel oy, açık sayım ve döküm esaslarına göre, yargı yönetim ve denetimi altında yapılır*" düzenlemesi ile seçme hakkının demokratik ilkelerinin anayasal güvencesi sağlanmıştır. 67. Maddede sıralanan ilkeler uluslararası hukukta belirlenen seçme hakkına ilişkin standartlara uygundur. Mesela 1982 Anayasa'mızda makul aralıklarla seçim ilkesine ilişkin herhangi bir düzenleme bulunmamaktadır. Anayasada bu ilkeye düzenlenmemesi nedeni ile bu ilkenin ihlal edilmesi durumunda Anayasa Mahkemesi'ne bireysel başvuru yapılıp yapılmayacağı sorununa neden olmaktadır.

1982 Anayasası'nda 1995 yılı değişikliği ile medeni rüşt yaşı ile siyasi rüşt yaşı eşitlenerek seçmen yaşı 18 olarak belirlenmiş ayrıca yurtdışında yaşayan Türk Vatandaşlarına seçme hakkı tanınmıştır. 1982 Anayasası'nda 2001 yılı değişikliği ile "*Seçim kanunlarında yapılan değişiklikler, yürürlüğe girdiği tarihten itibaren bir yıl içinde yapılacak seçimlerde uygulanmaz*" denilmek sureti ile seçim hukukunda istikrar sağlanmaya çalışılmıştır. Yüksek

Seçim Kurulu, bağımsız modele uygun, kılavuz ilkeler olan dürüstlük, şeffaflık, verimlilik ve profesyonellik gibi ilkeler ışığında seçimlerin yönetilmesi mümkün kılınmıştır.

Ancak, yapılan bu değişikliklerin dahi, dünyada uygulanan çağdaş seçim uygulamalarının gerisinde kalmamızı engellememiştir. Seçme hakkının kişiler açısından sınırlandırılmasına halen devam edilmektedir. "*Silah altında bulunan er ve erbaşlar ile askeri öğrenciler..*" hakkında oy kullanamayacaklarına dair düzenleme bulunması, ölçülü ve genel oy ilkesine uygun bir düzenleme değildir. Yine 1982 Anayasası 67. maddesinde "..taksirli suçlardan hüküm giyenler hariç ceza infaz kurumlarında bulunan hükümlüler oy kullanamazlar" düzenlemesi bulunmaktadır. Hükümlülerin seçme hakkından mahrum bırakılması için, suçun kasten işlenmiş olması koşulu tek başına yeterli olmamalıdır. Mahkûma ait koşullar, hükümlünün işlediği suçun niteliği-ağırlığı, hükmedilen cezanın süresi gibi etkenler incelenerek mahkeme kararı ile mahrum bırakılmaları gerekir. Bu hususlar dikkate alınmadan suçun kasten işlenmesine dayanılarak otomatik olarak seçim hakkının kısıtlanması ölçüsüz bir yaptırımdır. Yine kanunlarımızla herhangi bir ayrıma tabi tutulmaksızın bütün kısıtlıların oy hakkı engellenmektedir. Kısıtlıların, kısıtlanma sebeplerine göre ayrım yapılarak, her kısıtlının özel durumu değerlendirilerek çıkan sonuca göre oy hakkından mahrum bırakılmaları gerektiği kanaatindeyiz.

Seçme hakkı sadece Türk Vatandaşlarına tanınmıştır. Seçme hakkı ile ilgili çağdaş düzenlemelerde yerleşik yabancılara yerel seçimlerde seçme hakkı tanınmasına yönelik bir eğilim söz konusudur. Avrupa Konseyine üye devletlerden bazılarının taraf olduğu "Yabancıların Yerel Düzeyde Kamu Hayatına Katılma Sözleşmesi" ile bu ülkelerde yaşayan yerleşik yabancılara belirli şartların bulunması durumunda yerel seçimlerde oy kullanma hatta aday olma hakkı tanınmaktadır. Ancak ülkemiz bu sözleşmeye taraf değildir ve bu modern düzenlemeye de ülkemizde yer verilmemiştir.

Yüksek Seçim Kurulu hem seçimin yönetimi hem de denetiminin gerçekleştirmektedir ancak bu iki görev birbirine uygun değildir. Özellikle 1982 Anayasası 79. maddesinde belirtilen "..Yüksek Seçim Kurulunun kararları aleyhine başka bir mercie başvurulamaz" hükmü nedeni ile Yüksek Seçim Kurulu kararlarına karşı Anayasa Mahkemesi'ne bireysel başvuru yapılmasını engellemektedir. Yüksek Seçim Kurulu kararlarına karşı yargı yolunun kapalı olması, seçme hakkını zedelemekte ve seçme hakkı açısından önemli sorunların meydana gelmesine sebep olmaktadır. Bu konu ile ilgili en azından anayasada düzenlenene

maddelerin ihlal edilmesi durumunda Yüksek Seçim Kurulu kararlarına karşı Anayasa Mahkemesi'ne bireysel başvuru yolunun açılması gerektiği kanaatindeyiz.

1982 Anayasası 67. maddesinde "Seçim kanunları, temsilde adalet ve yönetimde istikrar ilkelerini bağdaştıracak biçimde düzenlenir" hükmü bulunmasına rağmen bu kanuni düzenlemelerde bu konularda bazı sorunlar vardır. Mesela hükümet istikrarının sağlanması için belirlenen %10'luk ülke barajı dünyada uygulanan en yüksek barajlardandır ve bu baraj yönetimde istikrarı desteklerken, temsilde adalet açısından çok yüksek bir orandır. Temsilde adalete zarar veren diğer bir düzenleme de seçim çevrelerini büyük olması ve seçim çevresinden kaç milletvekili çıkacağının belirlenmesidir. Küçük illerde, ilin nüfusuna oranla fazla milletvekili belirlenmesi temsilde adalet ilkesine uygun düşmemektedir. Seçim çevrelerinin geniş belirlenmesi durumunda ise seçmenlerin adayları tanıma imkânını azaltmaktadır ve bu durumda seçmenin adaya oy vermek yerine partiye oy vermesine neden olmaktadır.

Demokrasi ile yönetilen ülkelerin olmazsa olmazı seçme hakkını kullanılmasının, kişilere külfet ve zahmet olacak şekilde yansıtılmaması ve seçme hakkının kullanılmasını teşvik eden yöntemler bulunmasıdır. Bu nedenle, ülkenin her toprağında, seçimlerin güvenli bir şekilde gerçekleşmesi sağlanmalı, seçmenler üzerlerinde etki ve baskı olmadan seçim sandıklarına gitmeleri ve tercihlerini özgür bir şekilde sandığa yansıtabilmeleri gerekmektedir. Seçimlerin de imkânlar göz önünde bulundurularak en basit yoldan gerçekleştirilmesi sağlanmalıdır. Seçimler sırasında, sadece kimlik belgesinin gösterilmesinin yeterli olmalı, seçmenlere kimlikle beraber, seçmen bilgi kartını ibraz etmelerinin talep edilmesi gibi usuli işlemler kaybına neden olduğundan bu uygulamalara son verilmesi daha uygun olacaktır. Seçmenler, oy kullanırken, zaman kaybı veya enerji kaybı gibi durumlarla ilgili endişe duymadan oyunu kullanmalı ve seçme hakkını kullandığı için bireysel iradesinin, yöneticilerin belirlenmesinde ve siyasi iradenin aldığı kararlara katkı sağladığı veya tercihinin, yöneticiler tarafından önemseneceği düşüncesiyle keyif almalıdır. Bu koşulların sağlanması halinde seçme hakkının kullanılmasında daha fazla katılım sağlanması mümkün olabilir.

Seçme hakkının ortaya çıktığı zamandan itibaren, seçme ve seçilme haklarının kullanılmasında, sürekli geri planda kalan kadınların da seçme ve seçilme hakları, erkek

seçmen ve adaylarla aynı düzeyde olmasının mümkün kılınması için gerekli kanuni düzenlemelerin yapılması gerekmektedir.

Seçme hakkı, Anayasalarda, bir temel hak ve özgürlük olarak düzenlenmiş ve kabul edilmiş haklardandır. Ancak seçme hakkı da toplumun bu haklar ile ilgili beklentisinin en adil yollardan sağlanması için diğer haklar gibi sınırlandırılabilmektedir. Seçme hakkının sınırlaması ise hassas bir konudur, sınırlandırma yetkisine sahip yöneticilerin sınırlandırma yetkisini, çıkarlarına uygun düşecek şekilde kullanmaması gerekmektedir. Yöneticilerin seçme hakkını sınırlandırmasına dair yetkilerini kötüye kullanmalarının engellenmesi için de Anayasalarda düzenlenen seçme hakkının, anayasal ilkelere uygun bir şekilde sınırlanması sağlanmalıdır.

KAYNAKÇA

Akartürk, Ekrem Ali: Oy Hakkının Anayasal İlkeleri, İstanbul, 2017.

Akbulut, Olgun (Editör: **İnceoğlu**, Sibel): Serbest Seçim Hakkı, İnsan Hakları Avrupa Sözleşmesi ve Anayasa-Anayasa Mahkemesine Bireysel Başvuru Kapsamında Bir İnceleme, İstanbul, 2013.

Akgün, Birol: Türkiye'de Seçmen Davranışı, Partiler Sistemi ve Siyasal Güven, Ankara, 2002.

Akın, Rıdvan: Türk Siyasal Tarihi 1908-2000, İstanbul, 2012.

Aldıkaçtı, Orhan: Anayasa Hukukumuzun Gelişmesi ve 1961 Anayasası, İstanbul, 1982.

Algan, Bülent: Ekonomik, Sosyal Ve Kültürel Hakların Korunması, Ankara 2007.

Alkan, Mehmet Ö.: Seçim Sistemi Tercihinin Misyon Boyutu, Ankara 2006.

Altınkök, Serhat: Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi İçtihatları Açısından Serbest Seçim Hakkı, Uyusmazlik Mahkemesi Dergisi, Sayı 5, 2015.

Anayurt, Ömer: Anayasa Hukuku Genel Kısım (Temel İlkeler, Kavram ve Kurumlar), Ankara, 2018.

Armağan, Servet: Türk Anayasa Hukukunda Temel Hakların Düzenlenmesi Ve Sınırlanması, İdare Hukuku ve İlimleri Dergisi, 12 (1-3), 69-91, 2011, s.78-79.

Armağan, Servet: Türk Esas Teşkilat Hukuku, İstanbul 1979.

Arsel, İlhan: Türk Anayasa Hukuku, Ankara, 1959.

Atar, Yavuz: Türk Anayasa Hukuku, Ankara 2018.

Atar, Yavuz: Türkiye'de Seçim Sistemlerinin Gelişimi ve Siyasi Hayat Üzerindeki etkileri, Konya, 1990.

Ateş, Turan: Demokrasi, Siyasi Partiler ve Seçim, Ankara, 2014.

Aybay, Rona, "Uluslar arası AntlaĢmaların Türk Hukukundaki Yeri", TBB Dergisi, S.70, (2007), s.206.

Aybay, Rona: Karşılaştırmalı 1961 Anayasası, İstanbul, 1963.

Aydın, Nizamettin: Seçimlerin Yönetimi ve Denetimi, Bursa, 2015.

Aydoğdu, Yasin: Türk Hukukunda Siyasi Haklar Ve Siyasi Hakların Kullanılmasının Engellenmesi Suçu, TBB Dergisi (128), 2017.

Batum, Süheyl: Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ve Türk Anayasal Sistemine Etkileri, İstanbul, 1993.

Bowring, Bill: "Negatif Pluralist Democracy The European Court of Human Rights Forgets The Rights of El s.32.ectors", KHRP Legal Review, Vol. 11, 2007, s.70 vd..

Cevizoğlu, Hulki, "Oy Kullanma Sertifikası Olmalı mı?", Yeniçağ Gazetesi, (08.04.2008), http://www.yenicaggazetesi.com.tr/a_haberdetay.php?hityaz=3304

Cotteret, Jean-Marie / **Emeri,** Claude: Seçim Sistemleri (Çeviren **Kotil**, Ahmet), İstanbul,

Çeçen, Anıl, "İnsan Haklarının Düşünsel Boyutları", İnsan Hakları Yıllığı, C. III – IV, Ankara, 1981-1982

Dal, Kemal: Türk Esas Teşkilat Hukuku, Ankara 1984.

Dinler, Veysel: Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ve Siyasi Partiler, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Isparta 2003.

Doğan, Fatma Karakaş: Mahkumların Oy Hakkı Aihm'nin Söyler V. Turkiye Kararı İle Yüksek Seçim Kurulu Kararı Işığında, Türkiye Barolar Birliği Dergisi, 2014.

Doğru, Osman / **Nalbant** Atilla: İnsan Hakları Avrupa Sözleşmesi, Legal Yayıncılık, İstanbul, 2013.

Duroğlu, Sibel: Türkiye'de İlk Kadın Milletvekilleri, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2007.

Erdoğan, Mustafa: Anayasal Demokrasi, Ankara 2001 (2001).

Erdoğan, Mustafa: Anayasal Demokrasi, Ankara 2010 (2010).

Erdoğan, Mustafa: Anayasal Demokrasi, Ankara, 2013 (2013).

Erdoğan, Mustafa: Türkiye'de Anayasalar ve Siyaset, Ankara 2003 (2003).

Erem, Faruk: Siyasî Haklara Karşı İşlenen Suçlar, AÜHFD, C. 8, S. 1-2, 1951.

Eroğul, Cem: Anatüzüğe Giriş, Ankara 1993.

Eroğul, Cem: Devlet Yönetimine Katılma Hakkı, Ankara 1999.

Gemalmaz, H.Burak: Ulusalüstü İnsan Hakları Hukukunun Genel Teorisine Giriş, İstanbul, 2010.

Gölcüklü, Feyyaz / **Gözübüyük,** Şeref, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ve Uygulaması, Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi İnceleme ve Yargılama Yöntemi, Ankara 2002.

Gönenç, Levent: Dünyada ve Türkiye'de Seçimlerin Dünyada ve Türkiye'de Seçimlerin Yönetimi ve Denetimi, Güncel Hukuk, S. 42, 2007.

Gönenç, Levent: Türkiye'de Seçim Uyuşmazlıkları ve Çözüm Yolları, Ankara 2008.

Gören, Zafer: Aktif Statü Hakları, Cevdet Yavuz'a Armağan, 2012.

Göze, Ayferi: Korpotif Devlet, İÜHF Yayını, No:299, İstanbul, 1968.

Göze, Ayferi: Siyasal Düşünceler ve Yönetimler, İstanbul 2011.

Gözler, Kemal: Anayasa Hukukunun Genel Teorisi, C.1, Bursa 2011.

Gözler, Kemal: Türk Anayasa Hukuku Dersleri, Bursa 2004.

Gözler, Kemal: Türk Anayasa Hukuku, Bursa 2000.

Gözlügöl, Sadi Vakkas: Avrupa Kamu Düzeninin Bir Parçası Olarak Çoğulcu Demokrasinin Temel Gerekleri, Hacettepe Hukuk Fakültesi Dergisi, 3 (2), 2013.

Gözübüyük, Seref A. / **Kili,** Suna:Türk Anayasa Metinleri 1839-1980, Ankara 1982.

Gözübüyük, Seref A.:Anayasa Hukuku, Ankara 2000.

Gülmez, Mesut: Birleşmiş Milletler Sisteminde İnsan Haklarının Korunması, Ankara 2004.

Günal, Erdoğan: Türkiye'de Seçim Sistemlerinin Siyasal Kurumlar Üzerindeki Etkileri, Ankara 2005.

Güneş, Günver: Türk Kadınının Muhtarlık Ve Köy İhtiyar Heyetlerine Seçme Seçilme Hakkını Kazanması ve Türkiye'nin İlk Kadın Muhtarı Gül Esin (Hanım), ÇTTAD, IX/20-21, 2010.

Güngören, Birden: Almanya'da Seçimlerin Yönetimi ve Denetimi", Erdoğan Teziç'e Armağan, Galatasaray Üniversitesi, İstanbul 2007.

Gürbüz, Yaşar: Anayasa-Görüşler-Taslak, İstanbul 1982.

Güveyi, Ümit: Demokratik Devlet İlkesi Çerçevesinde Seçimlerin Yönetimi ve Denetimi, İstanbul 2013.

Güveyi, Ümit: Türkiye'de Seçme Ve Seçilme Hakkı Boyutunda Yaşanan Demokratikleşme Sürecinin Kısa Tarihçesi Ve Bu Süreçte Kadim Türk Kültürünün Rolü, TBB Dergisi 2018 (137).

Hazır, Hayati: Anayasa Hukuku, Konya 1990.

İpek, Aydın: Ulus Egemenliği ve Halk Egemenliği Karşılaştırması ve Yeni Anayasa İçin Halk Egemenliği Önerisi, Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Sayı:20, Nisan 2008.

Kaboğlu, İbrahim Ö.: Anayasa Hukuku Dersleri, İstanbul 2015.

Kaboğlu, İbrahim Ö.: Özgürlükler Hukuku, İstanbul 1993.

Kalender, Nesrin Damla: Kadınlara Seçme ve Seçilme Hakkının Verildiği 1935 Seçimleri ve İzmir Basını, Yayınlamamış Yüksek Lisans Tezi, İzmir 2006.

(Çeviren) **Kalpsüz**, Turgut: Almanyanın 7 Mayıs 1956 Tarihli Federal Seçim Kanunu, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, C. 18, S. 1, 1961.

Kapani, Münci: Kamu Hürriyetleri, Ankara 2013.

Karagöz, Kasım: Mahkumların Oy Hakkı Üzerindeki Yasağın Demokrasi Teorisindeki Yerine Eleştirel Bir Yaklaşım, Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, 2007.

Karamustafaoğlu, Tunçer: Seçme Hakkının Demokratik İlkeleri, AÜHF. Yayınları, Ankara 1970.

Karatepe, Şükrü: Darbeler Anayasalar ve Modernleşme, İstanbul 1993.

Koçak, Mustafa: "Seçim Sistemleri ve Demokrasi Karşılaştırmalı Analiz: iHAM ve AB Ölçütleri", Anayasa Yargısı, C. XXIII, 2006.

Konan, Belkıs: Türk Kadınının Siyasi Hakları Kazanma Süreci, AÜHFD, 60 (1), 2011.

Kuzu, Burhan: 1982 Anayasasının Temel Nitelikleri ve Getirdiği Yenilikler, İstanbul 1990 (1990).

Kuzu, Burhan: Türk Anayasa Metinleri ve İlgili Mevzuat, İstanbul 2011 (2011).

Metin, Yüksel: "AİHS Çerçevesinde ve AİHM Kararları Işığında Serbest Seçim Hakkı, Liberal Düşünce Dergisi, 2007.

Metin, Yüksel: AİHS Çerçevesinde ve AİHM Kararları Işığında Serbest Seçim Hakkı, Liberal Düşünce Dergisi, 2007.

Negiz, Nilüfer: Siyasette Kadın Olmak, Yerel Siyaset, Sayı:19, Temmuz 2007.

Nomer, Engin: Vatandaşlık Hukuku, İstanbul 2002.

Öden, Merih: Seçmenlerin "Kişi Tercihié Açısından Seçim Sistemleri, Ankara 2003.

Özbudun, Ergun,: 1921 Anayasası, Ankara 1992 (1992).

Özbudun, Ergun: Demokrasiye Geçiş Sürecinde Anayasa Yapımı, Ankara 1993.

Özbudun, Ergun: Türk Anayasa Hukuku, Ankara 1998 (1998).

Özçelik, Fatmagül Kale: Uluslararası İnsan Hakları Hukukunda Demokrasi Teorisi Bağlamında Serbest Seçim Hakkı ve Türkiye, Ankara 2019.

Özçelik, Selçuk,: Anayasa Hukuku Dersleri, İstanbul 1983.

Özman, Aydoğan, İnsan Hakları ile ilgili Temel Metinler, Ankara 1967.

Öztürk, Necla: Yabancıların Yerel Seçimlerde Oy Kullanma Hakkı, MHB., C. 33, S. 1.

Reisoğlu, Sefa: Uluslararası Boyutlarıyla İnsan Hakları, İstanbul 2004.

Sağ, Vahap: Tarihsel Süreç İçerisinde Türk Kadını ve Atatürk, C.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, C. 2, S. 1.

Sağlam, Fazıl: Temel Hakların Sınırlanması ve Özü, SBF. İnsan Hakları Merkezi Yayını, Ankara 1982.

Soysal, Mümtaz: 100 soruda Anayasanın Anlamı, İstanbul 1986.

Şirin, Tolga: İnsan Hakları Avrupa Sözleşmesi'ne Göre Serbest Seçim Hakkı, Marmara Üniversitesi Hukuk Araştırmaları Dergisi, C.17, Sayı:1-2, 2011.

Tanör, Bülent / **Yüzbaşıoğlu** Necmi: 1982 Anayasası'na Göre Türk Anayasa Hukuku, İstanbul 2001.

Tanör, Bülent: Osmanlı-Türk Anayasal Gelişmeleri (1789-1980), İstanbul 1999.

Teziç, Erdoğan: Anayasa Hukuku, İstanbul 2015.

Teziç, Erdoğan: Seçim Sistemleri, İstanbul 1967.

Tikveş, Özkan: Teorik ve Pratik Anayasa Hukuku, İzmir 1982.

Tunaya, Tarık Zafer,: Hürriyetin İlanı, İstanbul 1959.

Tuncer, Erol: Türkiye'de Seçim Uygulamaları Sorunları Işığında Temsilde Adalet Yönetimde İstikrar İlkelerinin İşlevselliği, Anayasa Yargısı Dergisi 23, 2006.

Tunç, Hasan / **Bilir**, Faruk / **Yavuz**, Bülent: Türk Anayasa Hukuku, Ankara 2015.

Turhan, Mehmet: Hükümet Sistemleri ve 1982 Anayasası, Diyarbakır 1989.

Türk, Hikmet Sami: Bir Anayasa Taslağına Karşı Oy Yazısı, AÜHFD, C. 42, 1991, s. 11 vd.

Türk, Hikmet Sami, Tuncer, Erol: Türkiye için Nasıl Bir Seçim Sistemi, Ankara 1995.

Türk, Hikmet Sami: Türk Seçim Sisteminde Oy Hakkı, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi Cilt: 26, Sayı: 3-4, 1969.

Uyar, Lema: Birleşmiş Milletler'de İnsan Hakları Yorumları İnsan Hakları Komitesi ve Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Komitesi 1981-2006, İstanbul 2006

Ünal, Şeref: Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi, İnsan Haklarının Uluslararası İlkeleri, Ankara, 2001, s.66-67.

Varlık, Ülkü / **Ören**, Banu: Seçim Sistemleri ve Türkiye'de Seçimler, İstanbul 2001.

Wall, Alan vd. Elevtoral Management Desing: The İnternetional İdea Handbook, İnternational İdea Publications, Sweeden 2006.

Yavaşgel, Emine: Tesilde Adalet ve Siyasal İstikrar Açısından Seçim Sistemleri ve Türkiye'deki Durum, Ankara 2004.

Yayla, Yıldızhan: Anayasa Hukuku Ders Notları, İstanbul 1985.

Yelekin, Süleyman: Ceza Mahkumiyetinin Seçme ve Seçilme Hakkına Etkisi, Ankara 2018.

Yılmaz, Zekeriya: Ceza Kanunumuzda Mahkumiyete bağlı Hak yoksunlukları, Ankara Barosu Dergisi, C. II, 2006.

Yontar, İbrahim Günay: Yerleşik Yabancıların Yerel Düzeyde Seçme ve Seçilme Hakları, Ankara 2011.

Yüzbaşıoğlu, Necmi: Türk Anayasasının Avrupa Anayasasına Uyum Sorunu, Anayasa Yargısı, C.22, 2007.

Yüzbaşıoğlu, Necmi: Türkiye'de Uygulanan Seçim Sistemleri Ve Bunlara İlişkin Anayasa Mahkemesi Kararlarına Göre Nasıl Bir Seçim Sistemi, İHFM C. LV, 1996.

Zabunoğlu, Gökçe: Türk Anayasal Düzeninde Siyasal Hak ve Özgürlüklerin Kapsamı ve Sınırları, Ankara 2013.

İNTERNET KAYNAKLARI

http://www.kazanci.com/kho2/ibb/giris.html, e.t.10.05.2019.

http://www.ysk.gov.tr/doc/karar/dosya/2398/2014-3002.pdf, e.t.13.05.2019.

https://anayasa.tbmm.gov.tr/docs/1876/1876ilkmetinler/1876-ilkhal-turkce.pdf, e.t.10.5.2019.

https://www.anayasa.gov.tr/media/3581/10alajoskiss-macaristan.pdf, e.t.10.05.2019.

https://www.anayasa.gov.tr/media/3590/19labita-italya.pdf, e.t.12.05.2019.

TBMM Araştırma Merkezi, Venedik Komisyonu (Avrupa Hukuk Yoluyla Demokrasi Komisyonu), Türkiye'ye İlişkin Görüşleri, Seçimler Yargı Ve Referanduma İlişkin Karar Ve Uygulama Kodları, https://www.tbmm.gov.tr/yayinlar/venedik_komisyonu.pdf